

ADÓREFORM ÉS OSZTÁLYTAGOZÓDÁS

ÍRTA:

SZENDE PÁL.

Különlenyomat a *Huszedik Század*-ból.

I.

Az alkotmányosság helyreállítása óta az állam politikai és gazdasági vezetése ismét a volt földesúri osztályra szállt, s a törvényhozás, kormányzat, adórendszer egyaránt az ő érdekeit szolgálta. A földbirtokosság vezetőelemei már kezdettől fogva a külföldi *haute finance* érdekeit képviselő pénzintézetekre és vállalatokra támaszkodtak, mert ez a kapcsolat igen alkalmas volt az abszolutizmus alatt megromlott gazdasági helyzetök megjavítására. Később a választási korrupció kifejlődése lehetővé tette oly többségek létrehozását, melyek tisztán a kormány mindenkori akaratát szolgálták, s melyben a vezetést a nagy pénzintézetek zsoldjában álló ú. n. üzleti politikusok ragadták magukhoz, akik lassanként a nagybirtok vezető csoportjaival is ellentétbe kerültek. A megindult harc folyamán a nagybirtok győzedelmeskedett és 1899-ben Széll Kálmán miniszterelnökségével korlátlan uralomra jutott. A küzdelem egyrészt a szabadelvű párti korrupció kiirtásának jelszava alatt indult meg, másrészt a kormány pénzügyi szövetségei és leltári szavazói: az iparosok és kereskedők ellen irányult, s a kisember-mentés, ez a Németországból átvett frázis lett a küzdelem leghangzatosabb csatakiáltása.

A kereskedelem- és városellenes irányzatot – melyhez felekezeti szempontok is járultak – erősen előmozdította a városi lakosság számának és befolyásának emelkedése. Ez a szám az előbbi évtizedekben oly csekély volt, hogy egyáltalában nem veszélyeztette a nagybirtokosság egyeduralmi állását. Míg 1869-ben az iparral és kereskedelemmel foglalkozók az összlakoságnak alig 5%-át tették csak ki, addig 1900-ban ez az arány már 19,6%-ra és a választójogi statisztika szerint 1910-ben 24,8%-ra emelkedett. Nyilvánvaló tehát, hogy az az osztály, amely 1869-1900 között négyszeresen szaporodott meg, többé nem volt oly ártalmatlan a földbirtok érdekei szempontjából, mint az előbbi évtizedekben, annál is inkább, mert úgy a törvényhozás, mint a közigazgatás gyakorlásából részt követelt magának. A nagybirtok tehát veszélyeztetett uralma érdekében mind jobban és jobban felkarolta a kereskedelem- és városellenes irányzatot.

De még hatalmasabban fejlesztették ki ezt az irányzatot más okok. Magyarország színpadán felléptek oly tényezők, amelyek eddig szerephez nem jutottak: a parasztság és az ipari munkásosztály.

A nagybirtok egyoldalú uralma folytán a parasztság pusztulásnak indul, véres agrárlázadások törnek ki és mikor ezeket a kormány kíméletlenül elfojtja, megindul az amerikai kivándorlás. Viszont más oldalról az ipari munkásság erőteljesen szervezkedni kezd, a politikai és gazdasági élet tényezőjévé válik és elsősorban nem munkaadói, hanem a fennálló uralmi rendszer és közigazgatás ellen fordul, amely részére nemcsak a politikai befolyást, hanem legminimálisabb gazdasági követeléseinek érvényesítését is lehetetlenné teszi. A mindenhatóvá vált agrárius irányzat odatörekedett, hogy ezt az elégületlenséget az ipari és kereskedelmi osztályok ellen irányítsa és a tömegekkel elhitesse, hogy ezek az okai az alsóbb osztályok megrosszabbodott helyzetének. Ha az elégületlenségnek ily hamis csatornába való levezetése nem sikerült, akkor engedményeket is adott, de nem a saját zsebéből, hanem a kereskedelem és ipar, a városi polgárság rovására, egyúttal mindig felhasználta az alkalmat arra is, hogy – mint becsületes alkusz – a kisbirtoknak kijáró kedvezményeket a maga részére is biztosítsa.

Az 1905. évi januári választások a nagybirtok vezetése alatt álló koalíció döntő győzelmével végződtek. A már csak névleg létezett szabadelvű párt megszűnt, és a túlzó és agresszív agrárizmus az egész vonalon átvette az uralmat. A képviselőház többsége oly egyénekből került ki, akiket egyedül a nagybirtok befolyása juttatott mandátumhoz és akik most azzal akarták meghálálni a támogatást, hogy a pápánál is pápábbaknak mutatkoztak. A parlament visszhangzott az agrárius jelszavaktól és a városi lakosság ellen irányított gyűlöletes kifakadásoktól és a kormánynak legjelentékeltlenebb közegei is szükségesnek tartották, hogy agrárius és kereskedelemellenes meggyőződésükről minél nyomatékosabban tegyenek nyilvános tanúságot.

Az új kormánynak kezdettől fogva nagy akadályokkal és ellenszennvel kellett megküzdenie. A levert szabadelvűpárt titokban szította ellenök az elkeseredést, a városi lakosság – a vezető klikkek kised csoportjaitól és a hivatásos közvéleményszállítóktól eltekintve, – hidegséggel fogadta őket, később pedig gyűlölettel fordult ellenök. Az ipari munkásság, amelynek politikai jelentőségét az 1905/6. évi alkotmány-konfliktus és az általános választójognak kormányprogrammá válása rendkívül elősegítette, izzó gyűlölettel támadt ellenök és a földmunkás mozgalom teljes erővel újult ki. A nagy pénzüzetek üdvözölték ugyan a felkelő napot és a kormány uszályához szintén hozzávarrták magukat, de az agráriusok amaz igyekezete, hogy az összes állami üzleteket az ő vezetésük alatt álló intézetek részére akarták biztosítani, bankkörökben is erős visszatetszést keltett. Végül

a kormányzat és törvényhozás túlzó klerikalizmusa a szabadelvűbbengondolkozó elemeket idegenítette el.

A koalíciós kormányzat mindeme nehézségekkel, gyűlöletekkel és ellenszenvekkel szemben először a terror fegyveréhez fordult. Mindenkit, aki bármilyen kérdésben ellentétes véleményt mert mondani, hazaárulónak nyilvánított és ráeresztette közéleti, tudományos és sajtóbeli vérebeit. Akivel szemben ez az eljárás nem sikerült, ahhoz a lekenyerezés, a prostituálás eszközeivel közeledett. De a terror később megszokottá vált és elveszítette hatását, a korrupció pedig a nagy tömegeket érintetlenül hagyta. A növekedő elégtelenség csökkentésére tehát pozitív, szociálpolitikai alkotásokra is szükség volt, még pedig annál sürgősebben, mert a nagybirtok érdekeit brutálisan védelmező intézkedések, mint pl. a mezőgazdasági cselédek jogviszonyáról szóló törvény nagy felháborodást és elkeseredést támasztottak. Lázás törvénygyártási folyamat indul meg és nagyszámú javaslat kerül nyilvánosságra és később a törvénytárba. Mindezen javaslatokat a félhivatalos sajtó hangos dicshimnusszal kísérte, s a tájékozatlan közvélemény eleinte azt hitte, hogy komoly szociális vívmányokról van szó, csak behatósabb vizsgálat után tűnt ki a valódi cél. Pl. a munkásbetegség-egyesítés és a kötelező balesetbiztosítás nagyszabású tettnek látszott, holott – és ezt az azóta lefolyt tapasztalatok igazolták – a törvény százféle hibában szenved és főcélja nem a munkásokról való gondoskodás, hanem az volt, hogy a kormány a betegpénztárak autonómiájának elkobzása útján megbénítsa és állandóan sakkban tartsa a szociáldemokrata munkásmozgalmat. Az állami munkásháztelepek építése is nagyszabású kezdeményezésnek ígérkezett, az állami szénbányák létesítésével pedig a kormány azt a reményt keltette, hogy a szénkartell hatalmát megtöri. Mindezen akciók minimális eredménnyel végződtek és szégyenletes botrányokba fűltek. Az ipartörvény javaslat néhány merész újításával elképeztette a közönség jórészét. A valóság az volt, hogy a javaslat, ha törvénné válik, teljesen megfojtotta volna a munkásság gyülekezési- és sztrájkjogát, az ipart és kereskedelmet pedig az osztrák keresztényszocialistáktól átvett minta szerint céhszerű ipartestületekbe akarta szorítani és az agrárreakció uszályhordozójává tenni. A végrehajtási novella, a bortörvény, a perrendtartási-, uzsora-, homesteadjavaslat megalkotása, illetőleg nyilvánosságra hozatala, a fogyasztási szövetkezetek állami támogatása, mind csak alkalmul és ürügyül szolgált arra, hogy a gazdasági és szociális bajok ódiáját az iparra és kereskedelemre tolja át és őket tegyék mindenért felelőssé, amellet a nagybirtokosok a kisbirtok védelmének ürügye alatt minden egyes esetben a magok részére

biztosítsanak jelentős engedményeket. A végrehajtási novella keretében még a hitbizományok haszonélvezetét is mentesítették a foglalás, illetőleg az árverés alól, a börtörvény kitűnő alkalmul szolgált arra, hogy a hegyaljai előkelő birtokosok érdekeit megvédjék, a kötelező munkásbiztosítási törvényből kihagyták a mezőgazdasági munkásokat, az áruuzsora ellen törvényt akartak hozni, de a munkabér- és haszonbér-uzsoráról megfélemedtek, a fogyasztási szövetkezetek mesterséges dédelgetésével pedig minden faluban közköltségen kortesszervezetet létesítettek, stb.

Az adótörvényjavaslatokat a kormány 1907 őszén, a legkritikusabb időszakban terjesztette elő. Ugyanekkor kerültek a kiegyezési javaslatok is tárgyalás alá és ekkor kellett a kvóta fölemelését az országgyűléssel elfogadtatni. A választójog elsikkasztása, valamint a szakszervezetek ellen intézett brutális rendszabályok folytán az elkeseredés úgy az ipari, mint a mezőgazdasági munkásság körében rendkívül erős volt, a Polónyi-Lengyel-ügy, továbbá a napról-napra megújuló botrányok teljesen aláásták a kormány tekintélyét. A városi polgárság is a folytonos kereskedelemellenes törvények hatása alatt lassanként kormányellenes irányba terelődött. Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter már első miniszterelnöke idején, 1893-ban egy emlékiratot tett közzé, amelyben az adóreform irányelveit megjelölte. Ezen alapelvektől az 1907. évi javaslatok két irányban tértek el, az osztályerőviszonyokban és politikai helyzetben bekövetkezett eltolódások kifejezése-képen. Az adóreformjavaslatok az 1893. évi ErafelaraTnal Tovább mennek demokratikus irányban, viszont azonban a földbirtokosság részére nagy kedvezményeket nyújtanak, olyanokat, minőket Wekerle 1893-ban még visszautasított. Ez utóbbi szempontból a javaslatok később, a bizottsági és képviselőházi tárgyalás folyamán még jobban megromlottak. A kereskedelemellenes irányzatnak már is több koncesz-sziót tettek, de azért hiányzott belőlük az a kereskedelem és tőkeellenes él, melyet a javaslatok a pénzügyi bizottság tárgyalásai folyamán nyertek.

A támadás a javaslatok ellen azonnal megindult s a küzdelmet első sorban az ipari és kereskedelmi érdekképviseltek vették fel. Kimutatták, hogy a javaslatok egyrészt a városi lakosság ellen irányulnak^ másrészt pedig a földbirtok adóterhét akarják csökkenteni. Továbbá helyes taktikai érzékkel kiélezték azt a kérdést, hogy a javaslat u. n. szociális intézkedései mennyire elégtelenek és követelték a létminimum fölemelését, az adókulcs skálájának enyhítését és a családtagok adó-zására vonatkozó határozatok törlését, illetőleg módosítását. A kormány kénytelen volt alkudozásokra lépni és e kívánságok egy részének teljesítését meg is ígérte.

A kiegyezési javaslatok tárgyalása, a házsabályrevízió, a horvát konfliktus folytán az adójavaslatok a napirendről egy időre lekerültek. Midőn azonban 1908 őszén a plurális választójogi javaslat tárgyalása lehetetlenné vált és a bankkonfliktus kiélesedett, Wekerle igyekezett az adójavaslatokat az utolsó pillanatban tető alá hozni, hogy az adó-reform megalkotása az ő nevéhez fűződjék. A kiélezett politikai helyzetben a megindult közvélemény hullámverései közepette minden irányban kénytelen volt engedményeket tenni. Az agráriusok a kisbirtok terheinek könnyítése érdekében követelték módosításukat. Az osztályellentétek kiélesedése és a közvélemény tisztánlátása folytán a nagybirtok többé nem folyamodhatott ahhoz a módszerhez, amelyet 1875-ben követett a II. oszt. kereseti adó szabályozásánál. 1875 tavaszán ugyanis az országgyűlés törvényt hozott, hogy a II. osztályú kereseti adó fejében a földbirtok után a földadónak 4%-a fizetendő, s az adótétel 2 írtnál kisebb nem lehet. 1875 őszén, mikor már Tisza Kálmán volt a miniszterelnök, elejtették a 4%-os kulcsot de megtartották a minimumot és kimondták, hogy a kereseti adónak három fokozata van: 2, 3, 4 frt, úgy, hogy a legalsó és legfelső fokozat között csak két forint különbség volt. Ez az eljárás 1907-09-ben már lehetetlen volt s a nagybirtok csak úgy juthatott engedményekhez, ha azokban a kisbirtokosok is részesültek.

A javaslatokat a pénzügyi bizottság vette tárgyalás alá és a tárgyalás lefolyása egyike a magyar parlamentarizmus legsötétebb emlékeinek. A javaslat előadója egy közgazdasági analfabéta volt, tagjai pedig egymással vetélkedtek abban, hogy ipar, kereskedelem, város egy szóval minden iránt, ami Magyarországon kultúrát és gazdasági haladást jelent, féktelenül és leplezetlenül mutassák ki gyűlöletüket. A földbirtokosságnak kedvező újabb intézkedések egész sora vétetett fel a javaslatokba és a pénzintézetek elleni animozitás több megszorító és büntető intézkedésben nyilvánult.

A képviselőházi tárgyalás 1909 január 18-án kezdődött meg és azt megelőzte az ipari és kereskedelmi egyesületek budapesti tüntető nagygyűlése. A kormány nem merte bevallani, hogy az adózáson a földbirtokosság kivételével adóemelését céloz, s azt hirdette, hogy az bevétel-csökkenéssel fog jární és az eddigi eredménynél 20 millió koronával fog a kincstárnak kevesebbet hozni. Ez az állítás azonban nem felelt meg a tényeknek és az érdekképviseltek ezt ki is használták a saját javukra. Intézményes garanciát követeltek, hogy tényleg nem lesz adóemelés és a kormány kénytelen volt beleegyezni, hogy a kereskedőkre és iparosokra nehezedő általános kereseti adó 29 millió korona évi maximális összegben kontingáltassék. Viszont a kormány

az agrárius oldalról gyakorolt nyomásnak sem tudott ellentállni és számos módosítást volt kénytelen elfogadni. A képviselőházi vita hetekig húzódott és nagy jelentőséget nyert azzal, hogy mintegy Loria elméletének igazolásaképpen épen a városi lakosság képviselői voltak azok, akik a kisbirtok érdekében síkra szállottak, különösen Sándor Pál a harcias kereskedelem vezére, két nagy beszédben részletes adatokkal mutatta ki a nagybirtok adó kedvezményeit, a kisbirtokra nehezedő egyenlőtlen adóterhet, ami igen heves ellentmondást váltott ki a többség részéről, de érdemleges cáfolatban nem részesült. A pénzintézetek ellen irányuló intézkedések tárgyalásánál kiderült, hogy a banktőkének befolyása a képviselőházban még mindig elég erős, a bankok felvonultatták összes érdekeltységüket s bár a döntés úgyszólván hajszálon függött, a sérelmes rendszabályokat a képviselőház csekély szótöbbséggel elvetette.

Az adóreform létrejötté rendkívül hasonlít az osztrák 1886 évi adóreform megszületéséhez. Az 1896. évi okt. 25-én kelt osztrák törvényt is egy agrárius alkotta meg,* amely az adóreform ürügye alatt a kataszteri földadót leszállította, s a földbirtok jövedelmi adójának megállapítására nézve már előzetesen oly szabályokat állított fel, amelyek később lehetővé tették, hogy a földbirtok a jövedelmi adó alól majdnem teljesen kibújjék. De azért lényeges különbség van a két törvénytű között, mert az osztrák kuriális parlament (az ötödik kúria is csak 1896-ban létesült) már ebben az időben is több kapcsolatot tartott a néppel és jobban kifejezte a társadalmi osztályok kívánságait és akarátát, mint akár a koalíciós-, akár a munkapárti országgyűlés. A parasztság képviselői, továbbá a felekezeti jelzőszavak által félrevezetett városi kispolgárság pártja a keresztényszociálisok, a nagybirtokosokkal megegyeztek ugyan, de egyúttal érvényesítették megbízóik reális érdekeit is, s így az osztrák törvénynek a létminimumra, az adóskálára, s általában a szegényebb néprétegek adójára vonatkozó intézkedései hasonlíthatatlanul progresszívebbek és demokratikusabbak, mint a tizenkét évvel később létrejött magyar adóreformé.

Az adójavaslatok 1909: V-XII. t.-c. névvel kerültek be a törvénytarba. A földadó kataszter kiigazítására vonatkozó munkálatok azonnal megkezdődtek, a házadó 1910. január 1-én lépett életbe, a többi törvények életbeléptetésének napjával 1911. január 1. jelöltetett meg. Közben a Wekerle-kormány megbukott és helyét a munkapárt foglalta el, melynek vezető egyéniségei, elsősorban Hieronymi Károly, tevékeny részt vettek

* Erwin Steinitzer: *Die jüngsten Reformen der veranlagten Steuern in Osterreich* 10. és köv. 11. Friedrich Fhr. v. Wieser: *Ergebnisse und Ausichten der Personaleinkommensteuer in Osterreich* 73. és köv. 11.

a koalíciós adótörvények elleni mozgalomban. Az új kormánynak megalakulásakor még pártja sem volt, s ezért népszerűsítés céljából már 1910. márciusban kijelentette, hogy az adótörvények életbeléptetését két évvel kitolja és megígérte, hogy azok revíziója előtt az érdekelt köröket meg fogja hallgatni. 1912. június havában bekövetkezett a Tisza-féle államcsíny és a kormány a törvényalkotás terén minden akadálytól megszabadult. Mivel az államkincstár pénzügyi helyzete rendkívül megromlott és katonai célokra egyre nagyobb összegek szükségeltettek, a kormány elhatározta, hogy az adótörvényeket, melyeknek végrehajtására addig komolyan nem is gondolt, 1913. január 1-én tényleg életbelépteti s azok néhány intézkedését módosítja. A javaslat gyors letárgyalásával a kormány kortes célokat szolgált, meg akarta mutatni, hogy az erőszak árán munkaképesé tett parlament mily eredményesen tud dolgozni és a városi polgárság megnyerése céljából a kereseti adó kulcsát leszállította. Minthogy azonban a javaslatnak nyilvánosságra hozatala ellenvéleményt váltott volna ki, azt tüneményes gyorsasággal hajtotta keresztül és a meglepett városi polgárság csak később vette észre, hogy az ú. n. adónovellába (1912: XLIII. t.-c.) oly intézkedések csempésztettek be, amelyek a kereseti adó kulcsának leszállítást teljesen hatástalanná teszik, sőt megsemmisítik azokat a vívmányokat is amelyeket a polgárság az 1909. évi adómozgalomban elért. A földbirtok adó cirkulusait a novella egyáltalában nem zavarta és a későbbben kiadott végrehajtási rendeletek pedig egyenesen kedvezményeket nyújtottak. Ugyancsak kedvező módosításokat tartalmaz a novella a nagy bankok és iparvállalatok adójánál, mintegy jelöl annak, hogy a munkapárt egyenes leszármazója a szabadelvű pártnak, az üzleti politikusok és a banktőke szövetségének.

II.

Valamely adórendszer antidemokratikus jellegének legfőbb ismertetőjele a fogyasztási adók túltengése. Az adóreform csak az egyenes adókra terjedt ki, s fogyasztási adórendszerünket teljesen érintetlenül hagyta, sőt 1907 óta a törvényhozás és kormányzat – egy kivételtől eltekintve – a fogyasztási adóterhet még jobban fokozta, s az államháztartás súlypontja az egyenes adókról egyre jobban a közvetett adókra tolódott át. Az egyenes adókból eredő összes zárszámadásszerű bevétel 1906-ban 287,531.036 kor.,* 1911-ben pedig 309,623.959 kor. volt. A költségvetés és

* Az 1906. évi tulajdonképeni bevétel 311 millió kor. volt. Ez a szám azonban nem lehet irányadó, mivel 1906 jún. havában ért véget az exlex, s íő-y az 1905-ben be nem fizetett, illetőleg: a községek és törvényhatóságok

zárszámadás az egyenes adók rovatában tünteti ki a vasúti és gőzhajózási szállítás használata utáni adót, mely szolgáltatás lényegére nézve fogyasztási-, illetőleg forgalmi adó; azonkívül a bankjegyadót (a kontingensen felül kibocsátott bankjegyek után az Osztrák-Magyar-Bank által fizetett járulék), ami szintén forgalmi adó. Ha helyes képet akarunk nyerni, akkor a fenti címen kitüntetett összegeket az egyenes adóbevételből le kell vonni. A szállítási adóbevétel összege 1906-ban 31,968.310 kor., 1911-ben 40,001.976 kor. volt, a bankjegyadóból befolyt 1906-ban 352.473 kor., 1911-ben 1,263.656 kor.* Ezen összegeket levonva, mint egyenes adóbevétel marad 1906-ban 255,562.726 kor., 1911-ben 269,621.983 kor., az emelkedés tehát mindössze 14,059.257 kor. azaz 5.5%.

Ezzel szemben a fogyasztási adóbevétel összege 1906-ban 205,647.670 kor., 1911-ben 268,121.834 kor. volt, az emelkedés tehát 62,474.164 kor., azaz 30.3%.** A fogyasztási adókhoz kell továbbá számítani a dohány- és sójővedéket, valamint a közös vámbevételből Magyarországra eső részt (melynek kiszámítására később reátérünk), melyek lényegükre nézve szintén fogyasztási adók. Mindeme tételek alatt befolyt bevétel összege 1906-ban 441,339.600 kor., 1911-ben 578,185.136 kor. volt, az emelkedés tehát 136,845.536 kor., azaz 31%.

Ha a nyugati államokat vesszük szemügyre, akkor látjuk, hogy bár a fogyasztási és egyéb közvetett adók még mindig az államháztartás gerincét alkotják és hozadékuk folyton emelkedik, mégis a demokrácia előrehaladása és az alsóbb osztályok fokozódó befolyása következtében az egyenes adók szerepe az államháztartásban egyre jelentősebbé válik. Az angol jövedelmi adó (*income tax*) hozadéka 1906/7 – 1911/12 között 31.5 millió £-ról 44'3 millió £-re emelkedett, a növekedés tehát 40%, a vámok és fogyasztási adókból eredő bevétel 1907/8-1910/11 között csak 1.4%-al (68 millió £-ról 69 millió £-ra) emelkedett. A német birodalomban (birodalom és államok együttvéve) az egyenes adók összege 1907-ben 534 millió

által visszatartott adóösszegek is 1906-ban folytak be. A fent kitüntetett szám az 1906 – 10. évek átlaga, s helyessége annál nyilvánvalóbb, mivel az egyenes adókból eredő összbevétel 1908., 1909. 1910. években 277, 276 és 277 millió kor. volt.

* A szállítási adóbevétel tulajdonképeni összege 1906-ban 28,137.081 kor., a bankjegyadóé 12.221 kor. volt. Minthogy azonban az egyenes adóbevétel összehasonlításánál az 1906–10. évi átlagot vettük alapul, a levonásra is az átlagszámokat használtuk fel.

** Az itt feltüntetett összegeket, amennyiben külön hivatkozás nem történik, az 1911. évi zárszámadásokban összeállított kimutatásokból vettük.

Mk. 1911-ben 758 millió Mk. volt, az emelkedés 42%, ugyanakkor vámok, fogyasztási- és egyéb közvetett adók hozadékanak emelkedése csak 27% (1536 millió Mk. 1944 millió Mk.) volt. Poroszországban a költségvetési előirányzatok szerint az egyenes adóbevétel 1907-11 között 264.28 millió Mk.-ról 399.44 millió Mk.-ra növekedett, az emelkedés tehát több mint 50%. Még abban az államban is, melynek adórendszere a közvetett adók túlsúlyára van alapítva, Franciaországban, az egyenes adóbevétel emelkedése nagyobb a magyarnál. Franciaországban 1908 és 1913 között az egyenes adók emelkedése 12% volt. Ausztriában az egyenes adóbevétel 1906-11 között 317.5 millió kor.-ról 383.7 millió kor.-ra, tehát 20%-al, az összes közvetett adók hozadéka pedig 738 millió kor.-ról 879 millió kor.-ra tehát 19%-al emelkedett.*

A pénzügyminisztérium a napokban tette közzé az állampénztárak 1912. évi forgalmáról szóló kimutatást, mely szerint az egyenes adóknál az 1911. évi eredményekhez képest 6 millió kor. bevétel csökkenés, a fogyasztási és italadóknál ellenben 38.8 millió kor. emelkedés mutatkozik. Az egyenes adóbevétel csökkenése a másfél év óta tartó gazdasági krízis eredménye, s hogy ennek dacára a fogyasztási adóknál mégis többlet mutatkozik, csak úgy érthető meg, ha tudjuk, hogy ezek az adók nélkülözhetlen és elsőrendű cikkeket terhelnek, melyeknek fogyasztása és az adó megfizetése alól a nagytömegek és főleg a városi lakosság még gazdasági hanyatlás idején sem tudják magukat kivonni.

Az egyes fogyasztási adókra nézve 1907 óta a következőket kell megemlítenünk:

A szeszadó tételeit az 1908. évi XXVIII. t.-c. jelentékenyen felemelte. A szeszfogyasztási** adónak két tétele van egy kisebb és nagyobb, s a kisebbik adótétel mellett termelhető szesz mennyisége kontingentálva van s a szeszadón kívül még külön pótlék is fizetendő.

Az 1901. XIII. t.-c. adótételeket 90 és 110 fillérben állapította meg, melyhez még 10 fillér pótlék is járult, úgy hogy az összes szeszadóteher hektoliter szeszfokonként 100, illetőleg 120 fillért tett ki.

* Az adatokra nézve: Edwin R. A. Seligman: *L'impôt sur le revenu*, 266 l. Conrad: *Grundriss zum Studium der pol. Ökonomie*. Finanzwissenschaft VI. kiadás 35, 320 11. *Stat. Jahrbuch für den preussischen Staat*, 1911. 470 l. *Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich* 1911. *Österreichisches Stat. Handbuch* 1911. 382 l.

** A termelési adó, mely a kisebb mezőgazdasági szeszfőződékek és különösen az u. n. kisüstökön termelt szesz után fizetendő, csekélyebb jelentőségű. 1911-ben fogyasztási adó címén 707 millió kor. termelési adóból csak 50 millió kor. folyt be. *Az 1911. évi fogyasztási adóeredmények statisztikai egybeállítása* 10. l.

Az 1908. évi XXVIII. t.-c a szeszadópótléket megszüntette, s a szesz-fogyasztási adót 140, illetőleg 164 fillérré emelte fel. Ez az emelés azonban egész terjedelmében csak akkor léphet életbe, ha Ausztriában hasonló törvény hozatott, mivel pedig az osztrák népparlament sokáig nem volt reábirható a szeszadó fokozására, a magyar kormány úgy segített magán, hogy már magában az 1908: XXVIII. t.-c. 123. §-ban a szeszadópótléket (a 90, illetőleg 110 filléres alapadó mellett) 30 fillérré, s később az 1911: XIV. t.-c. 8. §-ban 50 fillére emelte fel, úgy hogy a tulajdonképeni adóteher ma 140 fillér, illetőleg 160 fillér. A kedvezőtlen pénzügyi helyzet nyomása alatt az osztrák képviselőház pénzügyi bizottsága (*Finanzausschuss*) az elmúlt hónapban elfogadta a kormánynak a szeszadóemelésére vonatkozó javaslatait, s valószínű, hogy azok a parlamentben is többséget nyernek.

Az adóemelés hatása ugyancsak meglátszik a szeszadó-bevétel növekedésén. – A szeszadó és szeszadópótlék hozadéka 1906-ban 91.110.350 kor., 1911-ben pedig 118.215.301 kor. volt, az emelkedés 30%. A fokozódó hadügyi terhek nyomása alatt mindkét kormány foglalkozik azzal a gondolattal, hogy szeszmonopóliumot létesít. – Ausztriában évi 200 millió kor., Magyarorszában évi 150 millió kor. bevételi többletre számítanak*. Ennek a tervnek kétségtelenül vannak előnyös oldalai is, – de a viszonyokat ismerve, egészen bizonyosra vehető, hogy a magyar törvényhozás és kormány az egyedárúságot kizárólag az adóteher emelésére és a nagybirtokosoknak nyújtandó kedvezményekre használná ki.

A söradó- és söradópótlék összege 1906-ban 25,150.092 kor., 1911-ben 36,755.775 kor. volt, az emelkedés 46%.

A c u k o r a d ó hozadéka 1906-ban 42,658.826 kor., 1911-ben 60,388.605 kor. volt, az emelkedés 41%. Az 1912: XXII. t.-cz. a mesterséges édesítő szerek elsősorban a *saccharin* gyártását és darusítását állami egyedárúsággá nyilvánította. – A *saccharin-termé-*nyek, melyeknek édesítő ereje néha 700-szor nagyobb, mint a répacukoré, erős versenyt támasztottak a cukorgyáraknak. A cukorrépa termelő nagybirtokosok és *kartellalt* cukorgyárak keresztülvitték a kormánynál, hogy behozza ezt az egyedárúságot, ami a valóságban a *saccharingyártás* és behozatal eltiltásával egyértelmű és az alsóbb néposztályokat s városi lakosságot egy olcsó táplálkozási pótszertől fosztotta meg.

Az á s v á n y o l a j adó hozadéka 1906–11. között 12,162.560 K-ról 14,109.534 K-ra tehát 16%-al emelkedett. Ez az adó úgy-

* Adó- és illetékügyi Szemle. 1913/304. 1. Szeszadóügyi problémák.

szólván teljesen a városi szegényebb lakosságra nehezedik, mert a falusi lakosság alig használ petróleumot, viszont a városi vagyonosabb elemek többnyire gázzal és villannyal világítanak. Így pl. Budapesten 1911-ben az 1 szobás lakásoknak csak 7.3%-ba a 2 szobás lakásoknak csak 30.9%-ba volt a gáz és villany bevezetve, ugyanakkor midőn a 6 szobás lakások közül 72.5% volt gázzal és villannyal ellátva. A vezeték a lakások 19.1%-ban nem volt használatban, ami kizárólag a kis lakásokra esik*. – Az 1911. évi VI. l.-cz. az ásványolaj bányászatra és a földgázokra nézve állami egyedárúságot létesített. A földgáz felhasználása úgy az ipar fejlődése, mint olcsó világítás szempontjából nagy, szinte korszakalkotó jelentőségű, de mindaz, ami a földgáz körül eddig történt, csak a pártkorrupció táplálására szolgált s a legnagyobb bizalmatlanságra ad jogot. – A német birodalom mintájára, úgy az osztrák, mint a magyar kormány foglalkozik a petroleumfinomítás- és elárúsítás monopolizálásának kérdésével is.

A hús f o g y a s z t á s i adó, mely elsősorban a városi lakosságra nehezedik, csekélyebb fejlődésképeséget mutat. – A bevétel 1906-ban 8,809.958 millió kor., 1911-ben 9,524.721 kor. volt, az emelkedés tehát mindössze 8% s ez is csak 1911-ben mutatkozik. A stagnáció oka a húsaraknak 1906. óta bekövetkezett nagymérvű emelésére vezethető vissza, melynek folytán a fejenkénti húsfogyasztás megcsökkent. Így pl. Budapesten 1905-1908. között a fejenkénti húsfogyasztás 47.5 kg.-ról 43.8 kg.-ra csökkent**. Dacára annak, hogy a drágaságellenes mozgalmak igen erős hullámokat vertek, a kormány nem volt hajlandó a húsfogyasztási adó megszüntetésére és az 1912. XXXVIII. t.-cz. csupán a házi szárnyasok, vadak és vadszárnyasok után fizetett s csak Budapesten beszedett adót, melyből 1910-ben 783.730 kor. bevétel folyt be – szüntette meg.

A boritaladó hozadéka 1906–11 között 20,586.627 kor.-ról 23,815.472 kor.-ra tehát 15%-al emelkedett. A koalíciós korszak kisembermentő jelszavai közzé tartozott a boritaladó eltörlése is, de mivel ez épen csak jelszó volt, a kormány nem mondott le ily nagy összegű bevételről.

A helyett, hogy a fogyasztási adó alá eső tárgyak köre szűkebbre szorulna, igen alaposan kilátás van arra, hogy a gyufaadó is bevonul állami háztartásunkba. A német birodalomban az 1909. évi júl. 15-én kelt törvény behozta a gyufaadót (*Zündwarensfeuer*)-a, s az osztrák

* Pikler J. Gyula: *Az 1911. évi budapesti lakásszámlálás eredményei.* 28. lap.

** *Budapest székesfőváros közigazgatása és közállapotai.* 1908. 363. 1.

penzügyminiszter ily irányú javaslatot a közelmúltban nyújtott be a Reichsrathhoz, s nagyon valószínű, hogy a német és osztrák példát, – nem általános választójogról lévén szó – igen gyorsan utánozni fogjuk. Az osztrák gyufaadójavaslat nem egyedárúságot létesít, mint Franciaországban, hanem a német törvény mintájára gyártmányadót akar behozni. Az adótétel kénes gyufáknál 80 drbonként 2 f., más gyufáknál 60 drbonként lenne 2 f., azonkívül a gyűjtőeszközök 2 kor.-ig terjedő adó alá esnének.* A javaslat indokolása abból indul ki, hogy a jövőben a fogyasztás 40%-a a kénes gyufákra fog esni, s az eddigi fogyasztás, mely Ausztriában naponként és fejenként 8-9 darabot tett ki, felére fog csökkenni, s ezért az évi hozadékot 12.7-15.9 millió kor.-ára teszi. A számítást alkalmazhatjuk Magyarországra azzal a különbséggel, hogy a fogyasztás 60%-ja fog olcsó gyufákra esni, s ebben az esetben 8'5 millió kor. bevételre lehet számítani, a mi fejenként és évenként 42 fillér adóteher. Ez az adó éppen a legszegényebb osztályra fog nehezedni, és az egyenlőtlen adózásnak szembeszökő és lázító példája lesz.

Az állami egyedárúságok közül idetartozik:

A sójödék bevétele 1906-1911. között 32,852.481 kor.-ról 33,414.838 kor.-ra, tehát mindössze csak 1'7%-al emelkedett. Ez nem azt jelenti, mintha a só ára csökkent, vagy a sóadó súlya enyhébbé vált volna. A só alapára ma is az, mint 1906-ban, ellenben kicsinybeni vételára a szállítási és kezelési költségek növekedése folytán emelkedett. Az eladott só mennyisége 1910-ről 1911-re több mint 7.2 millió kg.-al emelkedett, s hogy ennek dacára az emelkedés miatt oly csekély, arra csak a hírhedt sószerződés pontos ismerete tudna felvilágosítást nyújtani. Továbbra is rendületlenül megmaradt az az állapot, hogy az emberi élvezetre szolgáló jelentékenyen drágább a marhasónál.

A dohány jövedék terén 1911 július 1-én nevezetes fordulat történt, Lukács László pénzügyminiszter a dohánygyártmányok árát rendeletileg fölemelte. A magyar közvélemény szervezetlenségére, a parlament teljes tehetetlenségére nézve jellemző tény, hogy a fel-emelés ellen erélyesebb akció nem történt, pedig a dohánygyártmányok áraiban foglalt adótételeknek 10-100%-al történt felemelése oly bevételi forrásra vonatkozott, melynek bruttó hozadéka 1910 év végén 69%-át tette ki az összes (a szállítási adóval kevesbített) egyenes adóknak és 241%-át a földadónak. A budgetjog és adó-megszavazási jog értéktelenségét mi sem mutatja jobban, mint az a

* A javaslat ismertetése: *Neue Freie Presse*, 1912. febr. 11. sz.

tény, hogy a legnagyobb bevételi források (dohányjövedék, vasút stb.) hozadékának fokozása egyszerű miniszteri rendelettel történhetik.

Az emelés minden dohánygyártmánynál jelentékeny volt, de legerősebb azoknál, melyeket az alsóbb néprétegek fogyasztanak. A pipadohánynál az emelés a legolcsóbb fajoknál (hazai, kapa, debreceni, közönséges magyar) 10-20% és ez az arány a jobb fajtájuaknál is (egy fajt kivéve). A szivarok közül a „rövid” „magyar” ára 33%-al, a „vegyes külföldi” 20%-al, míg a többi fajké csak 10-16%-al emeltetett. Még szembetűnőbb ez az irányzat a szivarkáknál, melyek fogyasztása épen az alsóbb néposztályoknál, s főleg a munkásságnál az utolsó 10 évben 1901-1911 több mint 100%-ra emelkedett (szivarkák eladásából befolyt 1901-ben 26.2 millió K, 1911-ben 52.4 millió K) s a pipadohányt egyre jobban kiszorította.* Az emelés mérve a következő volt: Virginia: 100%; Drama: 100%; Sport: 50%; Jenidge: 50%; Hölgy: 33%; míg a drágább fajoknál csak 17-25% Egyedül a „Magyar” szivarka ára maradt változatlan. Ezzel szemben a különlegességi szivarok és szivarkák árának emelése csak 10-25% között mozgott, s csak néhány esetben érte el a 33%-ot. Az ár és adóemelés pénzügyi hatásai a következőképen alakulnak: A dohányjövedék brutto hozadéka 1906-11. között 136,057.868 kor.ról 180,223.083 kor.-ra tehát 32.5%-al emelkedett. De míg az emelkedés 1906-1910. között évenként 5.1%, 6.3%, 4.4%, 4.8% volt, 1910-ről 1911-re 8%. A bevétel emelkedésével nem tartott lépést a fogyasztás növekedése. Az 1911. év második felében erősen érezhető volt, hogy a közönség az árak emelkedését azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy fogyasztását korlátozta, illetőleg az olcsóbb fajtákra tért át. A közönséges pipadohányból eladott mennyiség 1911-ben 1910-hez képest 18,326.259 kg.-ról 18,322.350 kg.-ra csökkent, holott az előző években állandó volt az emelkedés. Még nagyobb a csökkenés a szivaroknál és a szivarkáknál. 1910-ben eladatott 583.6 mill, drb (belföldi) szivar, 1911-ben csak 555.6 mill, drb, s az eladott mennyiség az 1907. évi eredmény (559.1 mill, drb) alá csökkent. Legnagyobb a csökkenés az olcsó fajtáknál. Így a „vegyes külföldi” fogyasztása 286-8 mill, drb-ról 266 mill, drbra csökkent. A (belföldi) szivarka-fogyasztás 2.347 mill, drb-ról 2.295 mill, drbra csökkent, (a „Virginia” 207 mill, drbról 132 mill, drbra, a Drama 780 mill, drbról 649 mill, drbra, ellenben a „Magyar” szivarkának ára, változatlan maradván, fogyasztása 266 mill, drbról 438 mill, drbra emelkedett). Az eladott dohánygyártmányok árából a lakosságra esett fejenként 1901-ben

* Az idevonatkozó összes adatok: *Magyar Stat. Évkönyv.* 1911. 193-196 11.

5.45 kor., 1911-ben 7.47 kor., az emelkedés tehát 37%. Ezen számok a tényleges megterhelést nem kellően mutatják, mert a fenti átlagok kiszámításánál alapul a kincstárba a dohányárusoktól befolyt nagybani árak szolgáltak. A párhuzam okából megjegyezzük, hogy az egyenes adókból az ország lakosaira eső fejenkénti átlag 12.9 kor. volt.

A fogyasztási adók terhét csak úgy ítélni meg a valóság-nak megfelelően, ha a vámból eredő bevételt is tekintetbe vesszük. A közös ügyek költségeinek fedezésére első sorban a közös vám-bevételek szolgálnak, s csak a fennmaradó rész osztandó fel a két állam között a kvóta arányában. A közös vámbevételből Magyarországra eső rész minden esetre kisebb a kvóta arányánál (36.4: 63.6) mivel a behozatalból nagyobb rész esik Ausztriára, mint a kvóta-kulcs szerint, s ezért mérsékelt számítással a vámbevételnek csak 25%-át vesszük számításba. A közös vámbevétel eredménye (a kezelési költségek levonása után) 1906-ban 154,578.000 K, 1911-ben 230,748.247 K* volt. A fenti összegek 25%-a 38.644.500 K, illetőleg 57,687.061 K, az emelkedés tehát 1906-11 között 19,042.561 K, azaz 49%. A közös vámbevételek emelkedése főleg az 1906 év óta érvényesülő merev védelmi rendszerre vezethető vissza. A közös vám-jövedék tiszta hozadéka 1881-1911 között 22.2 millió K-ról 230.7 millió K-ra, tehát majdnem 1000%-al növekedett.

Annak megítélése és kiszámítása céljából, hogy a fogyasztási adóterhből mennyi esik a városi lakosságra és mennyi az ipari¹ munkásságra, nem állanak kellő adatok rendelkezésünkre. A német birodalomban a *Hansabund* végzett ily számításokat és részben hivatalos adatok,** részben tudományos felvételek alapján megállapította, hogy négy tagú családokat véve alapul a városi munkásságnál és a csekélyebb vagyonejű városi elemeknél egy háztartásra esik a vám-és fogyasztási adó bevételből (a dohányadót külön számítva) 50-120 Mk, ellenben a mezőgazdasági lakosság körében csak évi 2.5 Mk. Ez az óriási különbség több okra vezethető vissza. A mezőgazdasági lakosság kultúr színvonala, s így fogyasztása is alacsonyabb, azonkívül számos fogyasztási tárgyat (hús, pálinka, bor) a saját gazdaságában adómentesen termel, míg ugyanazt a városi lakosságnak készpénzen és adóval terhelve kell beszereznie. A birodalom bevétele a vámokból és fogyasztási adókból 1910-ben 1233 millió Mk. volt, ebből a városi és általában a nem mezőgazdasági lakosságra esett 1075 millió Mk., azaz 87%***.

* *Magyar Stat. Évkönyv.* 1911. 550 l.

** *Die öffentlich-rechtlichen Belastungen vom Gewerbe, Handel und Industrie Denkschrift des Hansa Bundes.* 2-5 11.

*** Varga Jenő: *A drágaság.* 33. l.

Magyarországra nézve ily részletes adatok nem állanak rendelkezésünkre. Varga Jenő szerint egy öttagú munkáscsalád fogyasztási adója évi 58.31 kor., Rácz Gyula szerint pedig 96.55 korona*. Az eltérés abból származik, hogy Rácz nagyobb ital-, főleg borfogyasztásból indul ki. A két számítás közepén maradvány egy munkáscsalád évi fogyasztási adóterhéét 70 kor.-ra tehetjük. Ez az összeg a kisebb iparosoknál, kereskedőknél, hivatalnokoknál stb. szintén beválik, illetőleg aránylagosan magasabb. A falusi lakosság fogyasztásának színvonala nálunk még sokkal alacsonyabb, mint Németországban. Az 1910. évi választójogi statisztika adatai szerint a 24 éven felüli férfilakosságban a mezőgazdasági elem aránya csak 63.8%** úgy hogy a fenti számok alapul vételével állíthatjuk, hogy a fogyasztási és egyedárúsági adók, vámok terhének több mint 50%-a az ipari stb. rétegekre, illetőleg a városi lakosságra nehezedik. Ha pedig az egész lakosságot vesszük tekintetbe, – úgy megállapíthatjuk, hogy a fogyasztási adóterh 90%-át az alsóbb néposztályok és a gyengébb vagyonerejű elemek viselik.

A fogyasztási adóstatisztika nem mutatja ki, hogy az elfogyasztott adóköteles árukból mennyi jut a városi lakosságra. A fogyasztási adók túlnyomó része akkor fizetendő, midőn az adóköteles áru forgalomba kerül, s az adatok csak arra vonatkoznak, mily helyen fizettetett az adó, de hogy ki és hol viselte, arra nem nyújtanak tájékoztatást. A hús- és borfogyasztási adók eredményeiből nyerhetünk egyedüli felvilágosítást. Húsfogyasztási adó fejében a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokból az 1908. évben befolyt 6.23 millió K,*** s ugyanakkor az összbevétel az állam egész területén 8.66 millió K volt, tehát a városokra esett 72%. Ha most az ipartelepeket és az iparosabb jellegű nagyközségeket is ide számítjuk, tisztán áll előttünk, hogy a húsfogyasztási adó par excellence városi adó. 1907-ben a húsfogyasztási adó hozadéka 8.73 millió K volt, s ebből 3.12 millió tehát 38% esett Budapestre, a boritaladó 20.09 millió hozadékból pedig 4.14 millió K, tehát 25%.† A városoknak és községeknek joguk van továbbá a bor, hús és szesz után községi adópótlékot szedni, melynek összege Budapesten 1908-ban 4.08 millió K-t, (1911-ben 4.5 millió K) az összes törvényhatósági városokban 5.5 millió K-t tett ki. Tekintetbe kell még venni azt is, hogy egyes városok önálló fogyasztási adókat létesíthetnek, – akadnak olyan

* Rácz Gyula: *Az adóreform. Népszava* 1907. nov. 1. és köv. sz

** *Statisztikai táblázatok*. 15. 1.

*** *A Magyar Városok Stat. Évkönyve* I. 581. 1.

† *Budapest Székesfőváros közállapotai* 1908. 363. 1.

városok is, melyek az ásványvízfogyasztást is megadóztatják, – azonkívül a legtöbb helyen kövezetvám is áll fenn, mely lényegében nem más, mint az árú szállításánál beszedett fogyasztási adó.

A fogyasztási és forgalmi adók között középhelyet foglal el a vasúti szállítás használata után szedett adó, melynek eredménye 1906-11 között 28.137,081 K-ról 38.738,320 millió K-ra tehát 37.6%-al növekedett. A gőzhajózási szállítás után szedett adót (1908-ban 744.614 K-t hozott) az 1908. évi XV. t.-c. az osztrák kormánynak az osztrák hajózási vállalatok érdekében gyakorolt nyomása folytán megszüntette.

Bélyeg, illetékek és díjak címe alatt a költségvetésben és zárszámadásban a legkülönbözőbb szolgáltatások vannak összefoglalva, melyek részben forgalmi adók, részben pedig hatósági cselekvények ellenértéke gyanánt lefizetett illetékek. Minthogy a progresszivitás belőlük, – némely kivételtől eltekintve, – hiányzik, rohamosan növekedő bevételek túlnyomó részben az alsóbb osztályok zsebéből kerül ki. Eredmények 1906-1911 között 122,663.152 millió K-ról 168,582.294 K-ra, tehát 37.5%-al emelkedett.

A magyar államháztartás tételei között egyre nagyobb jelentőségre jutnak az u. n. közgazdasági regalék-ből (posta, vasút stb.) származó jövedelmek.

A m. kir. posta-távírda és távbeszélő brutto hozadéka 1906-1911 között 65,674.352 K-ról 92,134.969 K-ra, tehát 40.3%-al emelkedett. A postai intézmény a tömegforgalomra van alapítva, jövedelmez ettől függ s a posta nemcsak azért demokratikus intézmény, mert mindenkinek rendelkezésére áll, de azért is, mert bevételeit a nagy tömegek szolgáltatásaiból meríti. A posta – eltekintve az utalványportó tőkéletlen; progresszivitásától, – nincs arra tekintettel, minő a szolgálatait igénybevevő fél vagyoni ereje. A postai bevételekből, az ország egy lakosára esett átlagban 1886-ban 1.42 K, 1911-ben 2.43K, az emelésére tehát több mint 200%.

Az állami bevételek emelésére utolsó öt évben a kormányzat a Máv-ban, a m. kir. államvasutakban találta meg a legalkalmasabb eszközt. Míg a vámtarifa legjelentéktelenebb tételeinek emelése törvényhozási útra tartozik, addig az államvasúti árú és személydíj-szabás változtatása felett a kormány korlátlanul rendelkezik. Jól tudjuk, hogy minden egyes díjszabási kedvezmény elintézése nem bocsátható nehézkes parlamenti tárgyalás alá, de azt joggal lehetne megkövetelni, hogy úgy a személy, mint az árú díjszabás (*barème*) alapelvei törvényben szabályoztassanak, mert, mint az utóbbi évek eseményei mutatják, a kormánynak módjában áll 50-60, millió

kor.-val a vasutat igénybevevő közönséget rendeleti úton megterhelni. Csak természetes, hogy a kormány ily körülmények között minél gyakrabban nyúl az ily kényelmes kisegítő eszközökhöz, mikor az egyenes adók terén már egy-két milliós emelésnél kellemetlen parlamenti vitákkal és a közvélemény mozgolódásával kell számolnia.

Az áruszállítás után fizetett díjak fogyasztási adó jellegével bírnak, mert azokat a termelő, iparos és kereskedő a fogyasztóra igyekszik áthárítani. A vasúti áruforgalomban legnagyobb mennyiséggel szereplő árúk túlnyomó része elsődrendű szükséglet kielégítésére szolgáló cikk vagy ipari nyersanyag (gabona, liszt, szén, tüzelőfa, kőolaj, élőállatok stb.). Az áthárítás sikere az alsóbb osztályokkal szemben rendszerint bizonyos. A kormány szempontjából a díjemelés keresztülvitele annál könnyebb, mert míg a menetjegyek megdrágítása a közönség figyelmét felkelti, addig az árudíjszabás emelése az adóteher viselése szempontjából oly távoli és közvetett dolog, hogy a fogyasztó közönség alig veszi észre.

A Wekerle kormány 1910. jan. 1-én új felemelt árudíjszabást léptetett életbe. Az emelés pénzügyi szempontból igen hasznos rendszabálynak bizonyult, mert míg az 1906-9. években a gyors- és teherárúk szállításából eredő bevétel az előző évhez képest csupán 7.3, 2.7, 5.7%-al szaporodott, addig a növekedés az 1910. év végén 10.8%, 1911-ben 12.2% volt. E kedvező eredmény dacára Lukács László pénzügyminiszter, aki ugyanakkor a kereskedelmi minisztériumot is vezette, 1911. okt. 12-én tartott költségvetési beszédében bejelentette, hogy a kormány a fuvardíjakat 1912. jan. 1-én ismét emelni szándékozik, még pedig úgy, hogy a gyorsárúknál fennálló 7%-os, a teherárúknál fennálló 5%-os. szállítási adót, melyet eddig a vasút viselt, illetőleg a díjtételekbe belekalkulált, ezentúl a szállító közönség fizesse meg. Ez az emelés az, előbbinél annál súlyosabb, mert minden árúra nézve egyenlő arányú levén, nem volt tekintettel az árúk különböző-teherviselő képességére. Az érdekképviseletnek erélyes tiltakozása nem használt az emelés 1912. márcz. 1-én életbelépett. Pénzügyi eredményét ebben az évben a külpolitikai helyzet és a gazdasági *krízis* okozta áruforgalmi csökkenés ellensúlyozta. A MÁV. 1912. évi bevételeiről szóló ideiglenes kimutatások szerint** a gyors- és teherárúk szállításából eredő bevétel 301 millió kor. volt, 9.3%-al több, mint az előző évben (1911-ben, mint említettük, a növekedés 12.2% volt).

* Kiszámítva a *Magyar Stat. Évkönyv* 1911. évi kötetében 236.1. levő adatok alapján.

** L. *Vasúti és Hajózási Közlöny* 1913. 15. sz.

A tömegek megterhelésére irányuló törekvés még jobban kéri a személy díjszabás felemeléséből. A Wekerle kormány 1909-ben még csak a zónatarifa mérsékelt felemelését tervezte 4.5 mill. kor. többlet-bevétel nyerése céljából. Az étvágy azonban évés közben jön meg s mivel a zónatarifa alapján nagyobb bevételmelkedés nehezen volt elérhető, Lukács László 1911. okt. 12-én azt is bejelentette, hogy a kormány a zónadíjszabás elejtésével kilométrikus tarifát akar életbe léptetni. A zónadíjszabás elméleti szempontból sok és súlyos kifogás alá esik, de a menetdíjak rendkívüli leszállításával jótékonyan hatott közgazdasági életünknek s különösen a városoknak fejlődésére, s egyike ama kevés magyar kezdeményezésnek, melyre jogosult büszkeséggel lehet visszatekinteni. A rideg fiskális szempontokkal szemben a közgazdasági érdekek el kellett némulnia, s mivel a személydíjszabás megváltoztatása a kormány rendeleti hatáskörébe tartozik, a zónatarifa sorsa megpecsételtetett.

A menetdíj megdrágítás valódi hatásait csak úgy mérlegelhetjük, ha megvizsgáljuk, hogy az utasok számából és a MÁV. személyszállítási bevételeiből mennyi esik a különböző vonatokra (gyors, személy) és kocsiosztályokra. (I. II. III.) *

A szállított utasok számából esett %

gyorsvonatokra	5.9%
személy és vegyes vonatokra	94.1%.

A személy- és vegyesvonatoknál az utasok számából esett a különböző kocsiosztályokra:

- I. 0.7%
- II. 12.6%
- III. 8.7%.

De nemcsak az utasok számából, hanem a szállított utasok utáni bevételekből is jelentékeny a III. osztály részesedése. A személy és vegyesvonatok összes bevételeiből a III. osztályra 73.7% esett. A személydíjszabásból eredő bevételeket tehát kiválóan az alsóbb osztályok szolgáltatják, s ebben az értelemben a MÁV. is demokratikus intézmény. Az arányos teherviselés elve azt követelte volna, hogy a III. oszt. viteldíjak emelése mérsékeltbb legyen, mint a felsőbb kocsiosztályoké, azonban a kormány nem arányosságot, hanem több bevételt akart s ezért az emelés a személy- és vegyesvonatoknál teljesen egyformán történt, a gyorsvonatoknál pedig a III. osztály emelése erősebb, mint az I. és II. osztályé. – Az új díjszabásnak szociális szempontból legsötétebb oldala a szomszédos

* Az idevonatkozó adatokat 1. *Magyar Stat. Évkönyv* 1911. 239 és köv. lapszám.

forgalom (0-20 km.) és az I-II zóna (21-40 km.) menetdíjainak megdrágítása. Mióta a városi élet Magyarországon is erős lendületet nyert, a szomszédos forgalom az olcsó menetdíjak folytán rendkívül megélénkült. Munkások, hivatalnokok és azok családtagjai, a termelvényeiket a közeli város piaczára vivő kisgazdák, napszámások és mezőgazdasági munkások teszik ki az utasok túlnyomó részét, amit bizonyít az is, hogy a személyvonati utasok számából a III. osztályra esett a szomszédos forgalomban 89,4%, az I-II. zónában 85,8%, – a bevételekből pedig 84,7%, illetőleg 77,5%. A gyárosok és mezőgazdák érdekképviselői erőlesen tiltakoztak az emelés ellen, mely a munkások költségeit szaporítja, s így a munkabérek emelkedésére fog vezetni. De siket fülekre találtak, mert a kormány a díjmelésből 15,2 millió kor. többletet várt, s ebből 4,6 millió kor., azaz 30% esik 0-40 km. közötti távolságokra. Az emelés 6-20 km. között 20%, 21-37 km. között 17%, 30-40 km. között 30% (1-5 km., 28-30 km. között emelés nem történt). A munkásbérletjegyek ára 10%-al, a kedvezményes jegyfuzeteké pedig 20%-al emeltették. A díjmelés mértéke a középtávolságoknál kisebb, mint a nagytávolsági forgalomban, mintegy természetes következménye gyanánt annak a ténynek, hogy az utóbbi esetben kisebb a III. oszt. utasok aránya. A közönség meglehetősen védekezett a díjmelések ellen, – s bár erre *statisztikai* adatok még nincsenek, – tapasztalásból megállapítható, hogy a magasabb kocsiosztályok és gyorsvonatok igénybevétele csökkent. Persze, aki eddig is a személy- és vegyesvonatok III. osztályán utazott, az igényeit már nem szállíthatja le, s ez magyarázza meg, hogy a MÁV. ideiglenes bevételi kimutatásai szerint a személyszállításból eredő bevétel 95,5 millió kor.-ról 105,7 millió kor.-ra, tehát 10,6%-al emelkedett, míg az előző évben az emelkedés csak 7,7%-ot tett ki.

A közönség megterhelését még jobban fokozza, hogy a magán vasutak is siettek az állam példáját követni s díjszabásaikat szintén felemelték.

A MÁV. összes üzemi bevételei 1906-11 között 284,233.758 K-ról 412,618.422 K-ra, azaz 45,2%-al emelkedtek.

A fényüzési adók behozatalára nézve – eltekintve attól, hogy az 1913: XIII. t.-c. a lóversenyfogadások után fizetendő járulékot felemelte – még csak kísérlet sem történt, sőt épen a napokban semmisítette meg a belügyminiszter Pozsony város ama szabályrendeletét, melyben községi pezsgőadó létesítését határozta el. Az osztrák kormány ellenben a Reichsrath elé javaslatot terjesztett a pezsgőbor megadóztatásáról.

Összefoglalás céljából az alábbi táblázatot készítettük, mely fel-
tünteti, hogy minő az egyes bevételi források szerepe a magyar állam-
háztartásban s hogy az egyenes adók jelentősége mennyire meg-
csökkent.

Bevételi ág	Zárszámadási bevétel koronákban		0/0	0/0	Emelke- dés % ₁₀ -ban
	1906	1911	1906	1911	
Egyenes adók (szállítási és bankjegyadó nélkül)	255.562,726	269.621,983	21·85	17·70	5·5
Fogyasztási és italadók	205.647,670	268.121,834	17·59	17·60	30·3
Sójövedék	32.852,481	33.414,838	2·80	2·20	1·7
Dohányjövedék	136.057,868	180.223,083	11·64	11·84	32·5
Közös vámjövedék (aránylagos rész)	38.644,500	57.687,061	3·30	3·78	49·3
Szállítási adó	28.137,081	38.738,320	2·41	2·55	37·7
Bélyeg és jogilleték	122.603,152	168.582,294	10·49	11·08	37·5
Bankjegyadó	12,221	1.263,656	0·00	0·09	—
Posta- távirtda telefon	65.674,352	92.134,969	5·62	6·06	40·3
M. Á. V.	284.233,758	412.618,422	24·30	27·10	45·2
Összesen :	1169.425,809	1522.406,460	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀

Ez a táblázat annál tisztább képet ad az államháztartás és
osztálytagozódás kapcsolatáról, mert az 1911. évi zárszámadás szerint
a rendes kezelésben a bevételek összege 1.752.750.508 kor. volt,
tehát a fenti táblázat a rendes bevételeknek több mint 87%-ról
nyújt felvilágosítást.

1870-1911 között az egyenes adók (szállítási adó nélkül)
és a fogyasztási adók (jövedékek nélkül) az összes rendes állami
hevetekben a következő arányban vettek részt:

Egyenes adók	Fogy. adók
%	%
1870 37.2	9.1
1887 25.6	9.6
1896 21.5	16.3
1911 17.7	17.6

Az egyenes adók hozadéka 1870-1911 között 150%-al, a
fogyasztási adóké 900%-al emelkedett.

III.

Az elmélet és a költségvetési törvények a házbéradót is az egyenes adók közé sorolják, holott ez tipikus fogyasztási adó. A házbéradó a bérbeadott házak, lakások és lakrészek után fizetendő s az adókulcs a bérösszeg egy bizonyos százaléka. Az adót a háztulajdonos fizeti, de módjában áll azt a lakóra áthárítani, annal is inkább, mivel az áthárítást törvényes intézkedés nem tilalmozza. Ez az áthárítás – kivételes körülményektől eltekintve – rendszerint sikerül is, mert a lakás elsőrendű szükséglet, a bérbevétel alól csak az vonhatja ki magát, akinek saját háza van, – vagy hajléktalan. A háztulajdonos a lakbéreket úgy kalkulálja, hogy azokban házbéradó, az összes állami és helyhatósági pótagokkal bennfoglaltatik, ő az adót fizeti, de nem viseli, szerepe csak annyi, hogy a kincstár részére behajtja készfizetői kezesség mellett az adót. A nagy bérházak lakói viselik a súlyos adóterhet, de mivel az adóösszegek a háztulajdonos adókönyvi lapján számoltatnak el, ők – ha más egyenes adót nem fizetnek – nem jutnak szavazati joghoz, ellenben a háztulajdonos virilis törvényhatósági bizottsági tag lesz. Magyarországon az elmúlt évszázad utolsó éveiben bekövetkezett építkezési lendülettől eltekintve, a nagyobb városokban állandó a lakásdrágaság, sőt a lakáshiány. Áll ez elsősorban Budapestre, mely az állami házbéradó-bevételnek 1900-ban 29.7%-át, 1908-ban 31.7%-át és 1912-ben több mint 40%-át szolgáltatta. A lakások szaporodása 1901-1910 között 12.1% (1901-906 között 1.2%, 1906-11 között 9%*) volt, ellenben a házbéradó-növekedése csak 1901-908 között 20%-ot tett ki.** Az arány azóta még jobban eltolódott s ez okozta azt a lakásínséget, melynek enyhítésére a székesfőváros kénytelen volt erélyes lakásépítési akciót kezdeményezni. A béremelkedést és a az adóáthárítást lehetővé tette az a tény is,

* *Budapest Székesfőváros hvkönyve* 1908, 136. 1. Az 1912. évi adat a stat. hivatal közlésén alapul.

** *Pikler J. Gyula: Az 1911. évi budapesti lakásszámlálás* 17-21. 1.

hogy az üres lakások száma 1910-1911 között 4883-ról 212-re csökkent le. Az 1911. év vége óta beállt gazdasági válság, melynek hatása legjobban a záloglevél-piacon érezhető, az építkezéseknek ismét útját vágta s a teljes adóáthárítást hosszú évekre lehetővé tette. Ugyanígy alakul a helyzet a vidéken, és pedig nemcsak a nagyobb gócpontokon, de a legjelentékeltenebb községben is. Az ideiglenes adómentességek oly időben, midőn a házbérek irányzata emelkedő, csak a telekjáradékot és a háztulajdonos hasznát növelik, azonkívül teleküzérkedésre szolgáltatnak ösztönzést. A házbérek színvonala ugyanazon városban az adóköteles és adómentes házaknál (eltekintve attól, hogy az adómentes házakban levő lakások újabbak és modernebbek s ezért drágábbak) teljesen ugyanaz.*

A házbéradóról szóló 1909. VI. t-c. fenntartotta a házbéradónak az abszolút korszak óta fennálló s Ausztriában szintén érvényben levő rendszerét. A házbéradónak továbbra is két faja van: a házbéradó, mely a bérbeadott lakások és lakrészek után fizetendő és házosztályadó, melyet a tulajdonos fizet az önmaga lakta ház után. Oly községek, hol a lakrészeknek több mint fele bérbe van adva, általános házbéradó alá esnek, azaz házosztályadó alkalmazásának helye nincs s a ki nem bérelt lakások bérértéke a kibéreltekkel való összehasonlítás (parifikáció) útján állapíttatik meg.

Bár a házosztályadó alanyai között is nagy számmal vannak proletárok, ám a nagyobb városokban a legvagyonosabb egyének is laknak bérelt lakásokban, a szabály mégis csak az, hogy bérelt lakásokban túlnyomóan a csekélyebb vagyonerejű és proletár elemek laknak, akikkel szemben az adó áthárítása is könnyebb. Budapesten az 1 és 2 szobás lakások az összes lakásoknak 78.8%-át tették ki, míg a 4 szobán felüliek 4.3%-át, a 7 szobán felüliek 0.6%-át, s az 1 és 2 szobás lakásokban a népesség 75.8%-a lakott.**

A házbéradó terhe sokkal súlyosabb, mint a házosztályadóé. Az egyenes adóstatistika adatai szerint az 1893-95. évi házosztályadó ciklusban az általános házbéradó alá tartozó községekben egy adóköteles lakrésze évi átlagos 19 kor. 34 fillér, 1902-04-ben 20 kor. 07 fillér házbéradó esett,*** s ugyanakkor egy lakrész házosztályadója oly házaknál, melyek 3 lakrészből állottak, a házosztályadó

* A házbéradó hatásaira, a házbéradó és a lakbérek összefüggésére rendkívül tanulságos anyagot nyújt: *Stenographisches Protokoll der Enquête über die Reform der Gebäudesteuer Nov., Dez. 1903.* az osztrák pénzügyminiszter által egybehívott szaktanácskozmány jegyzőkönyve. L. különösen az 5. és 28. kérdőpontokra adott feleleteket. Azonkívül E. M. Vogel: *Die Reform der Gebäudesteuer.* Wien, 1907. 156 és köv. I.

** Pikler: *Lakásszámlálás.* 8-14 11.

*** *Egyenesadó-statisztika.* II. kt. 197. és VII. kt. 145. I.

három fokozata* szerint 2.66 kor., 3.33 kor. és 4 kor. volt, tehát a házbéradó 650, 500 és 400%-al volt magasabb. A 16 és több lakrészt magában foglaló házak házosztályadója lakrészenként 6 kor., 8 kor. és 10 kor. volt, tehát az a szegény ember, aki általános házbéradó alá eső községben 1 szobás lakást bérelt 100-250%-ai fizetett magasabb adót, mint a vidéki földesúr kastélya után. Ép ily szembetűnő az aránytalanság az ugyanazon községben a tulajdonos által lakott és a bérbeadott házak adója között. A házosztályadó második és harmadik fokozatába tartozó községekben a bérbeadott lakrészek átlagos adója országos átlagban 1899-1901-ben 266%-al volt nagyobb a tulajdonos lakta lakrészek átlagos adójánál. Egyes városokban az aránytalanság még nagyobb, Debrecenben 319%, Pancsován 412%, Rózsáhegyen 454%, Kecskemét külterületén 2242%. A lakrészenkénti átlagos házbéradó 1899-ben 12 kor. 66 fillér, 1905-07-beh 13 kor. 31 fillér volt.**

A házbérosztályadó összege állandó, ellenben a házbéradó emelkedik a házbérrel együtt. Aki vagyont gyűjt és bérelt lakásból saját házába költözik, annak házadója csökken, akinek házát elárverezik s bérelt lakásban húzódik meg, annak adója emelkedik. A két adónem közül a házbéradó a súlyosabb s mégis – bár igen tökéletlenül – a progresszivitás csakis a házosztályadó körében érvényesül. Ennek adótételei aszerint emelkednek, minél több lakrészből áll az adó alá vett ház. Ellenben a házbéradó kulcsa egyforma a legkisebb és legnagyobb bérösszeg esetén is. Mindkét adónem ismeri továbbá a fokozatos adóztatás ama módját, mely a városi lakosság ellen irányul, mert a házbérosztályadónál az adótétel, a házbéradónál az adókulcs a község lélekszáma szerint növekedik, illetőleg annál magasabb, mennél városibb és iparosabb jellegű az a község, melyben az adóköteles ház vagy lakás fekszik. Sem a házbér, sem a házosztályadó szempontjából nincs különbség a között, mely térfogatú az adóköteles lakrész s mely anyagból épült a ház.

Az új házadó-törvény a házbéradó kulcsát látszólag leszállította.

* A házosztályadónak három fokozata volt az eddigi törvények alapján. Az első fokozatba tartoztak azok a kis- és nagyközségek, ahol az összes lakrészeknek egy harmada sincs bérbeadva, a másodikba ugyanily feltétel esetén a rendezett tanácsú városok. A harmadikba tartoztak mindama községek és városok, hol a lakrészeknek több mint egyharmada van bérebe adva, továbbá erre való tekintet nélkül a törvényhatósági városok, ha általános házbéradó alá nem esnek. Ezt a fokozást csekély módosításokkal fentartotta az 1909 VI. t.-c. is. Az adótételek nagysága a községi fokozatok szerint emelkedik.

** *Egyenesadó-statisztika.* II. kt. Bevezetés VII. 1. V. kt. 222-250 11.

VII. kt. 128., IX. kt. 154. 1.

Budapesten az adókulcs ezelőtt a bruttó bevételnek 17.6%-a volt, most 16%. Általános házbéradó alá eső községekben az adókulcs eddig 15% volt. Az 1909. VI. t.-c. a községek lélekszáma szerint fokozatokat állít fel, ha a lakosság 15.000-nél több, az adókulcs 14%, 15.000-1000 lakos között 11%. 1000 lakoson alul 9%. Általános házbéradó alá nem eső községekben a kulcs eddig 11.2% volt, ezután, ha a lakosok száma 1000-nél több 11%, 1000 lakoson alul 9% lesz. Ezt a mérsékelt leszállítást – mely egyenlőtlen mértékkel mér a városi lakosságnak, tehát annak a rétegnek, mely legjobban érzi a lakásdrágaság terhét – ellensúlyozza az a tény, hogy az adókiivetés három évi ciklusok helyett ezután évenként történik. A kincstár a házbérek emelkedéséből azonnal kivonja a saját részét. Az arányos teherviselés elve azt kívánta volna, hogy a házbéradó terhe lényegesen csökkentessék s az így támadt bevételcsökkenés a házosztályadó erőteljes fokozásával pótolgassék. A házosztályadó alacsony tételeit a törvény igen mérsékeltten emelte s az aránytalanság továbbra is megmaradt. így pl. Budapesten a 420 korona bért fizető 1 szobás lakás adója 67 kor. 20 fillér, ennek az adóösszegnek a házosztályadó tarifája szerint 10-11 szobás lakás felel meg.

Dacára annak, hogy az országban a lakrészeknek mintegy 75-80%-a nincs bérbeadva, a házbéradóbevétel tetemesen nagyobb, mint a házosztályadóból folyó, s az aránytalanság évről-évre nő. A házosztályadó kiivetés eredménye a következő** volt:

	Házbéradó	Házosztályadó
1893-95. évi ciklus	16,465.954 kor.	7,210.551 kor.
1905-07. „ „	23,148.219 „	8,270.889 „
1908-10. „ „	27,551.639 „	8,995.702 „
1912.	36,778.436 „	10,653-071 „
Emelkedés (1893 -1912)	20,312.482 kor.	3,442.520 „ -
	%-ban 123%	47.7%
Emelkedés (1908-1912)	9,226.797 kor.	1,657.369 kor.
	%-ban 33.7%	18.4%

A házbéradó évenkénti kiivetése jelentékenyen növelte az adóbevételt, s a törvény életbeléptetésének első három évében a házbéradó

* 1910 előtt a házbéradó kiivetésének alapjául a házak évi tiszta bérhozádékát szolgált. E célra a nyers hozadékból leszámították az épületfenntartási költségeket és az értéktorlesztést, Budapesten 20%-ot, az általános házbéradó alá tartozó község-ekben 25%-ot, másutt 30%-ot. Az adókulcs az így nyert tiszta hozadéknak 22, 20, illetőleg 16%-a, a bruttó bevételnek tehát 17, 15 és 12%-a volt. Ezentúl a kiivetés alapjául a bruttó házbérvédelem

** A kiivetési összegek az *Egyenesadóstatistika* II-X. kötetében foglaltatnak. Az 1912. évi eredmény a pénzügyminiszteri számvevőség egyenes adóügyi csoportjának közlése.

béradó összege több mint 30%-al emelkedett. Míg 1893-ban az összes házadóbevételből a házosztályadóra 30% esett, 1912-ben már csak 22%. Ausztriában a házbéradó hozadéka 1890-1910 között 80%-al, a házosztályadóé csak 12%-al növekedett. Az 1910. évi házadóbevételből 90% esik a házbéradóra és 10% a házosztályadóra.*

A házbéradó igazi súlyát akkor ismerhetjük meg teljesen, ha tekintetbe vesszük, hogy a helyhatósági pótdadóknak a házbéradó a legbiztosabb alapja. A házbéradó után kirovott községi pótdadó 1908-ban Budapesten 6,680.274 kor. (1912-ben 9,091.725), Pozsonyban 247.689 kor., Pécssett 219.174 kor., Kolozsvárt 327,049 kor., Temesvárott 221.806 kor. volt. Azonkívül mint önálló községi adó fennáll az ú. n. házbérfillér, mely 1908-ban Budapesten 4,316.128 kor.-t (1912-ben 6,306.184 kor.-t), Pozsonyban és Kassán 176.736 kor. bevételt hozott.** Ennek az igazságtalan, s a városi proletariátusra nehezédő adónemnek további térfoglalását elő fogja segíteni az, hogy a pénzügyminisztérium egyenesen biztatja a városokat annak minél szélesebbkörű alkalmazására, midőn az adóreform előmunkálatainak indoklásában azt mondja: „A béradónak mérséklése által mód nyújtatik a városoknak, hogy pótdadók kivetésénél a házbérek önálló megadóztatását az eddiginél jobban kihasználhassák”***

Az 1870. LI. t.-c. 2. §-a értelmében a házadótól mentesek a gyáros, vagy bányatulajdonos által saját munkásainak bérfizetés nélkül átengedett gyári, illetőleg bányamunkáslakok. Oly intézkedést, mely szerint a munkásoknak bérfizetés mellett átengedett lakások, vagy pedig a munkások lakásai adómentesek legyenek, avagy mérsékelt adókulcs alá esenek, az eddigi törvény nem tartalmazott. Az iparfejlesztésről szóló 1907. III. t.-c. 3. pontja kimondta, hogy ez az adómentesség kiterjesztendő az ipari vállalatok által épített oly munkáslakásokra is, amelyek a munkásoknak oly feltétel mellett adatnak át, hogy e miatt csekélyebb munkabérből részesülnek, vagy hogy béröknek bizonyos része az épület tulajdonának megszerzésére fordítatik. Ily feltételek mellett a községek által épített munkáslakások is adómentesek (1909. VI. t.-c. 27. §.) Az 1907. III. t.-c. azonkívül 20 évi adómentességet biztosít az ipari vállalatok által létesített munkáslakásoknak, melyeket munkások részére bérfizetés mellett leendő használatra, vagy oly célból építenek, hogy azokat a munkások a vételárnak részletekben való törlesztése mellett tulajdonul

* *Mitteilungen des k. u. k. Finanzministeriums.* 1912. 518 1. Erwin Steinitzer id. m. 60 1.

** *A Magyar Városok Stat. Évkönyve* 574-576.

*** *Egyenesadó Stat.* II. kt. Bevezetés VI. 1.

megszerezhetik. Az 1907. XLVI. t.-c. szerint ha valamely törvényhatóság vagy község kész munkásházakat ad el, vagy bérbé, a községnek nyújtandó egyéb kedvezményeken kívül az ily munkásházak 20 évig adómentesek, ha a bérleti szerződés szerint 30 év múlva a munkás tulajdonába mennek át.

Ezek a törvénybeli intézkedések a koalíciós korszak minden jellemző vonását magukon viselik. Látszólag igen humánus és modern kezdeményezések, de közelebről megvizsgálva, teljesen értékteleneknek bizonyulnak s kitűnik, hogy a reklámon kívül legfőbb céljuk a munkásság helyhezkötése volt. Az 1907. III. t.-c. nem minden munkások által lakott lakásra adja meg a kedvezményt, hanem csak valamely határozott ipari vállalat által saját munkásainak átengedett lakásokra. A kedvezmény tehát csak a vállalatra terjed ki, melyet a törvény nem korlátoz abban, minő bért von le vagy fizettet munkásaival. Mihelyt a munkás a ház vételárát törlesztette, az adómentesség megszűnik. A gazdasági munkásházak építéséről szóló törvény indokolása leplezetlenül kimondja, hogy azért van szükség a kedvezményekre, mert „hazánkban élősködő ellenségeink ádáz gyűlölettel harcolnak ellenünk s minden alkotásunkat támadják ... E törvényvel azt a meggyőződést ültetjük a munkás lelkületébe, hogy ... a törvényhozás nem hagyja támasz nélkül azt, aki a hazai rögöz való ragaszkodását családi otthon alapításával kézzelfoghatóan bizonyítja.”* A javaslat kezdeményezői (leginkább az O. M. G. E. sürgette) úgy vélték, hogy a munkás, aki adósságba veri magát, a ház megtartásához ragaszkodni fog s inkább alacsonyabb bérért vállal munkát, (ha elköltözik, az adómentesség megszűnik) csak hogy a már befizetett összegeket el ne veszítse. E törvények hatása eddig minimális volt s az 1911. év vége óta húzódozó pénzügyi krízis az ily építkezéseket hosszú időre lehetetlenné tette.

Az alsóbb néposztályokra nézve csak úgy volna az adómentességnek értelme, ha a törvény gondoskodnék arról, hogy az adóleszállítás jótékony hatását ne a háztulajdonosok, hanem a lakók élvezzék. Az 1892. febr. 9-én kelt osztrák törvény 24 évi adómentességet ad oly házakra, melyeket a tulajdonos munkásoknak ad bérbé, de egyúttal előírta a szobák minimális köbtartalmát és a köbméterenként szedhető maximális bérösszeget s ezekhez a föltételekhez kötötte az adómentességet. Az 1902. évi július 9-én kelt törvény enyhített az előbbi törvény némely merev intézkedésein s a bérmaximum betartására szigorú büntetéseket statuált.

*Az indokolás közölve van: *A Magyar Törvénytár* Márkus-féle kiadásában. 1907, 477-78. 11.

Az egyenes adóreform némi változtatásokkal megtartotta az eddigi hozadéki adókat s az általános jövedelmi pótdadó helyébe a létminimum adómentességén és a progresszív adókulcson alapuló általános jövedelmi adót tette. A vagyoadóra és az értékelkedési adóra nem került sor s az örökösödési adónak progresszív irányban való átalakítására sem történt kísérlet. Eddigi törvényeink az örökösödési illeték kulcsát az örökhagyó és örökös közötti rokonság távolsága szerint állapítják meg s az örökölt vagyon nagysága szerinti progressziót nem ismerik. A fokozatos adókulcs és a létminimum adómentessége a hozadéki adókra nem nyert alkalmazást, mert ez a nagybirtokra veszélyes következményekkel járt volna. Űgy a hivatalos fórumok, mint a céhbeli tudomány képviselői még mindig görcsösen ragaszkodnak ahhoz az állásponthoz, hogy a hozadéki adóknál a személyes viszonyok tekintetbevétele elvileg lehetetlen és leküzdhetetlen gyakorlati nehézségekbe ütközik. Nem vesznek arról tudomást, hogy az angol és olasz jövedelmi adóknál, főleg az utóbbi évek reformjai folytán mennyire sikerült a tárgyi és személyi szempontok egybekapcsolása, az alsóbb néposztályok tehermentesítése és a vagyonosabb adózók viszonylag erősebb megterhelése. Hogy ez Magyarországon sem ütközik leküzdhetetlen nehézségekbe, mutatja a hozadéki elven felépült kereseti adó példája, melynek körében az 1909. IX. t.-c 800 koronás létminimumot s az 1912. XLIII. t.-c. pedig fokozatos adókulcsot létesített. Egyszerre megszűnnek az elmélet nagyképű aggályai, midőn a kormánynak kortescélokból szükséges valamely intézkedés és a nagybirtok érdekei kívül vannak a játékon !

Az adómentes létminimumot az 1907. évi javaslat 600 koronában állapította meg, de később főleg az ipari- és kereskedelmi körök agitációja folytán ez az összeg 800 koronára emeltetett. Adóköteles jövedelemnek tekintendő – a megengedett levonások után – nemcsak a készpénzbeli bevétel, hanem a saját házban, vagy illetménykép, vagy ingyen bírt lakás haszonértéke, továbbá akár a sajátjából felhasznált, akár illetménykép vagy ingyen kapott gazdasági-, üzleti- és más cikkeknek pénzértéke is. Az adóköteles jövedelméhez számítandó, – s erre még részletesen rátérünk – az a jövedelem is, mely az adózóval közös háztartásban élő feleségét, fel- és lemenőket és oldalrokonokat megilleti.

A létminimum Ausztriában 1200 kor., Poroszországban, Badenben, Braunschweigban, Hamburgban stb. 900 Mk., Angliában 160 £, – viszont egyes német államokban és Olaszországban alacsonyabb a magyarnál.

Más helyen megjelent tanulmányainkban* kísérletet tettünk annak megállapítására, mennyi lesz a jövedelmi adókötelesek, t. i. ama egyének száma, kiknek évi jövedelme a 800 kor. összeget meghaladja, E bonyolult számításoknak itt csupán a végső eredményeit közöljük és a részletek iránt érdeklődőket a fent idézett tanulmányokra utaljuk.

A számítások eredménye folytán adókötelesek valószínű száma a következő lesz:

a) Önállók:

Földbirtokos és bérlő	322.000
Iparos, kereskedő stb.	301.000
Szabad és értelmiségi foglalkozások	16.000
Tőkés, magánzó, stb.	36 000
	<hr/>
	675.000

b) Tisztviselők és alkalmazottak:

Mezőgazdaság	7.000
Ipar, kereskedelem stb.	60.000
Szabad foglalkozások	5.000
Közszolgálat	88.000
Egyház és tanügy	56.000
	<hr/>
	216.000

c) Munkások:

Mezőgazdaság és erdőszet (cseléd és munkás)	77.000
Ipar, keresk. bányászat	455.000
közönséges napszámos	7.000
hivatalszolga	35.000
	574.000
(a-c) Összesen	1,465.000

Már ebből a felsorolásból is látszik, hogy az adózók többsége tisztviselőkből, alkalmazottakból és munkásokból fog állni s az önálló adófizetők között is a csekélyebb vagyonerejük lesznek túlsúlyban. Az osztrák jövedelmi adóstatistika szerint 1911-ben az összes adófizetők közül 1200-2400 kor. évi jövedelme volt 65.29%-nak, 2400-4800 kor. között 22.57%-nak, a 10.000 koronán aluli jövedelmek köréből került ki az adófizetők 96.57%-a. Az adóköteles összjövedelemből (1911-ben 5.382,263.557 kor.) 31.63% esett az 1200-2400 kor. közötti, 21-94% a 2400-4800 kor. közötti jövedelmekre, 69.87% pedig a 10.000 koronán aluli jövedelmekre. Sőt a

**Adó- és Illetékügyi Szemle*: Az adóreform pénzügyi mérlege és revíziója 1913. márc.-május. *Szocializmus*: Az adóreform, és az ipari munkásság 1913. ápr.

kisebb jövedelmek részesedése az adóbevételben is elég jelentékeny volt: 1200-2400 kor. között 13-18%. 2400-4800 kor. között 15-30%, 10.000 koronán aluli jövedelmeknél pedig 45-28%.* Tekintettel arra, hogy Ausztria vagyonezeje jelentékenyen nagyobb, mint a miénk, hogy az osztrák létminimum 400 kor.-val magasabb, ellenben az adókulcs átlagban 16%-al enyhébb, mint a magyar, bizonyosra vehető, hogy nálunk az adótehernek legalább 70%-át a proletár és kisebb vagyonezejű elemek fogják viselni. Ha a létminimumot nálunk is 1200 koronára emelnék fel, akkor az adókötelesek száma 500-600.000-el csökkenne. Ez a módosítás az adóbevételt mindössze 3.2-3.9 mill. koronával, tehát jóval csekélyebb összeggel csökken tené, mint a mily többlettel a III. osztályú személyvonati menetjegyek megdrágítása járt.

Különösen hátrányos az új jövedelmi adó az ipari proletariátusra. Az ipari és kereskedelmi munkások és alkalmazottak ha 80 koronánál több havi díjat nem húztak, vagy ha darabszámra dolgoztak az 1875. XXIX. t.-c. 2. §-a alapján az I. oszt. kereseti adó c) alosztályába tartoztak. Az így kivetett adó túlnyomó része behajthatatlan volt és a behajtási költségek az adóbevételt fölemésztették, azonkívül a munkások a behajtással járó zaklatások folytán gyakran voltak kénytelenek munkahelyet változtatni, ami a gyárosok körében állandó panaszra adott okot. Ezért a pénzügyminisztérium 1898-ban elrendelte, hogy azok az ipari munkások, kik bérüket nem havonként, hanem naponként és hetenként kapják, továbbá az akkordmunkások is, — ha mindezeknek átlagos keresete a lakóhelyükön szokásos napszámot meg nem haladja, — az adó alól családtagjaikkal együtt felmentendők.** E rendelet folytán meglehetősen liberális gyakorlat fejlődött ki, s a tényleges állapot ma az, hogy az ipari munkásság túlnyomó része állami egyenes adót (föld és házadóto eltekintve) nem fizet, amit igazol az is, hogy 1907-ben az I. oszt. kereseti adó c) alosztályában a kereskedelmi és egyéb alkalmazottakkal együtt csak 113.834 egyén adózott.*** 1912-ben az itt előirt adóösszeg mindössze 1,056.425 kor. volt, s ennek jelentékeny részét a munkaadók fizették. Azt kellene hinnünk, hogy az adótörvények nagy garral hirdetett „szociális vívmányai,” ezt az állapotot nemcsak fenntartják, hanem az adómentesség körét még jobban kiszélesítik s az eddig csupán rendeleti utón élvezett mentességeket

* 1890 der Beilagen zu den sten. Protokollen des Abgeordnetenhauses XXI. Session 1913. *Berichte des Finanzausschusses* Anlage F. 1-4 11.

** 1897 évi 40.390 pénzügymin. rend. 1898. évi 76.785 pénzügymin. rend.

*** *Egyenesadó Stat.* IX. kt. 206 1.

a törvény biztos alapjára helyezik. E várakozás nem teljesült, s a jövedelmi adótörvény intézkedései a munkásokra nézve a jelenlegi állapotnál hátrányosabbak.

Az ipari munkásokra nehezedő jövedelmi adóteher kiszámítására az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárnak (O. M. B. P.) adatait használtuk fel. Adóköteles lesz minden munkás, aki a IV-VIII. napibérosztályba (3-8 kor. napibér, 1050-2400 kor. évi jövedelem) tartozik. Ezek száma 1911-ben 324.335 volt. Hozzájuk számítandó a III. napibérosztályból az a 88.557 munkás, kiknek átlagos napibére a 2.7 kor.-t meghaladja. Minthogy a jövedelmi adóról szóló 1909. X. t.-c. a munkások bejelentésének elmulasztását szigorú bírságokkal bünteti, a fentebb említett létszám az adózók körébe teljes bizonyossággal be fog vonatni, s ezért az adóköteles ipari munkások számát legalább is 400.000 becsültük.* Az ipari munkásokhoz hozzászámítandók a bánya- és kohó-munkások is, kik közül az adókötelesek számát hivatalos statisztikai adatok szerint 55.000-re becsültük.

Az ipari munkások által fizetendő adóterhet úgy számítjuk ki, hogy az adókötelesek számát az évi átlagos munkabérnek megfelelő adótétellel szorozzuk. A IV-VIII. napibérosztályba tartozó munkások adóterhe 3,404.662 kor., a III. napibérosztályba tartozóké 442.790 kor.; összesen 3,847.452 kor. lesz. Ez az összeg emelkedni fog a családtagok jövedelmeinek, s egyéb mellékjövedelmeknek hozzászámítása folytán 15-20%-ra úgy hogy az évi adóösszeg 4.5 milló kor.-ra tehető. A bánya- és kohó-munkások adóját ugyanily alapon 650.000 kor.-ban, a mezőgazdasági cselédek, munkások és közönséges napszámosok adóját 700.000 kor.-ban számítottuk ki. A proletariátusra nehezedő adóteher tehát évi 5,851.000 kor. lesz.

A munkabér összege épen olyan pontosan megállapítható az utolsó fillérig, mint az állandó fizetéseké, ami az adóhatóságok munkáját megkönnyíti. Említettük, hogy a törvény a munkáltatókat szigorú büntetésekkel kényszeríti munkásaik számának és munkabérének pontos bevallására, amit annál inkább megfognak tenni, mert ezentúl őket a munkások adójáért szavatossági kötelezettség nem terheli. Az 1908. XLI. t.-c. (Végr. novella) 12. §-a csak az 5 koronán aluli munkabéreket veszi ki a foglalás hatálya alól s az 1909. XI. t.-c. 52. §-ának

* Az O. M. B. P. kötelékébe az ipari munkásokon kívül még kereskedelmi alkalmazottak, magántisztviselők is tartoznak, de ezek számát messze felülmúlják azok az ipari munkások, akik az 1907. XIX. 10. §. – vagy gyakorlat és mulasztás alapján nem tartoznak a munkásbetegsegélyző pénztárak kötelékébe, tehát a fentebbi szám feltétlenül reális.

homályos szövegezése arra a magyarázatra is adhat alapot, hogy a munkabérek adóhátralék fejében korlátlanul lefoglalhatók. Az adóvégrehajtás, ha eredményre nem is vezet, zaklatások és politikai üldözések eszközévé válhat. Az adókvetítő bizottságok alakításánál a törvény gondoskodik arról, hogy az összes társadalmi osztályok és foglalkozási ágak a bizottságokban megfelelő arányban képviselve legyenek, csak a munkásokról, a jövedelmi adóalanyok 33-40%-ról feledkezett meg.

A munkásság adóköteles jövedelmét a következőképpen állapítottuk meg. Az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító pénztár tagjainak évi átlagos munkabére 1911-ben 847,232.700 kor. volt. A fenti összegből a IV-VIII. napibérosztályra esik 416,630.400 kor., ehhez hozzáadva a III. napibérosztályból azok munkabérért, akik 2,70 koronán felüli napibért húznak, 66,418.740 koronát, az összes adóalap 497,021.040 korona. Ezt az összeget a családtagok hozzászámított jövedelmei címén felemelhetjük 560 millió koronára. A bányamunkások adóalapját 80 millió koronára, a mezőgazdasági cselédek, munkások, közönséges napszamosok évi adó alá eső keresetét 100 millió koronára becsültük, s így az adóköteles munkabérből teljes összege tehát 740 millió koronát fog kitenni. Agrárius körökben élénk agitáció folyik, hogy a földbirtok adójának kiszámításánál adóalapul a kataszteri tiszta jövedelem két és félszeres összege szolgáljon. A földadókataszter kiigazítása most közeleg befejezés felé s ha optimisztikus számítást alkalmazunk úgy a kataszteri tiszta jövedelem országos összegét (Horvát-Szlavonországokat is beleértve) 330 millió koronára tehetjük. Ez összeg két és félszerese, 825 millió korona. Ebből azonban le kell vonni az adóssági kamatokat, továbbá a 800 korona jövedelemmel nem bíró kisgazdák részeseését, úgy hogy az adóköteles földjövedelem legjobb esetben 300-400 millió koronát fog kitenni, tehát a proletariátus nagyobb adóalap után fog jövedelmi adót fizetni, mint a mindenható földbirtokos osztály. Ausztriában erre már van példa, mert 1911-ben az adóköteles földjövedelem 372 millió koronát, a fizetésekből és munkabérekéből (Dienstbezüge) folyó adóalap pedig 2.202 millió koronát tett ki.

Ép ily sérelmes az adóreform a fix fizetésű kisebb alkalmazottak szempontjából is. Az általános jövedelmiadó kulcsa enyhébb ugyan, mint az állandó fizetésekre most nehezedő IV. oszt. kereseti adóé, de ezt ellensúlyozza és lerontja az a tény, hogy a lakbér és egyéb mellékletmények ezután az adóalaphoz számítandók. Az állami tisztviselők adóterhe a VIII-IX. fizetési osztályokban, valamint a VII. fizetési osztály harmadik fokozatában 3.6-28 kor.-val emelkedni

fog, s a csökkenés épen a magasabb fokozatoknál fog beállani.* Ugyanez áll a magánalkalmazottakra is, a kik az eddigi gyakorlat szerint fizetésüknek 25 (néha 33%)-át az adóalapból levonhatták. A magánalkalmazottak, kik nyugdíjigénnyel nem bírnak, s községi pótdátót is kötelesek fizetni, még hátrányosabb helyzetben vannak, mint az állami tisztviselők, s hivatalos részről merült fel az az eszme, hogy a magánalkalmazottak összilletményeinek egy része adómentesen hagyandó. További jelentős sérelem a törvény amaz intézkedése, hogy a szolgálati illetményekből (fizetés, munkabér stb.) eredő jövedelem megállapításánál az adóssági kamatok, valamint az egyéb magánjogi címen alapuló terhek figyelembe nem vehetők. Nem lehet megérteni, hogy ha az adóssági kamatokat a vagyonos földbirtokos, háztulajdonos, gyáros és tőkés levonhatják, miért ne illesse meg ugyanezen jog a tisztviselőt és munkást is, kiket az adósságok még súlyosabban nyomnak, s kiknek körében az eladósodás általános.

Az ipari és kereskedelmi foglalkozások körében az adóterhet szintén túlnyomóan a kisebb vagyonejű elemek fogják viselni, mert eltekintve a teljesen proletár existenciáktól igen csekély az oly iparosok és kereskedők száma, kiknek évi jövedelme (a családtagokkal együtt) 800 koronát meg ne haladna.

Az általános jövedelmi adó kulcsa 800 kor. jövedelemnél 0.62%, 1800 kor.-nál 1%, 4800 kor.-nál 2%, 15.000 kor.-nál 2% — az 5%-ot 120.000 kor. jövedelemnél éri el, s azután a fokozás megszűnik. Ezzel szemben az osztrák jövedelmi adó kulcsa az alsó fokokon lényegesen enyhébb (mint már említettük átlagban 16%-al), mint az a következő összehasonlítás mutatja: A jövedelmi adótétel:

A jövedelmi adótétel:

Adóköteles jövedelem	Ausztria	Magyarország
1200 kor.	7·20 kor.	8 kor.
1400 „	9·60 „	10 „
1800 „	15·20 „	16 „
2400 „	24·— „	26 „
4000 „	60·— „	68 „
6000 „	110·— „	128 „
9000 „	202·— „	238 „
15.000 „	398·— „	450 „

Az osztrák parlament most tárgyalja a jövedelmi adó reformját, s egyúttal az adókulcs felemelésére irányuló indítványokat. Az első kormányjavaslat az adókulcsot csak a 20 0000 Koronán felüli jövedel-

* Exner Kornél: *Egyenes adóink reformja* 15-16 11. Jogász egyleti Értekezések Új folyam VI. kt. 46. füzet

meknél akarta felemelni, de ez ellen az urakháza tiltakozott, s azt követelte, hogy a fokozás a kisebb jövedelmekre is kiterjesztessék. Mivel az általános választói jogból kikerült képviselőház a kis jövedelmek megterhelésére nem volt kapható, a most tárgyalás alatt levő kormányjavaslat is csupán a 10.000 kor.-án felüli jövedelmek adókulcsát akarja emelni, – de az adótételek még így is még enyhébbek lesznek a magyarnál. Ellenben a 120.000 koronán felüli jövedelmeknél az adókulcs túlhaladja a magyart és 6.5%-ig emelkedik.* A porosz, szász és bajor jövedelmi adótételek súlyosabbak, mint nálunk és Ausztriában.

A külföldi törvényhozások egyre inkább arra az álláspontra helyezkednek, hogy a létminimum adómentességen és a fokozatos adókulcson alapuló jövedelmi adó, bármily haladást jelent is a hozadéki adók rendszeréhez, az arányos adóztatás elvét csak hiányosan valósítja meg s az alsóbb osztályok érdekében a fokozatosság további kiképezésére van szükség. E célt az újabb külföldi adótörvények különböző módon igyekeztek megközelíteni. Az 1907 -10. évi angol törvények és a Cailloux-féle 1907. évi francia javaslat a ház-földbirtokból és tőkéből eredő jövedelem adókulcsát súlyosabban állapítják meg, mint a személyes tevékenységből és munkából származó jövedelemét. A Cailloux-féle javaslat és az 1894. jul. 22-iki olasz törvény a nem fundált jövedelmeknél magasabb létminimumot hagynak adózatlanul. A kisebb jövedelmek tehermentesítésének elfogadott módja az is, hogy egy bizonyos összegben alul (Angliában 700 £ = 16.800 kor.) a jövedelem meghatározott része adózatlanul marad s a levonható rész a jövedelem növekedésével csökken. A személyes tevékenységből és munkából eredő jövedelmek adóterhének könnyítésére szolgál (Olaszország, Cailloux-javaslat), hogy ezeknek csak egy bizonyos hányada, pl. 50%-75% kerül adózás alá, míg a fundált jövedelmek teljes összegük szerint adóznak. A nagyobb jövedelmek erősebb megadóztatása céljából Angliában 1910 óta az 5000 £-on felüli jövedelmek 2.5% pótlék, (supertax) alá esnek, az 1909. évi porosz törvény pedig a pótlékot a jövedelem összegével növekedő arányban állapította meg. Mindeme reformok** a magyar törvényből hiányzanak s ezért a jöve-

* 1890 der Beil agen zu den sten. Protokollen des Abgeordnetenhauses XXI. Session 1913. Anlage E. *Endredaktion der Anträge des Finanzausschusses*. 172. §.

** Az újabb külföldi reformokra nézve I. Edwin R. Seligman: *L'impôt sur le revenu* 1913. Conrad id. m. O. Schwarz. *Die Steuersysteme des Auslandes*. 1908.

delmi adó terhe az alsó fokozatokon a progresszív adókulcs dacára jelentékenyen súlyosabb lesz, mint a magasabb jövedelmeknél.

A mai adórendszer egyik leggyűlöletesebb intézménye családtagok megadóztatása. A kereseti adó négy osztályban a családfő minden 16 évet meghaladott családtagért fejadót köteles fizetni, – s a progresszió igen csekély. Az adótétel az I. osztályban 1.20-2.40 kor., a II-IV. osztályokban pedig 2-4 kor. között váltakozik. Minthogy a II. oszt. kereseti adó körébe a föld- és házbirtokosok, valamint a tőkekamatadó kötelesek is bevonattak, fejadót úgyszólván minden adófizető fizet. Az 1909. évi törvények a családtagok adóját eltörölték, de a jövedelmi adóról rendelkező 1909. X. t.-c. viszont a háztartások szerint adóztatás elvét fogadta el, mely kerülő úton ugyanazon eredményt idézi elő, mint a fejadó. Az 1907. évi javaslat kimondta, hogy az adóköteles egyén jövedelméhez az a jövedelem is hozzászámítandó, mely a vele közös háztartásban élő feleségét, fel- és lemenőket és oldalrokonokat megilleti. A képviselőházi tárgyalás folyamán ez az intézkedés enyhült, s a szövegbe oly módosítás vétetett be, hogy a háztartáshoz tartozó családtagoknak az a kereset, mely napszámból és hetibérből származik, ha fejenként 500 koronánál nem nagyobb, nem számítható az adóköteles családfő jövedelméhez, ha utóbbinak jövedelme az 1000 koronát meg nem haladja. Hozzászámításnak van helye – tekintet nélkül a jövedelem nagyságára, – ha a családtag jövedelme házból, földből, vagy tőkéből ered és ha e jövedelem nagyobb, mint a mennyibe a családtagnak eltartása kerül. A feleség jövedelme eltartására való tekintet nélkül hozzászámítás tárgya. A közös háztartáshoz tartozó lemenők, ha 800 koronánál nagyobb szolgálati illetményt élveznek, erre nézve külön adóznak.

Hogy a háztartás szerinti adóztatás mennyire emeli a kisebb vagyonejű elemek adóterhét, erre nézve szolgáljon felvilágosításul néhány példa, melyet fentebb már idézett cikkeinkből veszünk. Pl. a családfő keres évente 1200 koronát, a feleség és a felnőtt fiú 600-600 koronát. A háztartás összjövedelme 2400 kor. adója 26 kor. Ellenben ha a családtagok külön adóznának, akkor az ő jövedelmük (800 koronán alul) adózatlan maradna s az apa adója csak 8 kor. lenne, az adótétel emelkedése tehát 225%. Minthogy a törvény a napszám- és munkabérből eredő 500 koronán aluli jövedelmeket nem feltétlenül zárja ki a hozzászámításból, hanem csupán abban az esetben, ha a családfő jövedelme 1000 koronán alul marad, ebből következik, hogy ha a családfő jövedelme az 1000 koronát meghaladja, az 500 koronán aluli munkabérek is az adóalaphoz számíthatnak. Pl.

a családfő keresete évi 700 kor. ez önállóan adómentes volna, ha azonban felesége és leánya évi 600-600 koronát keresnek (ami önállóan szintén nem esnék adó alá) úgy a háztartás összjövedelme 2000 kor. az adótétel pedig 20 kor. Mindezek alapján igazoltnak látjuk ama fentebb kifejtett számításunkat, hogy a munkásság adóterhét a háztartás szerinti adóztatás 15-20%-al fogja emelni.

A javaslat a háztartások szerinti adóztatás rendszerét a porosz és osztrák jövedelmi adótörvényekből vette át. Azóta mindkét törvényhozás feladta, illetőleg rendkívül korlátozta ezt az elvet. Az 1906 jun. 19-iki porosz törvény 10. §-a, az együttes adóztatást a feleségre szorította. Az osztrák jövedelmi adó módosítása tárgyában a Reichsrat eléterjesztett és a képviselőház pénzügyi bizottsága által már elfogadott javaslat pedig kizárja a hozzászámítást, ha a feleségnek és családtagoknak jövedelme munkabérből származik és a háztartás összbevétele 4000 koronát meg nem halad. Az adóreform revíziójának első sorban a háztartások szerinti adóztatás intézményével kell szaktania.

Az adóreform csekélyszámú kifogástalan intézkedései közül legfontosabbak azok, melyek az osztrák és porosz mintára nagyobb gyermeklétszám és keresetképtelenség esetére mérsékléseket és adóelengedéseket nyújtanak. Ezek a magyar javaslatból hiányoztak, s a Wekerle kormány csak az ipari és kereskedelmi érdekképviseltek sürgetésére vette fel azokat a módosított szövegbe.

Az adóreform további kedvező eredménye a II. oszt. kereseti adó eltörlése. Ennek részletes vizsgálatára azonban csak akkor térünk rá, ha a kis- és nagybirtok adóterhét fogjuk összehasonlítani.

Költségvetési törvényeink az egyenes adók közzé számítják a hadmentességi díjat is, melyet az adózó a védkötelezettség alul való felmentése fejében fizet. Cselédek, napszámosok, házalók, ipari munkások stb. 6-8 korona fejadót fizetnek. A többi adófizetők hadmentességi díja az általok, illetőleg a családfő által fizetett évi egyenes adók összegéhez alkalmazkodik, és pedig úgy, hogy a progresszió megfordított irányban érvényesül. Oly védköteleseknél, a kik a kereseti adó II. és III. osztályába tartoznak, az adótétel 1-20 kor. terjedő adóalapnál 6 kor., tehát az adókulcs 500-33% között váltakozik; 21-100 kor.-nál a díj 16 kor., az adókulcs 32%-ról 16%-ra csökken; 1000 kor.-nál 64 kor.: 6.4%; 2000 kor.-nál 120 kor., tehát már csak 6%. A IV. oszt. kereseti adó alá tartozó adóköteleseknél a hadmentességi díj az adóalap felső határösszegének 10%.a. 1-100 kor. adóalapnál a díj 10 kor., tehát

az adókulcs 900%-ról csökken 10%-ra. Mindezen intézkedések csúcsa és koronája gyanánt meg kell említeni, hogy az adóösszeg növekedése 2400 kor. (a IV. oszt. kereseti adó alá tartozó adóköteleseknél 1600 kor.) adóalapon túl teljesen megszűnik, s hadmentességi díj fejében 240 illetőleg 160 koronánál magasabb összeg nem szedhető. 1908 évben volt összesen 637.421 díjköteles. Ezek közül fejadót fizetett 274.870 tehát 43%. Azon adókötelesek közül, akik a kereseti adó II. és III. osztályába tartoznak, 20 kor.-ig terjedő adóalap után fizetett díjat 194.987, az összes idetartozó díjkötelesek 55%-a. AIV. oszt. kereseti adó alá tartozó díjkötelesek közül 10 kor. minimalis díjtételt fizetett 22.648, az összes idetartozó díjkötelesek 99%-a.*

Ezt a barbár adóztatást az adóreform egyáltalában nem érintette. Az 1909. X. t.-c. 75. §-a csak arra nézve állít fel szabályokat, hogy a hadmentességi díjat szabályozó 1880. XXVII. t.-c. intézkedései az új adótörvényekkel összhangba hozassanak, de az adótételeket változatlanul hagyta. Sőt nehogy a létminimum adómentessége folytán a proletárelemek könnyebbséghez jussanak, kimondja, hogy az a védköteles is, aki nem fizet egyenes adót, s nem tartozik az 1880. XXVII. t.-c. által felállított egyik alosztályba sem, hadmentességi díj fejében évi 6 koronát köteles fizetni.

A hadmentességi díj elviselhetetlen volta okozza, hogy az adóhátralékok ijesztően növekednek. Hadmentességi díj fejében befolyt 1906-ban 4,118.634 kor., 1906-10. évi átlagban 4.581,796 kor., 1911-ben 4,784.656 kor., az emelkedés tehát csak 4.4%. 1910 végén a hátralék 5,603.420 kor. volt, újonnan előíratott 5,886.249 kor., befolyt mindössze 4,784.656 kor., a hátralék 1911 végén 6,705.013 kor.-ra, tehát az előbbi évhez képest 20%-al emelkedett. Minő lesz az eredmény a most folyamatban levő válság éveiben! 1907-ben a magyar birodalom 14-941 községe közül csak 1514 község nem mutatott ki díjhátralékot, ellenben volt 964 oly község, melyben a hátralék az évi előírásnak több mint 500%-át, sőt 197 község, melyben több mint 1000%-át tette ki, ami azt jelenti, hogy 10-20, sőt 30 évre visszamenő hátralékok vannak. Nemcsak a humanizmus, hanem az okosság és takarékoság is azt parancsolná, hogy a törvényhozás gyökeresen megreformálja ezt az igazságtalan adónemet, mely kétes pénzügyi eredményei és nagy behajtási költségekkel jár.

A betegápolási pótagó az állami adók közé tartozik s nem más mint az állami adóknak bizonyos %-al való felemelése. A

* Egyenes adóstatistika X. kt. 174-75 l.

pótadó kulcsát az 1898. XXI. t.-c. 3%-ban állapította meg s ezt a költségvetési törvények 5%-ra emelték. Az 1913. évi költségvetés előterjesztésekor a kormány javaslatot tett, hogy a kulcs egyidejűleg az új adótörvények életbeléptetésével 10%-ra emeltesék. Minthogy a városi lakosság, az ipari és kereskedelmi érdekképviseltek ez ellen erélyesen tiltakoztak, a kormány a tervet kénytelen volt elejteni. A betegápolási pótadóból eredő bevétel az 1911. évi zárszámadás szerint 10.113.422 kor. volt. A betegápolási pótadó a legkisebb állami adóösszeg, az I. és II. oszt. kereseti adó után is kirovandó, s a kormány egyáltalában nem gondolt arra, hogy az adókulcs 100%-os felemelésével egyidejűleg könnyítést nyújtson a proletár és kis vagyoneirejű adófizetőknek.

Az adóreform a helyhatósági adóztatás rendszerét érintetlenül hagyta, bár az 1907. évi javaslatok indokolása maga is elismeri, hogy e téren is tarthatatlanok az állapotok. A helyhatósági háztartás gerincét a saját vagyonból folyó jövedelmeken kívül az állami egyenes és fogyasztási adókhoz kapcsolódó pótadók alkotják, s mindama visszasság és aránytalanság, mely az állami adórendszert jellemzi, átmege a helyhatósági adóztatásba is. A községi pótadók átlaga 1899-ben kis- és nagyközségekben 27%-át, rendezett tanácsú városokban 35%-át, törvényhatósági jogú városokban pedig 48%-át tette ki az állami adóknak. Újabb részletes adatok nem állanak rendelkezésünkre, mert a községi háztartásoknak 1894-1909 évekről szóló statisztikája éppen most van sajtó alatt, de azért megállapítható, hogy a községi pótadók kulcsa és összege egyre emelkedik. A rendezett tanácsú városok átlagos pótadója az állami adóknak 1909-ben 57%-ára, a törvényhatósági városok átlagos pótadója pedig 1910-ben 58%-ra emelkedett.* Az 1883. XV. t.-c. a vármegyei pótadók maximumát az állami egyenes adók 5%-ában állapította meg. Az 1912. XXIV. és XXV. t.-c. felhatalmazzák Bihar és Fogaras vármegyék közönségét, hogy 5%-ot meghaladó pótadót vethessenek ki s most (1913. jun. elején) van országgyűlési tárgyalás alatt két javaslat, mely ismét további két vármegyének adja meg ezt a jogosítványt.

A közszolgáltatások egyesített kezeléséről szóló 1909. XII. t.-c. 2. §.-a 9 helyhatósági pótadót (katonabeszállásolási, iskolai, ipariskolai, kisdédóvó pótadó, útdadó stb.) sorol fel, s ezekhez járul még 19 különböző helyhatósági és egyéb közszolgáltatás is, melyek közadók

* Kiszámítva a Magyar-Városok Stat. Évkönyve 575 és köv. 11. foglalt adatokból.

módjára hajtandók be. A pénzügyminisztérium a különböző helyhatósági pótdadók (fogyasztási adóktól és egyéb a közszolgáltatásoktól eltekintve) összegét 1907-ben* 80 millió koronára becsülte, – ebből a községi adókra és a városi házi adókra 53 millió kor. esik. Ez az összeg azóta túlhaladta a 100 millió koronát, tehát már közel 40%-a az állami egyenes adóbevételnek. Nyilvánvaló, hogy az adóreform megalkotása csak fél munka volt, s a helyhatósági adóztatás reformja legalább is oly sürgős feladat lenne. A pótdadók kivetésének alapjául továbbra is a hozadéki adók szolgálnak, s mindenki, aki a legcsekélyebb állami egyenes adót fizeti, pótdadót is visel, sőt épen az általános jövedelmi adó után, mely – tökéletlenül bár – de mégis igyekezett a modern adóztatás elveinek érvényt szerezni, nincsen helye pótdadó kivetésének. Kivétel alá csakis a munkások és magánalkalmazottak esnek, akiknek jövedelmi adója után pótdadó is kivethető. Az állami tisztviselők és alkalmazottak, bármily magasak legyenek is járandóságuk, minden helyhatósági szolgáltatás alól mentesek. A törvény kifejezetten gondoskodott arról, hogy a proletár elemek a létminimum adómentességének ne örüljenek. Az 1886. XXII. t.-c. (községi törvény) kimondta, hogy a községeknek jogukban áll azon lakosokra, akik állami egyenes adót nem fizetnek, a törvényhatóságban fizetni szokott egy napi napszámért községi adó fejében kivetni. A jövedelmi adótörvény 74. §-a fenntartja ezt a rendelkezést, s feljogosítja a községeket, hogy ama községi lakosokat, akik életök 18. évét betöltötték és létminimum címén adómentességet élveznek, a napszámokra megállapított községi adóval megterheljék. Ugyaníly rendelkezés alá esnek azok, akik a létminimum adómentessége folytán az általános kereseti adót nem fizetnek. (1909. IX. t.-c. 4. §.)

Helyhatósági adórendszerünknek leggyűlöletesebb intézménye a törvényhatósági útdadó és a községi közmunkaváltság, melyek szabályozásában az osztályérdek valósággal orgiákat ül. A törvényhatóságoknak jogukban áll az ügyi kiadások fedezésére külön pótdadót kiróni, mely az állami egyenes adók 13%-ra terjedhet. Ma már nincs vármegye, mely 10%-nál alacsonyabb útdadót vetne ki.** Ez magában véve is súlyos teher a kis adófizetőkre, de az 1890. I. t.-c. még ezzel sem elégedett meg, hanem kimondotta, hogy akikre állami egyenes adójuk után ennyi nem esnék, azokra legalább három kézi napszámnak folyó ára vetendő ki s kegyesen megtiltotta, hogy a

* 1907. évi javaslatok indokolása 251. l.

** *Törvényjavaslat a közutakról és vámokról* 1909. Indokolás 37 l.

kivetett adóösszeg 3 koronánál több legyen. Ha pedig az illető adófizetőnek két igás igavonó állatja van, egy igásnapszám folyó ára, – mely azonban 6 koronánál nagyobb nem lehet, – vetendő ki reá. Ezek az ú. n. minimalisták. A kik állami egyenes adót nem fizetnek, kötelesek három kézi napszámot természetben leszolgálni, vagy a törvényhatóság által megállapított váltságösszeget lefizetni. A törvényhatósági útdónak méltó párja a községi közmunka. Minden községi lakos – akár fizet adót, akár nem – a községi utak fenntartása körüli munkáknál köteles – és pedig a családfő 2 napot, a családtag 1 napot – leszolgálni. A községi képviselő-testület a közmunkatartozás felének kötelező megváltását kimondhatja, mikor a legszegényebb ember is köteles a közmunkaváltást készpénzben lefizetni.

Hogy mily eredményekre vezetett ez az adózás, arra nézve szolgáljanak illusztráció gyanánt a következő adatok. 1907-ben a törvényhatósági útdó összege 18,045.008 kor. volt, ebből esett a minimalistákra 9,127.032 kor. Egyenes állami adójuk 46,389,050 koronát tett ki, tehát épen a legszegényebb elemek átlagban 20%-es útdót fizettek, s az arány egyes esetekben 300 és még magasabb %-ra emelkedett. Az egyenes állami adót nem fizetőkre esett 433.062 kor. útdó. Az összeírt közmunka pénzértéke 12,053.748 kor., volt ebből természetben leszolgáltatott 9,123.611 kor. értékű munka, készpénzben mint váltság befolyt 2,145,500 kor.*

Mint minden oly adónemnél, mely a legszegényebb osztályok filléreire pályázik, a hátralékok és behajtási költségek a bevétel nagy részét nyelik el, a természetbeni közmunka pedig a modern útfenntartás céljaira teljesen hasznavehetetlennek bizonyult. Ezek a szempontok bírták reá a kereskedelmi minisztériumot, hogy 1908-ban törvényjavaslatot dolgoztatott ki a közutak és az útdózás reformjáról. A javaslat az állami adót nem fizetőket az útdó alól felmentette, de a kisebb adófizetők tehermentesítéséről igen kevésé gondoskodott, sőt az útdóminimum elejtése mellett sem foglalt határozottan állást. A javaslat azután lekerült a napirendről, az adótörvényeket életbeléptető Lukács kormány, mely egy néhány szakaszos törvénnyel a kis existenciák százezreinek adhatott volna könnyítést, nem tett fel az adónovellába erre vonatkozólag semmi intézkedést.

Az egyházi adók behajtása közigazgatási úton történik, de az állami hatóságoknak nincs joguk az egyházi adórendszer megállá-

Az adatokat 1. Törvényjavaslat a közutakról és vámokról 1905. Indokolás 137 és köv. 11. táblázatok.

pitásába, az adókiivetés menetébe beleavatkozni. Az egyházi adózás még mindig túlynyomóan természetbeni szolgáltatásokon nyugszik, a készpénzbeli fizetések pedig fejadó jellegével bírnak, a progresszió alkalmazása igen szűk körre szorul, s pl. a demokratikus alkotmányú protestáns egyházakban meg van határozva a fizetendő adóösszeg maximuma. A törvényhozás nem mer az egyházi adózás darázs-félszkébe belenyúlni. Statisztikai összeállítások az adóteher súlyáról nem állanak rendelkezésünkre. Poroszországban 1907-ben az evangélikus egyházi adók összege 30,962.921 M., a kath. egyházi adóké 12,393.224, a zsidó hitközségi adóké 4,490.451 M., összesen 47,846.596 M. volt, s a természetbeni szolgáltatásokat nem tekintve, az egyházi adó az állami jövedelmi adó 22%-ig emelkedett.*

IV.

A magyar földadó története és a földbirtoknak az adóreform körében juttatott kedvezmények plasztikusan domborítják ki azt az összefüggést, mely osztálytagozódás és adórendszer között létezik és kézzelfogható bizonyítékokat szolgáltatnak ahhoz a tételhez, mely vaskövetkezetességgel vonul végig az adótörténet folyamán s így hangzik: A hatalmon levő osztály a közterhek viseljését az uralmának alávetett és a csekélyebb befolyással rendelkező osztályokra hárítja át.

A magy^u^iöldadólóJhozadékal868 óta a többi adónemekkel szemben állandóan csökken. Az 1870: L. t. c. a földadó kulcsát leszállította, és azt Magyar-Horvát- és Szlavonországokban a földadósorozati munkálatokban kimutatott tiszta jövedelemnek 29.76%-ban, az erdélyi részeken pedig 22%-ban állapította meg.** Az 1875: VII. t. c. elrendelte az állandó földadókataszter elkészítését s az 1881: XL. t. c. az állami földadó összegét évi 58 millió K-ban (29 millió forint) kontingentálta*** de a törvényhozás már két év múlva sietett az állami törzsadó összegét évi 52 millió K-ra (26 millió forint) leszállítani, s az összkontingens így 75,630.000 K-ra csökkent. Ugyanezen törvény a földadó kulcsát a magyar állam egész területére a határörvidék kivételével a kataszteri tiszta jövedelem 25%⁵-ban állapította meg.

* *Denkschriftenband zur Begründung des Entwurfs eines Gesetzes betreffend Änderungen im Finanzwesen I Das Finanzwesen der öffentlichen Körperschaften Deutschlands. 1908. 764 l.*

** Az adótételben a földtehermentesítési járulék is bennfoglaltott. Az egyenes adók régebben két alkatrészből állottak, s az adóösszegnek 70%,-a állami adó, 30%-a pedig földtehermentesítési járulék volt, s az utóbbi a földtehermentesítési adósság törlesztésére fordított. Később a szétválasztás megszűnt és az egyenes adók teljes összegükben mint állami adók iratnak elő.

*** Ehhez járult még a földtehermentesítési járulék, mely Magyarországon 11 mill. forintot, Horvát-Szlavonországban pedig 812.265 forintot összesen 23,630.000 K tett ki. A volt határörvidéki részeken e járulék nem szedetett.

(Ebből 17.1 1% állami adó, 8.4% földtehermentesítési járulék.) A kataszteri tiszta jövedelem összege 1884-1908 között 155,484.758 írtól 151,477.441 írtá csökkent.* Az előírt, illetőleg kivetett földadó, mely a kataszteri tiszta jövedelemnek megfelelően szintén csökkent, sohasem folyik be teljesen, mivel belőle leszámítandók a vízszabályozó társulatoknak nyújtott adóvisszatérítések és az elemi károk folytán adott adóleengedések. A leszámított összeg 1884-ben 3,901.424 K, 1893-ban 5,214.306 K. ** 1911-ben pedig már 7,657.096 K volt, az utóbbi számból 4,724.889 K esett a vízszabályozási társulatokra és 2,932.207 K az elemi csapások miatt adott adóleengedésekre, így a földadó tiszta eredménye 1884-1911 között 73,385.000 K-ról 68,249.848 K-ra csökkent. A földadó tényleges kulcsát a földhaszonbérösszegekkel történt összehasonlítás alapján a pénzügyminisztérium már másfél évtizeddel ezelőtt országos átlagban a valóságos tiszta jövedelem 10.5%-ban állapította meg;*** a föld jövedelmezőségének, de különösen a termény és állat áraknak óriási emelkedése folytán az adóteher ma már nem nagyobb 3-3½%-nál, mint azt később részletesebben kifejtjük.

Az adóteher arányos megoszlása szempontjából tehát szó sem lehetett arról, hogy a földadó kulcsa ismét leszállíttassék, sőt annak felemelése lett volna jogosult. Az 1893. évi Emlékirat nem mert ugyan állást foglalni a kulcs felemelése mellett, (bár ezt a lehetőséget is megfontolás tárgyává tette), de a leghatározottabban elutasította az adókulcs és kontingens leszállításának gondolatát, főleg azzal az indokolással, hogy a tényleges jövedelem a kataszteri tiszta jövedelemnél jóval nagyobb.† De 1907-ben a földbirtok mindenható volt, beleegyezése nélkül az adóreform nem jöhetett volna létre, s a hozzájárulás ára – egyéb kedvezményektől eltekintve – a földadó kulcsának leszállítása volt. Ausztriában és Poroszországban is ily engedményekkel kellett az adóreformot az agrárius többségtől megvásárolni. Az 1896. évi osztrák törvény tárgyalása folyamán a kormány többek között, kénytelen volt tűrni, hogy a földadó összege az ugyanakkor folyamatban levő kataszteri revízió kapcsán évi 5 millió K-val leszállíttassék. A képviselőház a kormány heves ellenzése dacára fogadta el ezt az indítványt s Bilinski akkori pénzügyminiszter mondása szerint: *Das hohe Haus schien in einen Agrar-ausschuss verwandelt.*†† Azonkívül kimondatott, hogy amennyiben az

* *Egyenesadó statisztika* IX. kt. 58 l.

** *A magyar egyenesadók tört. fejlődése* 69 l.

*** *Egyenesadó Stat.* V. kt 45 l.

† 1893. évi *Emlékirat* 10 l.

†† Steinitzer id. m. 39 l.

általános jövedelmi adó eredménye a törvényben meghatározott összeget meghaladja, úgy a többlet a hozadéki adók apasztására fordítandó, s a földadó 15%-al szállítandó le. Minthogy az előirányzott bevételnél több folyt be, a 15%-os leszállítás életbe lépett, s 1911-ben 69,273.213 K előírt adóösszeg mellett 10,390.882 K tett ki.* Poroszországban 1891-ben az általános jövedelmi adó életbeléptetésével a földadó a községeknek engedtetett át. Ez az intézkedés a földesúri községekre (*Gutshezirk*) nézve a földtulajdonos eddigi földadójának elengedését jelentette, s az elengedett összeg az ostelbai tartományokban évi 7,801.555 M volt.** Ez volt a junkerek hozzájárulásának az ára.

A magyar kormány szintén az agrárius többség kegyelmétől függött s ezért megfelelő váltságdíjat volt kénytelen felajánlani. Az 1907. évi javaslat a földadó kulcsának 25,5%-ról 20%-ra (tehát 21,5%-al) történendő leszállítását hozta javaslatba. Az állítólagos cél „a kiscgazdák, a gyengébb existenciák” védelme és a földadónál fennforgó „aránytalanságok” kiküszöbölése volt. Elrendelte a javaslat a földadókataszter kiigazítását abból a célból, hogy annak adatai a valósággal összhangba hozassanak. A kataszteri munkálatok kiigazítása után, de legkésőbb 1913. január 1-én az adókulcs leszállítása életbe lép. A közvélemény – sőt maga a kormány is*** – már akkor tisztában volt azzal, hogy a kiigazítás eredménye igen szerény lesz, de a képviselőház pénzügyi bizottsága, hogy a földadóbevétel emelkedésének még a lehetőségét is elvágja, visszaállította a kormányjavaslatból kihagyott kontingenst, s kimondta, hogy a földadó összege évi 74 millió koronában kontingentáltatik. Minthogy az elemi kár címén történt leírások, valamint a vízszabályozási társulatoknak járó visszatérítési összegek a 74 millió K-ba beszámítottak, a kontingens összege továbbra is változatlanul 68-69 millió K maradt.†

A kiigazításra vonatkozó szabályok a nagybirtokosok részére döntő befolyást biztosítottak. Elsőfokú fórum a vármegyei földadó-bizottság, melynek tagjait a törvényhatósági bizottság választja. Második és végső fokú hatóság az országos földadó-bizottság, melynek tagjait felerészben az országgyűlés két háza választja, felerészben pedig a pénzügyminiszter nevezi ki. A pénzügyminiszter csak javaslatot tehet

* *Oest. Stat Handbuch* 388. 1.

** Gothein: *Agrár politisches Handbuch* 322 1.

*** 1907. évi jav. indokolása 26 1.

† A képviselőházban annyiban történt módosítás, hogy nem az adóösszeg, hanem a kataszteri tiszta jövedelem kontingentáltatt az adóleengedések és visszatérítések beszámításával évi 370 millió K-ba, ami végeredményében ugyanaz.

és véleményt mondhat, de a döntés nem őt illeti. A törvényjavaslat a kiigazítási eljárás megindításának jogát a pénzügyminiszterre bízta, de az agráriusok ellenállása folytán ez a jog az országos földadóbizottságra ruházott.

A kiigazítási munkálatok előrehaladása igazolta a legpesszimistikusabb számításokat is. A művelési ágakban (szántó, kert, szőlő, legelő, nádas, erdő) beállott „állandó” változások felvétele az ország egész területén befejeztetett, s ez a kataszteri tiszta jövedelmet csak 3,177.548 irttal (7,354.096 K, ennek földadója 20% = 1,270.000 K) szaporította.* A földrészleteknek újonnan való osztályozása és az új tiszta jövedelmi fokozatok felállítása szintén befejezést nyert, de ezek eredményéről az illetékes körök mélyen hallgatnak. 1908-ban a kataszteri tiszta jövedelem 303,289.666 K volt,** ehhez hozzáadva a művelési ágak változása folytán fentebb kimutatott többletet 7,354.096 K = 310,643.762, hogy tehát a kontingentált 370 millió K összeg elérhető legyen, a még nyilvánosságra nem hozott munkálatok eredményének a kataszteri tiszta jövedelmet kb. 60 millió K-val kellene gyarapítani. Erről azonban szó sem lehet, s szakkörök egybehangzó véleménye szerint 1913-tól kezdve a földadó eredménye legalább 7-10 millió K-val fog csökkenni.

A házosztályadó rendszere, melyet az adóreform változatlanul fentartott, a házbéradó és házosztályadó elkülönítése, a két adónem kulcsának jelentékeny különbsége, az általános házbéradó intézménye lényegében véve a mezőgazdasági lakosság javára szolgál és a városi polgárság és munkásság ellen irányul. Az idevonatkozó intézkedéseket már előzőleg ismertettük, s most még néhány szempontot akarunk megemlíteni, melyek elsősorban az iparos és kereskedő polgárságra vonatkoznak. A javaslatok indokolása*** reámutatott arra az aránytalanságra, mely az agrár- és merkantil jellegű városok között az utóbbiak rovására áll fenn annak folytán, hogy ezek rendszerint általános házbéradó alá esnek. „A házadónál először is azt az aránytalanságot látom kiküszöbölendőnek, mely ma a házbéradó és házosztályadó között mutatkozik”. Józan ésszel mérve a dolgot, ezt kétféleképpen lehetne elérni: a házosztályadó felemelésével vagy a házbéradó leszállításával. A házadóról szóló 1909: VI. t.-c. az osztályérzék csalhatatlan biztonságával más utat választ és kimondja (10. §.), hogy oly községekben, melyeknek lakossága legalább 15.000 lélekből áll, de amelyekben a lakrészeknek fele bérbeadva nem lévén, álta-

* *Jelentés az ország 1910. évi közállapotairól.* 27. 1.

** *Egyenesadó statisztika.* X. kt. 10. 1.

*** *Indokolás.* 13. és 60. 11.

lános házbéradót behozni még nem lehet, ennek bekövetkeztéig, ha e helyeknek egyes közigazgatási kerületeiben a tényleg bérbeadott lakrészek száma legalább a felét teszi a lakrészek összes számának, ezek a közigazgatási kerületek egyenként szintén általános házbéradó alá vonatok. Vagyis ez annyit jelent, hogy a külsőbb városrészeken és a külterületen fekvő házakra nézve megmaradnak a házosztályadó alacsony tételei, ellenben a forgalmasabb utcákban lakó iparos, kereskedő polgárság házadója 200-500%-al emelkedik. A házbéradó eredményének 1910 óta bekövetkezett emelkedésében jó része van ennek az intézkedésnek. S hogy a földbirtokosok kellő kiméletben részesüljenek, a törvény úgy intézkedik, hogy a kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó adókötelesek által lakott városi házak hasznosítékának megbecsülésénél az a körülmény is tekintetbe veendő, hogy az adóköteles a házat egész éven át, vagy csak az évnek bizonyos részében, illetőleg napjain használja-e. Utóbbi esetben a hasznosíték a használati időnek megfelelő arányban állapítandó meg.

Az új törvény is fenntartotta azt az állapotot, hogy oly házak, melyek nyitott helyiséggel (bolt, korcsma, mészárszék stb.) bírnak, a házosztályadón felül minden egyes ily nyitott helyiség után 2-6 K pótlékkal rovandók meg. A községek külső körzetein fekvő erdő- és mezőgazdasági területeken épült házak által élvezett azt a kedvezményt, hogy az általános házbéradó alá nem vonhatók, s a házosztályadó első fokozata alá esnek, a törvény a bányá- és ipar-telepekre is kiterjeszti, de a „telep” fenforgása szükséges, ellenben ha iparos és kereskedő egyes házakban lakik, azokra a mérséklés nem vonatkozik.

Az adóreform tárgyalása idején az agráriusok koncentrált támadásainak tárgya a III. oszt. kereseti adó átalakításával létrejött általános kereseti adó volt. A kereseti adó III. osztályába a kereskedők, iparosok és az un. szabad foglalkozások és a haszonbérlek tartoznak, s az adókulcsot az 1875: XIX. t. c. a tiszta kereseti nyereség 10%-kan állapította meg. Az adókulcs abnormis magassága folytán a gyakorlat fejlődött ki, hogy senki sem vallotta be pontosan jövedelmét, s az adókievítő bizottságok a lakás- és boltbérék alapján kiszámított ú. n. minimális adóalapok segélyül vételével vagy pedig becslés útján igen mérsékeltten állapították meg az adóköteles kereseti nyereséget, úgy hogy a kereseti adó kulcsa országos átlagban 37%-nál nem volt magasabb, sőt az esetek jelentékeny részében ennek alatta is maradt. A III. oszt. ker. adó mindezek dacára nagy fejlődésképeséget mutatott s hozadéka 1893-1911 között több mint 50%-al emelkedett. A pénzügyi kormányzat már

régen belátta azt, hogy a valóságos jövedelemhez igazodó adókivetésnek és a pontosabb bevallásnak előfeltétele a névleges magas adókulcs leszállítása, s ezért az 1907 évi javaslat az általános kereseti adókulcsát a tiszta kereseti nyereség 5%-ában, illetőleg az értelmiségű foglalkozásúakra nézve 4%-ban állapította meg. Az adóleszállítás mérve 50%, illetve 60% volt, tehát látszólag jóval nagyobb, mint a földadónál. A kérdés súlypontja azonban ott rejtett, vajjon nemcsak az adókulcs, hanem az adóösszeg is csökkenni fog-e? A földadónál az adókulcs leszállítása, tekintettel arra, hogy az adóalap, a kataszterben kitüntetett tiszta hozadék hosszú időre változatlan, tényleges adóleszállítást jelent, ellenben oly adónemeknél, ahol az adóköteles jövedelem minden évben külön megállapítás tárgya, az adókulcs leszállítása dacára megtörténhetik, hogy az adóalap felemelése folytán az adóösszeg emelkedik. Es épen az a tény, hogy a kereseti adó körében az adóalapok eddig teljesen fiktív természetűek voltak, adta meg a lehetőséget az adóalapok fokozására. Hogy a kormány nem tervezett adóleszállítást, kétségtelenül kitünt a javaslat amaz intézkedéséből, hogy általános kereseti adóból évente legalább 28 mill K-nak kell befolyjni. Ebben az összegben a tantiém- és házalóadó nem foglaltatott, s amennyiben az elsőfokú kivetésnek évi eredménye a 28 mill K-n alul marad, a hiány fedezésére a pénzügyminiszter pótkivetést rendelt volna el. Minthogy az 1906 évre előírt III. oszt. kereseti adó az I. oszt. kereseti adó alá tartozó kisiparosok adóját is ideszámítva, a fenti összegnél kevesebb volt, ez az intézkedés azt jelentette, hogy az új adókivetési eljárás folyamán az adóalapokat nagyobb mérvben fogják emelni, mint ahogy az adókulcs leszállítottatott. Ezt megkönnyítette az a tény, hogy a javaslat az eddigi rendszerrel ellentétben bevallási kényszert statuált szigorúbb intézkedésekkel. Mindez megriasztotta a városi polgárságot, mely most azt követelte, hogy a kormány ne maradjon az általános kijelentéseknél, hanem nyújtson törvényes biztosítékot az iránt, hogy az adóteher nem fog emelkedni. Az adóleszállítás fikciójához a kormány azért ragaszkodott, mert az új javaslatok a földbirtokosok adóját tényleg leszállították, ellenben a többi osztályok adóját fel akarták emelni. De ha a kormány ezt bevallja, a kereskedők és iparosok, valamint az összes többi foglalkozási ágak képviselői joggal kérdezhették, miért csak épen mi és miért nem a földbirtokosok is? Ezért kellett az általános adóleszállítás elvét továbbra is fenntartani. Ez a taktika a kormányra kellemetlen eredménnyel végződött. A kereskedelmi és ipari érdekképviseletek által megmozgatott városi polgárság biztosítékot kívánt a kormánytól, hogy tényleg nincsenek adóemelő szán-

dékai, s bizonyítékul ugyanazt kérte, amit a törvényhozás a földbirtoknak már régebben megadott: a kereseti adó évi főösszegének ellentétben a kormányjavaslattal nem minimális, hanem maximális összegben való kontingentálását. Az agitáció oly mérveket öltött, hogy a kellemetlen helyzetbe jutott városi képviselők nyomása folytán a kormány engedni volt kénytelen. A törvénybe felvettek egy intézkedést, hogyha az általános kereseti adónak első fokú előírása a 29 millió koronát (s ennek évente 2%-al növekedő összegét), legalább V2%-al meghaladja, a következő évben, az adókulcs leszállítandó. Egyúttal pedig módosították a javaslatnak az adóvallomásokra és kivetési eljárásra vonatkozó vexatorius intézkedéseit.

Az a kívánság, hogy a kereseti adó kulcsa 3%-ra szállíttassék le, ez alkalommal nem teljesült. Ezt a jelszót ragadta meg a Lukács kormány, midőn az 1912. június 4-iki államcsíny után az adótörvények módosításával igyekezett a városi polgárság hangulatát kedvezőbbre fordítani. Sőt a novellajavaslat még túl is ment ezen a kívánságon és az általános kereseti adó kulcsát következőképen állapította meg: Ha az adózónak összes jövedelme (és nem csupán a kereseti adó alá tartozó jövedelme) 800 K-n felül van, de 1000 K-t nem halad meg, a kulcs 1%, 1000-2000 K között 2%, 2000 K-n felül 3%. (A 800 K-n aluli jövedelem már az 1909. IX. t. c. szerint is adómentes volt.) De a vívmány hatását lerontotta az a tény, hogy a javaslat a maximális kontingenst minimálissá alakította át, s kimondta a Wekerle javaslat mintájára, hogy amennyiben az általános kereseti adóból (tantième- és házaló adón kívül) évi 29 millió K-nál kevesebb folyt be, a pénzügyminiszter 33% erejéig pótkivetést rendelhet el. Azonkívül az adóvallomás elmulasztása miatt kiróható bírság maximumát a fizetendő adóösszeg 5%-ról annak 30% emelte fel. III. oszt. kereseti adó címén 1911-ben 32.7 millió K összeg íratott elő. Ebből azonban leszámítandó a tantiémek után és a házalók által fizetendő adó, a maradvány tehát 31 millió K-nál kevesebb. Ehhez hozzászámítandó azoknak a kisiparosoknak adója, akik eddig az I. oszt. kereseti adó e) és f) alosztályaiba tartoztak, s kiknek terhére 1912. évben 1,585.377 K adó íratott elő. Viszont levonásba kell hozni a létminimum-adómentesség folytán azok adóját, kiknek évi összjövedelme 800 K-n alul marad. A mentesség élvezői elsősorban a fenti kisiparosokból fognak kikerülni, de legnagyobb könnyebbséget nyújt ez az intézkedés a haszonbérlelőknek. Az 1902-1904 kivetés szerint (újabb adatok közzétéve nincsenek) a III. oszt. kereseti adóalap 215,310.681 K-t tett ki, a haszonbérlelőkre és kertészekre 30,203.179 K, azaz 14% esett. Ezek közül

80% fizetett 400 K-nál kisebb bérösszeget,* tehát túlnyomó részök adómentes lesz még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a bérösszegek 1902 óta jelentékenyen emelkedtek. Adóterhüket a kereskedők, iparosok és értelmiségiek fogják átvenni, annál is inkább, mivel a törvény a haszonbérlok minimális adótételeit 20%-al leszál-
lította.**

A fenti levonások után megmaradó adóbevétel valamivel kisebb, mint a 29 milliós kontingens, sőt kisebb, mint az az összeg, mely eddig is befolyt III. oszt. kereseti adó fejében. Ha a törvény már 1913 január 1-én életbelép, ugyanezen eredmény csak úgy lett volna elérhető, ha az adóalapok nemcsak oly arányban emeltetnek fel, mint ahogy az adókulcs leszállított, hanem ha ez az arány, tekintettel a haszonbérloknek nyújtott kedvezményekre, az adózók jelentékeny részénél a leszállítás mérvénél magasabb lesz.*** Ez az emelés azért is szükséges, mert ellenkező esetben pótkivetésre van szükség, melytől azonban minden előrelátó kormány népszerűtlen volta miatt tartózkodni fog, s már az adókivetési eljárás során gondoskodik arról, hogy a pótkivetés elkerülhető legyen. A képviselőház a novellajavaslatot akképen módosította, hogy a maximális kontingenst 30,160.000 K összegben a törvénybe visszaállította. Minthogy a minimális és maximális kontingens között csak 1,160.000 K különbség van, ezt az összeget a kivetés során szintén minden nagyobb nehézség nélkül be lehet hozni. Csakugyan az 1913. évi költségvetés kereseti adó fejében 30,160.000 K-t irányzott elő. Ez az összeg 3%-al tőkésítve 1000 millió K adóalapnak felel meg, de tekintettel az 1% és 2%-os adókulcsra, a tényleges adóalap 1100-1150 millió K-ra fog emelkedni. Épen ebben a tényben rejlik az adóreformnak az iparos- és kereskedőelemekre nézve leg-
súlyosabb következménye. Az adóalap után nemcsak kereseti, hanem jövedelmi adót is kell fizetni. 1100 millió K adóalap után a jövedelmi adó 2%-os átlagos adókulcs mellett 22 millió K-t, 1,5%-os kulcs mellett pedig 16,5 millió K-t fog kitenni.† Minthogy a III. oszt. Kereseti

* *Egyenesadó Stat.* VIII. kt. 1319 és köv. 11. 1362 l.

** Az 1875. XXIX. t.-c. szerint a haszonbérlok minimális adóalapja a fizetett bérösszeg 25%-a. 10%-os adókulcs mellett a minimális adótétel a bérösszeg 25% volt. Az 1909. IX. t.-c. a minimális adóalap kiszámítása helyett a haszonbérlok minimális adótételét a bérösszeg 2%-ban állapította meg. A cs ökkenés tehát 20%.

*** Számításaink szerint a 29 millió K bevétel biztosítása céljából a fel-
emelésnek azoknál, akik eddig 10 K adót fizetted 10-szeresnek, 11-40 K adónál legalább 5-szörösnek és 40 K adón felül 3,3-4-szeresnek kell lenni.

† A jövedelmi adókulcs az 1-5%-ot 3200 K, a 2%-ot 4800 K jövedelemnél éri el.

adó után kivetett általános jövedelmi pótadó 1912-ben 9,377.790 K volt, a többlet 7-13 millió K-ra fog emelkedni. Az eredmény tehát az, hogy az adókulcs 70-80, sőt 90%-os leszállítása dacára a kereskedők, iparosok és értelmiségű foglalkozásúak kereseti adója legjobb esetben változatlan marad, de inkább emelkedik, ellenben jövedelmi adójuk 75-125%-al nő meg, s azonkívül ők fizetik meg mindama könnyebbséget is, melyet a törvény velők semmi szerves kapcsolatban nem levő foglalkozási ágak: a haszonbérloknak nyújtott.

A tőkeamat és járadékadó körében a földbirtoknak jelentős érdekei vannak az új törvény (1909: VII. t. c.) nevezetes módosításokat és könnyítéseket hozott. Az adókulcs eddig (az özvegyi és szülői életjáradékok kivételével) a tőkejövedelem 10%-a volt. Ezt az 1909: VII. t. c. 5%-ra szállította le. Még 1908-ban, mikor a törvényhozás a II. oszt. kereseti adót leszállította, a képviselőház agrár többsége egyúttal keresztülvitte, hogy a bányák után járó bányahaszonbér és a bányaműveléshez szükséges beleegyezésért járó ellenszolgáltatás (termelési jutalék) után az adókulcs 10%-ról 2%-ra szállíttassék le. Ily természetű jövedelmei túlnyomóan a közép- és nagybirtokosoknak vannak. E címen 1908-ban 39,390.60 K íratott elő,* ami 2 mill K adóalapnak felelt meg, s az adóelengedés tehát 160.000 K-t tett ki. 7%-ra szállíttatott le az adókulcs a papi tized kártalanítása címén kiadott kötvények kamatai után, 10%-ról 5%-ra, a hitbizományi és misemondásra rendelt alapok hozadéka, valamint (a nem pénzintézetek által nyújtott) a jelzálogos kölcsönökből eredő kamatok után. Ellenben megmaradt a 10%-os adókulcs a nem adómentes kölcsön- és elsőbbségi kötvények, a külföldi értékpapírok kamatai, s a nem bejegyzett pénzüzerek jutalékai, szóval mind olyan jövedelem után, melynél a földbirtok egyáltalában nem, vagy csak igen kevésbé érdekelt. Kuriózum kedvéért említjük meg, bár a rendszerhez hozzátartozik, hogy a katonatiszti házassági óvadékok kamatai után az adókulcs 10%-ról 2%-ra szállíttatott le.

A törvény legjelentősebb újítása, hogy a pénzintézeti betétek kamatainak 10%-os kulcsát 5%-ra szállította le. (Ausztriában 1½%.) Ez a kincstárra nézve jelentékeny bevétel-csökkenés, mert ez adónem folyton növekedik és jelentős hozamot szolgáltat. (1901-ben 9,298.258 K, 1906-ban 12,465.316 K, 1912-ben 20,699.360 K).** Takarékbetétei a földbirtokosoknak is vannak, s mivel a pénzintézetek az adót többnyire áthárították, ez az engedmény a kormány részéről szintén *captatio benevolentiae* akart lenni. A pénzügyi bizottságban annyira felül-

* *Egyenesadó Stat. X. kt. 80. 1.*

** *Egyenesadó Stat IX. kt. 603. 1.*

kerelkedett a tőke és kereskedelem ellenes hangulat, hogy a 10%-os adókulcsot visszaállították, mert azt hitték, hogy ezzel nagyot ütnek a merkantil jellegű pénzintézeteken. A képviselőház többsége azonban jobban ismerte a saját érdekeit, s az 5%-os adókulcs megmaradt.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adója lényegében változatlan maradt, s csupán egyes intézkedések nyertek szabatosabb szövegezést. A kizárólag ipari termeléssel foglalkozó vállalatok adója 10%-ról 7%-ra szállított le, de ezt ellen-súlyozza az a tény, hogy az adókiivetés nem három évenként, hanem évente történik, s az adókiivetés szabályai szigorúbbak lettek. A javaslat képviselőházi tárgyalásából két nevezetes momentum emelkedik ki. A javaslat 21. §-a úgy intézkedett, hogy oly pénzintézeteknél, melyek kölcsönök után az összes mellékjárulékokkal együtt 8%-nál magasabb időszaki kamatot szednek, az adó kulcsa összes jövedelmeik után nem 10, hanem 15% és pedig akkor is, ha ez a magasabb kamat-szedés csak az évek vagy a váltóleszámítolásoknak és kölcsön-adásoknak egy részére terjed is ki. A hitelintézeti uzsora ellen küzdeni helyes és szép cselekedet, de ez az intézkedés nemcsak célra nem vezető, hanem bornírt rendszabály is volt, mert hiszen a magasabb adóval sújtott pénzintézet ezt az 50%-os adóemelést rögtön adósaira hárította volna át. A javaslat hangulatkeltésre alkalmas volt, s beleillett a koalíciós kormányzat eszmekörébe, mely állandóan mentette a „kisembereket” a „tőke kiuzsorázása” ellen. A pénzügyi bizottság lelkesedéssel tette magáévá az indítványt.* Minthogy azonban az „uzsorás” pénzintézetek igazgatóságaiban – különösen ebben az időben – nagy számmal ültek a legfajtsztabb agráriusok és koalíciós képviselők, egyúttal módosítást is fogadott el, mely szerint „a magasabb adókulcs nem alkalmazandó, ha, s mennyiben a pénzügyminiszter kivételes okokból ezen §. alkalmazását meghatározott időre fel-függeszti”. Tehát a *gutgesinnt* intézetek kegyelmet kaphattak volna, s a megbélyegzés csak a politikai ellenfelekre vonatkozott volna. A képviselőházban – mint már említettük – a nagybankok befolyása érvényesült, s a javaslat néhány szótöbbséggel elbukott.

A másik emlékeztetes esemény a fogyasztási szövetkezetek adójának 5%-ra való leszállítása volt. A fogyasztási szövetkezet az agrár-merkantil harc leghevesebb vitapontja, úgy az agráriusok, mint a kereskedők egy része sokáig azt hitték, hogy ezzel a kereskedelmet néhány év alatt a föld színéről el lehet seperni, a fogyasztási szövetkezet volt a kisembermentés leghangosabb jelszava, koronája, és a

* Annyiban történt módosítás, hogy a 8%-os kamatláb a jegybanknak az évi legmagasabb kamattát 3%-al meghaladó kamatlábbal helyettesített.

falú parasztságának megkötésére a legbiztosabb eszköz. A leszállítás a javaslatban nem foglaltatott, s azt csak a képviselőház fogadta el. Az osztálylélektan kutatói részére igen tanulságos jelenet volt ez. A ház zsúfolásig megtelt, a karzatokon az előkelő társaság hölgyei ültek, az indítványt, melyhez a miniszterelnök sietett a kormány nevében hozzájárulni, 105 képviselő írta alá, s azt az agrárizmus egyik leghangosabb szószólója terjesztette elő. A felszólalást néma, ünnepélyes csend fogadta, mintha misét celebráltak volna, s csak akkor szakította félbe tüntető taps és mámoros üvöltés, melyben kevés kivétellel az egész ház, sőt a karzat is egybeolvadt, midőn az indítványozó a kereskedelem és banktőke ellen intézett gyűlölködő kirohanásokat.

Az adóreform jövője és pénzügyi eredménye elsősorban attól függ, mily mértékben vonatnak be a különböző társadalmi osztályok és foglalkozási ágak az általános jövedelmi adó körébe. Erre nézve már régebbi tanulmányainkban egy számítást készítettünk, melyben megállapítottuk minden társadalmi osztálynak és foglalkozási ágának, adóforrások szerint elkülönített adóköteles jövedelmét. E számítások végső eredményei, melyek azt tüntetik fel, minő lenne az ált. jövedelmi adó hozadéka, ha a törvény intézkedéseit egyforma szigorúsággal alkalmaznák az adófizetők minden rétegére, a következők:

Jövedelmi forrás	Adóköteles jövedelem	Az adóköteles összjövedelemben való $\frac{1}{10}$ -os részesedés	Az adóbevétel	
			minimális	maximális
			becslése	
Föld	2000 mill. K	35.57 $\frac{0}{10}$	30.0 mill. K	40.0 mill. K
Ház	300 " "	5.34 $\frac{0}{10}$	6.0 " "	7.0 " "
Kereseti adó alá eső jöv.	1100 " "	19.56 $\frac{0}{10}$	16.5 " "	22.0 " "
Tantiéme	22 " "	0.39 $\frac{0}{10}$	0.5 " "	0.6 " "
Tőkekamat	200 " "	3.56 $\frac{0}{10}$	4.0 " "	6.0 " "
Nyilvános számadású vállalatok	400 " "	7.11 $\frac{0}{10}$	14.0 " "	16.0 " "
Állandó fizetések	860 " "	15.30 $\frac{0}{10}$	13.0 " "	15.0 " "
Munkabér	740 " "	13.17 $\frac{0}{10}$	5.5 " "	6.0 " "
Összesen ...	5622 mill. K	100.00$\frac{0}{10}$	89.5 mill. K	112.6 mill. K

E táblázat magyarázatául szolgáljanak a következők: A földbirtok adóköteles tiszta évi jövedelmét 2000 millió K-ban állapítottuk meg, miután előzőleg a brutto jövedelemből nemcsak az összes termelési költségeket, hanem évi 338 millió K adósági kamatot, továbbá 600 millió K-t azon a címen vontunk le,

hogy ennyit tenne ki azoknak a kisgazdáknak részesedése, akiknek jövedelme nem haladja meg a 800 koronát.* 2000 millió K adóalagnál, 1,5%-os átlagos adókulcs mellett a föld évi jövedelmi adója 30 millió K-t, 2%-os kulcs esetén pedig 40 millió koronát fog kitenni. A jövedelmi adó pénzügyi eredménye elsősorban attól függ, hogy ez az adóalap teljes összegében adó alá vonassék. A magyar adótörténet terén szerzett szomorú tapasztalatok azt a jogosult gyanút keltik bennünk, hogy a földbirtoknak, mint annyszor, most is módjában lesz az adóteher alól kibújni. A törvény intézkedései ezt lehetővé teszik. Az 1907. évi javaslat röviden kimondta, hogy „önkezelés esetén a mező és erdőgazdasági üzem s a vele kapcsolatos jogok jövedelmét a saját gazdálkodás folytán tényleg elért tiszta nyereség alkotja”. A pénzügyi bizottság ezt az intézkedést megváltoztatta s a módosítás – újabb enyhítésekkel – a törvény szövegébe is átment. Kimondatott, hogy ez a tiszta nyereség a hasonló mezőgazdasági birtokoknál ugyanott, vagy a környéken szokásos haszonbérösszegekhez arányosítandó, s a mezőgazdasági mellékhaszonvételekből eredő jövedelem csak akkor veendő külön számításba, ha az ily mellékhaszonvételek az illető birtok belterjes kihasználásának arányait túlhaladják. Ez annyit is jelent, hogy pl. az állattenyésztésből eredő óriási jövedelem néhány kivételes esettől eltekintve adómentes lesz, s a gazdaságba befektetett tőke és munka elkerüli az adózást, s annak tárgya az arányosított haszonbéri összegben jelentkező földjádék lesz. A végrehajtási utasítás intézkedései tényleg ebbe az irányba akarják az adóigazgatást terelni. Megjegyzendő, hogy a helyben vagy a környéken szokásos bérösszegek megállapításánál a gazdasági egyesületek véleménye lesz irányadó, s valószínű, hogy az adóívetési eljárás vezetését ezzel teljesen magukhoz fogják ragadni. Aki az eddigi agrárius adópraxist ismeri, már előre sejti, mily alacsony színvonalon fognak mozogni ezek a „szokásos bérösszegek”. Ilyképen a 2000 millió K adóalap igen könnyen a felére, sőt még ennél is kisebb összegre fog leolvadni. Az 1907. évi javaslatok indokolása a jövedelmi adó eredményeinek kiszámításánál abból indult ki, hogy a valóságos jöve-

* Balkányi Béla: *A magyar föld termése* c. cikkében (*Huszádik Század* 1913. 7-8 sz. 37 és köv. 11.) a földbirtok tiszta hozadékát a jelzálogkölcsönök kamatainak levonásával 2046 millió K-ra, a saját gazdaságban felhasznált munka egyenértékének hozzászámításával 2700 millió K-ra tette. Deutch Antal: *Der Jahreswert der ung. landwirtschaftlichen Produktion* c. cikkében (*Pester Lloyd* 1912 dec. 19.) szintén 2000 millió K minimális tiszta hozadékot állapított meg.

delem a kataszterben kitüntetett tiszta jövedelemnek két és félszerese. A mezőgazdasági érdekképviselések most érélyesen sürgetik, hogy az adókiivetés kizárólag ezen az alapon történjék. Ha feltesszük, hogy a kiigazítási munkálatok befejezése után a kataszteri tiszta jövedelem összege 330 mill K-ra fog emelkedni ennek két és félszerese 825 mill K lesz. Ebből az összegből le kell vonni az adóssági kamatokat és a 800 K-n aluli jövedelmeket, s a maradvány 300-400 millió K lesz, az adó pedig 2% átlagos kulcs mellett 6-8 millió K. Ebben az esetben az iparosok és kereskedők háromszor, a munkások és fix fizetésű alkalmazottak kétszer akkora adóalap után fizetnének jövedelmi adót, mint a nemzetfentartó földbirtokososztály. Azonkívül reájok nézve megszűnnék az adóvallomási és adatszolgáltatási kényszer, s míg a többi társadalmi osztályhoz tartozó adózók hiányos, vagy hamis vallomásuk folytán súlyos bírságoknak, sőt jövedéki büntető eljárásnak is teszik ki magukat, addig a földbirtokosok helyett – mint az már a kataszternél történt – az adóletagadást elvégzi a törvény, a végrehajtási utasítás és az adóhatóság.

De nemcsak a magyar tapasztalatok indokolják meg ezt a pesszimiztikus felfogást, hanem a külföldi viszonyok szemlélete is. Még azon országokban is, hol az alsóbb néposztályok fokozódó súlya és befolyása folytán az adórendszer vagy a politikai szervezet demokratikus irányban alakult át, a földbirtokosság kivételes állása továbbra is fenmaradt. Az osztrák kormánynak az adóreformot az agráriusoktól súlyos engedmények árán kellett megvásárolnia. Ezek közül a földadó összegének leszállítását már említettük. A pénzügyi bizottság és a kormány között megállapodás létesült, mely a végrehajtási utasításba is felvétellett, hogy az adóközégek számára a földjövödelem kiszámításánál elsősorban a kataszteri adatok legyenek irányadók. Azonkívül keresztülvitték, hogy az adóhatóság ne vegye fel az adózók névjegyzékébe azokat a kisbirtokosokat, kiknek kataszteri jövedelme 500, illetőleg egyes vidékeken 600 koronán alul maradt, ami a gyakorlatban 2000 K minimális jövedelemnek felelt meg.* Míg tehát a munkás, kishivatalnok, kisiparos már 1200 K jövedelemnél adókötelessé válik, ez a határ a kisbirtokosoknál csak 2000 koronánál kezdődött. Mindezen intézkedések következtében már 1898-1911 között a bruttó eredmény a következőképen oszlott meg:**

* 1890 der Beilagen zu den sten. Protokollen des Abgeordnetenhauses XXI. Sess. *Bericht des Finanzausschusses* über die Regierungsvorlage betreffend einige Abänderungen des Personalsteuergesetzes vom 25 Okt. 1896.

** 1890. Beilagen. *Anlage F. 4 1.*

Jövedelmi forrás	Adóköteles jövedelem összege 1898	Száza- lékos része- sedés 1898	Adóköteles jövedelem összege 1911	Száza- lékos része- sedés 1911	Emelkedés 1898-1911 között %/o-ban
Föld	221,354.724	8-28	372,738.570	6-93	68-39
Ház	277,315.718	10-37	494,663.889	9-19	78-38
Önálló iparosok és kereskedők	767,776.462	28-72	1.563,657.347	29-05	103-66
Szolgálatiilletmények	916,997.398	34-29	2.202,989.745	40-24	140-24
Tőkevagyon	432,006.202	16-16	656,033.080	12-19	51-86
Egyéb jöv.	59,393.558	2-18	92,180.026	1-71	57-86
Összesen ...	2.673,844.062	100%/o	5.382,263.557	100%/o	101-29%/o

A fentebbi táblázatból kitűnik, hogy az önálló iparosok és kereskedők négyszer, a tisztviselők és alkalmazottak hatszor akkora összeg után fizetnek adót, mint a földbirtokosok. A jövedelmi ágak közül egyedül a tőkevagyonból eredő jövedelem szaporodása lassúbb, mint a földbirtoké, s ez is arra vezethető vissza, hogy a főkejövedelem jelentékeny része is földbirtokosok zsebébe folyik. Az osztrák kataszterben megállapított tiszta jövedelem kereken 306 mill. K, s az osztrák földbirtok csak a jövedelmi adó fennállásának tizedik évében (1908) ért oda, hogy a kataszteri hozadékot meghaladó összeg után fizessen jövedelmi adót. A fenti számok azonkívül csak a bruttó jövedelmet tüntetik ki, melyből levonandók az adóssági kamatok, dologi terhek, állami adók és közszolgáltatások, úgy hogy az osztrák földbirtok ma is csak legfeljebb 220-250 mill. K jövedelem után fizet adót.

Ezen tarthatatlan állapot megszüntetése céljából az osztrák Reichsrath pénzügyi bizottsága a jövedelmi adónovella tárgyalásánál elfogadott egy módosítást, mely kimondja, hogy a házilag kezelt földbirtoknál ezentúl a tényleg elért tiszta gazdasági eredmény, (*der tatsächlich erzielte reine Wirtschaftsertrag*) lesz az adóalap, s a kataszteri tiszta hozadék a jövedelem megbecslésénél csak segédeszközül szolgálhat. Ugyancsak a földjövedelem pontosabb kinyomozását is célozza a könyvvizsgálatnak (*Bucheinsicht*) elhatározott szigorítása. A szociáldemokrata kisebbségnek ezen túlmenő indítványait a bizottság elvetette.*

Poroszországban 1911-ben a jövedelmi adóbevétel a pótlékokkal együtt 353 mill. M volt, ebből 269 mill. M tehát több mint 75% esett a városokra,** holott a lakosságnak csak 45%-át teszik ki, s a földbirtok az adóbevételnek legfeljebb 10%-át fizeti. Az adóköteles

* 1890. Beilagen. Anlage C. *Minoritätsbericht* 28 és köv. 11.

** *Stat. Jahrbuch für den preussischen Staat 1911.* 478-84 L.

bruttó jövedelemből 26.35% esett az ipari és kereskedelmi vállalatokra, 29.08% szolgálati illetményekre, 25'46% tőkejövedelmekre és 19.11% a föld és házbirtokra. Az alacsony eredményeknek oka az, hogy falun az adókiivetés vezetése a *Landrat*-ok (porosz szolgabíró) kezében van, a kik a földbirtokosságot mindenféle kedvezményekben részesítik.* Szászországban az adóköteles összjövedelem 1910-beu 3000 mill. M. volt. Ebből az iparkereskedelmi foglalkozásokra 872*8 mill. M, fizetésekre és munkabérekre 1644.4 mill. M, ingatlanokra (föld és ház) csak 413.3 mill. M esett.** Angliában 1908/9-b en az összes adóköteles brutto jövedelem 1.009,935 926 £ volt, ebben a földbirtok 50 mill. £-el, tehát csak 5% erejéig vett részt. Az ingatlan értékelkedési adó pedig, melyért a lordok majdnem forradalomba mentek, 1911 – 12-ben mindössze 481.000 £-et hozott.***

Loria az általános jövedelmi adó térfoglalását a burzsoázia befolyásának emelkedésére vezeti vissza. A mozgó tőke képviselői a tárgyi adatokra fektetett kataszteri adókkal szemben a bevállásra és önbecslésre alapított személyi adókat favorizálják, mely a földbirtokosokkal szemben lehetővé teszi, hogy vagyonuk és jövedelmük nagy részét az adó alól kivonhassák.”† Bármily helyes megfigyelést is foglal magában ez a megjegyzés, a fenti adatok azt mutatják, hogy annak épen az ellenkezője következett be, a jövedelmi adó a burzsoáziára sokkal súlyosabban nehezedik, mint a földbirtokosságra, mert míg az állami hatalom ez osztály kezében van, a törvény legvilágosabb intézkedései is megörnek akarátán.

V.

A földbirtok adóterhének megvilágítására igen alkalmasak a következő adatok:

A földadóból folyó bevétel 1868-ban 77,105.418 K volt, mely összeg 1911-ben 249.848 K-ra, tehát 11,5%-al csökkent. Úgyzólván az egyedüli adó, mely ily eredménnyel hivalkodhatik. Ezzel szemben az összes többi egyenes adók hozadéka emelkedett és pedig a következő mértékben: A házadó (1868-1911 között) 230%-al, a kereseti adó (1875-1911) 58%-al, a tőkekamat és járadékadó (1875-1911) 490%-al, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója (1875-1911) 350%-al, az általános jövedelmi pótdadó (1876 -1911) 290%-al. Még szédületesebb a fogyasztási és egyéb közvetett adók emelkedése: Szeszadó (1868-1911) 990%-al, söradó (1868-1911)

* Gothein id. m. 221. 1.

** Conrad id. m. 47. 1.

*** *Statistical Abstract for the United Kingdom* 1912. 3. és 34. II.

† Achille Loria: *Le basi economiche della costituzione sociale*. IV. kiadás 355. és 375. 11.

1950%-al, cukoradó (1868-1911) 3400%-al, boradó (1868-1911) 380%-al, húsadó (1868-1911) 150%-al, az ásványolajadó (1882-1911) 1800%-al, a dohányjövedék bruttó hozadéka (1868-1911) 300%-al, a vasúti szállítási adó (1875-1911) 2250%-al, a bélyeg, illeték- és díjbevétele 690%-al emelkedett. Legcsekélyebb az emelkedés a sójövedéknél, a bruttó hozadék 1911-ben csak 9%-al nagyobb. A földadó 1868-ban még 66.1%-át, 1875-ben 516%-át, 1880-ban már csak 43.4%-át * tette ki az összes egyenesadóbevételnek. 1893 óta már részletesebb adatok állanak rendelkezésünkre, melyek szerint az egyenes adóbevételnél az összes adónemek között százalékos arányban a következőképpen oszlott meg:

Év	Föld- adó	Ház- adó	I.	II.	III.	IV.	Nyilv. szám váll. adó	Bánya- adó	Tőke- kamat és jár adó	Általá- nos jöv. pótadó
			oszt. kereseti adó							
1893	39·5	12·4	2·8	8·9	10·9	1·8	2·8	0·2	1·7	18·6
1902	36·1	13·8	2·3	9·1	11·4	2·9	4·1	0·2	1·7	18·0
1912	28·2	18·8	2·0	4·6	13·4	5·1	7·1	0·4	1·3	18·9

Megjegyezni kívánjuk, hogy a földadó részesedése e táblázatból ** kitünően alacsonyabb, mivel a kivetett adó összegéből az 1893 és 1902 években az árvízmentesítő társulatoknak nyújtott visszatérítések nem hoztak levonásba.*** Azonkívül a tőkekamat és járadékadó rovatában a pénzügyi betétek után járó, s igen jelentős összegű adó (1912-ben 20.7 mill K !) nincs feltüntetve, s a földadó arányszáma ezért is magasabb.

Budapest székesfőváros százalékos részesedése az egyenes állami adóbevételben 1898-1912 között a következőképpen alakul:†

Év	Föld- adó	Ház- adó	I.	II.	III.	IV.	Összes kereseti adó	Nyilv. szám váll. adó	Tőke- kamat adó	Általá- nos jöv. pótadó
			oszt. kereseti adó							
1898	0·1	25·1	nincs külön kitüntetve				15·3	38·7	4·6††	16·8
1912	0·1	34·1	8·2	1·1	28·0	22·4	20·2	39·7	30·1	20·4

Összesen : 1898 12·4%
 1912 18·8%
 Földadó nélkül 1898 18·7%
 1912 26·1%

* Matlekovits Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor* I. kt 1075 és köv. I.

** Az 1893 és 1902 évekre vonatkozó számok az *Egyenesadó Stat.* VII. kt. kt. 614. lapján foglaltatnak, az 1912 évre vonatkozó százalékos megoszlást a pénzügyminiszteri egyenes adó számvevőség közlései alapján számi-

tottuk ki

*** Az elemi károk folytán nyújtott adóleengedések sehol sem hoztak levonásba.

† Az 1898 évre vonatkozó adatok: *Fővárosi Stat. Évkönyv* 1906.

A földbirtok után fizetendő általános jövedelmi pótdadó évről-évre csökken. Az 1883: XLVI. t.-c. a földadó után fizetendő ált. jöv. pótdadó kulcsát 30%-ban állapította meg, s megengedte, hogy a jövedelmi pótdadó összegéből a ház- és földbirtokra nehezedő bekebelezett adósság évi kamatainak 10%-a levonassék. Ez a földbirtok tetemes részére apótdadótól való teljes mentességet jelenti. Pl. vegyünk egy nagyobb földbirtokot, melynek földadója 5000 K, ált. jövedelmi pótdadója 1500 K, kataszteri tiszta jövedelme pedig 20.000 K. Ha ezt 4%-al tőkésítjük, a földbirtok értéke 500.000 K. Hivatalos megállapítás szerint a tényleges tiszta jövedelem legalább 2½-szer nagyobb, mint a kataszteri, s ezért a földbirtok minimális tényleges értéke 1,250.000 K. Ily értékű ingatlanra minden pénzintézet szívesen ad 500.000 K kölcsönt. Ennek évi 4-5%-os kamata 22.500 K, ennek 10%-a 2250 K, mely összeg az általános jövedelmi pótdadóból levonható, de mivel ez csupán 1500 K, az illető földbirtokos egyszerűen nem fog pótdadót fizetni. A valóságban a nagyobb birtokok jövedelme nem 2½-szer, hanem 8-10-szer nagyobb a kataszteri hozadéknál, de ez az ált. jövedelmi pótdadó alóli mentesség szempontjából, mely a földbirtok megterhelésére valósággal prémiumot ad, már mellékes. A földadó összege változatlan, illetőleg csökkenő, az eladósodás pedig egyre növekszik, így tehát a föld ált. jövedelmi pótdadója évről-évre csökken. A statisztika a föld- és házbirtok ált. jöv. pótdadját egy tételben mutatja ki, s ez 1893-1912 között 26,358.618 koronáról* 29,354.865 K-ra, tehát 11%-al emelkedett. Ez az emelkedés azonban kizárólag a házadóra esik, sőt a házadóköteleseknek kellett pótolni azt a csökkenést is, mely a földbirtokot terhelő adóssági kamatok szaporodása folytán állott elő, mert a házadónál és főleg a házbéradónál az adó nem a fiktív kataszteri hozadék, hanem a tényleges jövedelem után fizetendő, s a kamatok 10%-a nem emészti fel teljesen az általános jövedelmi pótdadót. 1912-ben mint már említettük, az előírt földadó összege 68,249.848 K volt, ennek 30%-a 20,474.954 K. A levonás céljából bejelentett adóssági kamatok 10%-a ez évben 13,693.021 K. A jelzálogos adósságokból a földbirtokra 66%-ot,** a házakra 34%-ot számítva, a földbirtokra eső kamatlevonás összege 9,037.393 K, marad 11,437.561 K, vagyis az ált. jöv. pótdadóból a földbirtokra esik 11,437.561, a házbirtokra 17,917.304 K, ellenben még 1893-ban a 26,358.618 K összegből ugyanezen számítás alapján a földbirtokra esett 16,844.586 K, a házbirtokra 9,514.032 K. A levont kamatösszeg 1893-1912 között 6,321.723 K-ról 13,693.021 K-ra tehát több mint 100%-al, a házadó összege pedig szintén több mint 100%/c-al emelkedett (a házbéradó 123%-al), s ez magyarázza meg, hogy a földbirtok az ált. jövedelmi pótdadó terhét jelentékeny részben a házadókötelesekre hárította át. A magyar földet terhelő jelzálogos adósság évi 6%-os kamata 398 millió K. Ennek tehát csak 33%-a kerül bejelentés alá, aminek magyarázata az, hogy a kisebb birtokosok részben járatlanságuknál, részben pedig a bejelentés körül előírt bonyolult alakítások folytán e könnyebbséget nem veszik igénybe, s így az a közép- és nagybirtokosok kedvezményévé vált.

De nemcsak a házadókötelesek, hanem a többi adónemek pótdadója is

Egyenesadó Stat. III. 411 l.

** Ha nem a fentebbi, hanem 70:30%-os arányszámítást alkalmaznánk, a földbirtok részesedése még kedvezőtlenebb lenne.

rendkívüli méretekben emelkedett 1893-1912 között és pedig a III. oszt. ker. adó után 5,780.414 K-ról 9,377.790 K-ra (62%), a IV. oszt. ker. adó után 364.540 K-ról 2,056.000 K-ra (460%), a bányaadó után 134.769 K-ról 288.761 K-ra (87%) a nyilv. szám. vállalatok adója után 1,609.042 K-ról 5,403.623 K-ra (235%).

Az általános jövedelmi pótdából eredő bevétel a különböző adónemek között a következő százalékos arányban oszlik el:*

Év	Földadó	Házadó	III. oszt. ker. adó	IV. oszt. ker. adó	Tőkekamat és jár. adó	Bányaadó	Nyilv. szám. váll. adó	Összesen
1893	47 58	26·82	16·30	1·05	3·35	0·40	4·50	100 00
1912	24·01	37·58	19·67	4·31	2·49	0 60	11·34	100·00

Az összes adónemeknél véghezvitt részletes számítások alapján teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a földbirtokos osztálynak az egyenes összadóbevételben való részesedése ma már csupán 40-45%.

A helyhatósági adórendszer az állami függvénye lévén, – a föld. birtokos osztály fentebb elősorolt – kedvezményei e téren is érvényesülnek. A földadókulcs leszállítása és a II. oszt. ker. adó megszüntetése következtében a helyhatósági adóalap csökkenni fog, s a hiány fedezésére a nem agrárius adófizetők pótdóját is fel kell emelni, sőt valószínű hogy erre a célra mindenütt első sorban a házbér adót fogják felhasználni. Már előzetesen kimutattuk, hogy a községi pótdó kulcsa annál nagyobb, minél népesebb és iparosabb jellegű a lakosság. Az iskolai pótdó stb. is jelentékenyebb városokban, mint a falusi községekben.

A kereskedelem és ipar adóterhének mérlegelésénél tekintetbe kell venni még egyéb közterheket és szolgáltatásokat is, melyek a földbirtoknál teljesen hiányoznak. A kereskedelmi és iparkamarák költségeinek fedezésére az egyenes állami adók 2-7%-ig terjedő illetéket szednek, az ipartestületek és ipartársulatok – melyekbe való belépés bizonyos feltételek esetén kötelező – 1911-ben 2,129.813 K-t vettek be.** Mértékhitelítési díjak fejében 1911-ben 1,576.682 K folyt be, az emelkedés az 1907. évi törvény hatása alatt több mint 200%.*** A kereskedelem egyes ágai (zálogház, cselédszerző, házalás, utaztatás stb.) csupán engedéllyel üzhetők s az engedélyes többféle (egyszeri és állandó) díj alá esik. E téren különösen említendő az italmérési illeték, mely 20-1400 K-ig terjedő a községek lélekszáma szerint emelkedő tételekben fizetendő. Azok a mezőgazdák, akik saját termésű boraikat kis mértékben árusítják 90%-os engedélyben részesülnek. Az italmérési illetékből 1911-ben 4,604.792 K folyt be. Ugyancsak ide számítandók a dohánykisárusoktól szedett hasznobérek, melyek összege 1911-ben 2,882.249 K volt. De a legnagyobb egyenlőtenség mutatkozik a földbirtok és az ipar, kereskedelem között a szociális terhek viselése terén. Míg az ipari és keres-

* Kiszámítva az *Egyenesadó stat.* III. kt 411 1. közölt és az 1912. évi adatokból.

** *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 158 1.

*** *Magy. Stat. Évkönyv*, 1911. 174 1.

delmi munkaadók 1909 évben 10,272.786 K-t, a bányabirtokosok és bányabérlők 1911-ben a munkásbiztosítás céljaira 3,344 332 K járulékot fizettek be, addig a földbirtokosok e célra csak 480.000 koronával adóztak.*

A fogyasztási adóknál már utaltunk arra, mennyivel nagyobb adóterhet visel a városi, mint a falusi lakosság. Ha azonban a munkásságot nem tekintve a polgári elem szempontjából nézzük a dolgot, akkor a helyzet következően alakul. A 24 éven felüli férfi lakosságban 1910 végén (a választójogi statisztika szerint) számlálatott.

Önálló birtokos	1,251.978
Önálló bérlő	68 801
Mezőgazd. Tisztviselő.....	8.332
	1,329.111
Ezzel szemben:	
Önálló iparos	322.102
Házi és népiparos	24.176
Önálló kereskedő	92.978
Közlekedési önálló	19.125
Közszolgálat és szabadfoglalk. (hivatszolgák nélkül).....	119.741
Tökés, magánzó stb.....	68.157
Magántisztviselő.....	41.448
	687 727

A polgári osztály önálló elemei (melyből nemcsak a munkásokat, hanem az altszetteket és kisebb alkalmazottakat is kihagytuk) már 50%-át teszik ki a birtokos agrár lakosságnak. A fogyasztási adókban és jövedékekben való részesedések azonban jelentékenyen nagyobb; elég ha arra gondolunk, hogyan él és mit fogyaszt a városi kisiparos, kiskereskedő, kishivatalnok, egy módosabb falusi gazdával szemben, nem is tekintve a nemzetiségi perifériákon elmaradt viszonyok között élő kisbirtokosok százezreit.

Fogyasztási adórendszerünk a földbirtoknak az iparral és kereskedelemmel szemben rendkívüli kedvezményeket biztosít. Legszenbetűnőbb ez a szeszadó terén. Az 1888: XXIV. t.-c. német és osztrák mintára a fogyasztási szeszadót két fokozatban állapította meg és pedig hektoliterenként egy-egy fok alkohol után 70 illetőleg 90 fillérben (most 1 K 40 f. és 1 K. 60 f.). A kisebbik adótétel mellett termelhető szesz mennyiségét a törvényhozás a rendes fogyasztás várható maximuma szerint évi 872.542 hektoliterben kontingentálta, s a kontingensen felül gyártott szesz 20 fillérrel magasabb adótétel alá esett. Ez a különbség – Spannung – azóta is megmaradt, s 1908-ban 24 fillérre emeltetett (1 K 40 f. és 1 K 64 f.), de mivel Ausztriában hasonló törvény hozatalára még többség nem volt kapható, a különbség a két adótétel között ma is 20 fillér. A nagyobbik adótétel mellett termelt u. n. exkontingens szesz ára e különbséggel magasabb lévén, a szesz piaci ára ehhez igazodik, s így azok, akik a kisebb adótétel mellett termelnek, a különbözetet nyereségül kapják. Ez az u. n. Liebesgabe. A szesztermelés kontingentálásának főcélja a földbirtokosság védelme volt. A múlt század nyolcvanas éveiben a *koncentrált és technikailag fejlett szeszipar erős ver-*

* *Magy. Stat. Évkönyv.* 1911. 146, 156 és 166 11.

senyt támasztott a mezőgazdasági szeszfőzdeknek, s ezek – mint rendszeren – az államhoz fordultak védelemért. A földbirtokosság kívánsága az volt, hogy az ipari szeszgyárak teljesen kizárassanak a kontingens élvezetéből. Abban az időben azonban a haute finance befolyása a törvényhozásban még igen erős volt, s a kívánság csak részben teljesült, s a kontingensben az ipari szeszgyárak is részesültek. Ez a részesedés azonban egyre csökkent, mivel újonnan alakult ipari szeszgyár kontingenst nem kapott, s a mezőgazdasági szeszfőzdek kontingense az ipari szeszgyárak rovására folyton szaporítottatott. Az 1888/89. termelési időszakban az ipari szeszgyárak részére fenntartott alap kontingens 531.000 hl, a mezőgazdasági szeszfőzdek részesedése 341.542 hl. volt, 1907/8-ban* az arány már 276.986 hl. 576.014 hl. Az 1908: XXVIII. t.-c. a kontingenst a következő évre 808.701 hl-re szállította le, s ebből már csak 240.790 hl. jut az ipari szeszgyáraknak, míg 567 741 hl. a mezőgazdasági szeszfőzdeknek. A 2000 hl-nél nagyobb kontingenssel bíró ipari szeszgyárak kontingense a következő időszakra a 2000 hl-n felüli rész 173%-val leszállítottatott, s a törvény felhatalmazta a kormányt, hogy az újonnan keletkező mezőgazdasági szeszfőzők részletetésére 1909-1914 évig terjedő termelési időszak mindegyikében 17.000 hl-t oly ipari szeszfőzdektől sajájtíthasson ki, melyeknek kontingense a 2000 hl-t meghaladja.** A kisajátított kontingensért hl-ként 65 K kártérítés adatik, de csak akkor, ha az ipari szeszgyárak biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy a szeszfőzdeből kikerült moslékot, – ha nem magok használják fel, – akár nyers akár szárított állapotban hazai gazdaságnak adják át. Ez az u. n. szárított moslék klauzula, mely az eredeti törvényjavaslatban nem is foglaltatott, s annak idején mint az agrárérdek leplezetlen nyilvánulása nagy felháborodást keltett ipari körökben. A szántott mosléknak külföldön az intenzívebb állattenyésztés folytán magasabb ára van, mint nálunk, s a földbirtokosok így jogvesztés terhével akarták a gyárosokat arra kötelezni, hogy a szárított moslékot nekik olesón adják el.

Agrárius részről azzal igyekeznek a mezőgazdasági szeszfőzőknek nyújtott eme kedvezményt megindokolni, hogy a burgonyának értékesítése máskép, mint szesz alakjában az ország számos vidékén lehetetlen, s a burgonya-termés nagyrésze e nélkül veszendőbe menne. Ez az állítás a tényeknek nem felel meg. Gothein Németszagra nézve kimutatta, hogy az utóbbi évek átlagában a burgonyatermésnek csak 5-5'5%-a lett szeszé feldolgozva. *** Magyarországon a fogyasztási adó alá eső ipari és mezőgazdasági szeszfőzdek az 1910/11 termelési időszakban 2,820.398 mm. burgonyát dolgoztak fel, ami az 50,470.990 mm. összes termésnek szintén csak 5.5%-a.† Nyilvánvaló, hogy a kontingentálási rendszer megszüntetése esetén is fognak a szeszgyárak bur-

* 1908. évi 896. sz. törvényjavaslat a szeszadóról B. és C. kimutatások.

** Ily kisajátításnak, de ugyancsak új mezőgazdasági szeszfőzdek részletetése céljából 1914. után azon mezőgazdasági szeszfőzdekkel szemben is lesz helye, melyek évi törzskontingense 960 hl-t meghalad.

*** Gothein: *Agrarpotitisches Handbuch* 163. 1.

† Az 7.971. évi *fogyasztási adóeredmények*. Hiv. kiadás 36. 1. *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 98. 1.

gonyát feldolgozni, s a mezőgazdasági technika mai fejlettsége mellett a burgonya hulladék is igen gazdaságosan értékesíthető.

A földbirtokosoknak nyújtott emez állami ajándék, melynek összege évenként ma már több mint 12 millió koronát tesz ki, (Németországban 1908/9-ben több mint 40 mill. M. volt) mindenütt a leghevesebb támadások tárgya. Németországban az 1912. jun. 14-ki törvény, mely a baloldali pártok nyomása alatt jött létre, a *Liebesgabe*-t megszüntette.* Ausztriában a képviselőház pénzügyi bizottságának jelentése szerint az 1908. évi magyar törvénynek megfelelő javaslatot eddig azért nem lehetett letárgyalni, mivel a képviselőház többsége a kontingens kedvezmény megszüntetését kívánja. ** Minthogy azonban ez a magyar törvényhozás beleegyezése nélkül meg nem szüntethető, a magyar agráriusok kedvéért az osztrák ipar és kincstár is károsodik.

A technika haladása lehetővé tette olcsóbb anyagoknak szeszé váló feldolgozását, s az utolsó években több gyár alakult, melyek kontingens nélkül főztek szeszt, s a magasabb adótétel mellett is megtalálták számadásukat, sőt versenyök folytán a szeszárok csökkenni kezdtek. A nagybirtok ismét védelem után kiállt. A koalíciós időkben az orvosszer bizonyára az lett volna, hogy az exkontingens szesz termelését eltiltják, illetőleg az újonnan keletkezett gyárakat kisajátítják. Most azonban, midőn a nagybirtok az új *haute finance* szövetsége ismét helyre van állítva, a megoldás csak a nagy pénzintézetek érdekkörébe tartozó ipari szeszgyárak bevonásával történhetett, így létrejött az 1913: XXIV. t. c , mely kimondja, hogy a meglévőkn kívül új ipari exkontingens szeszgyárak létesítése a jövőre eltiltatik, s az újabban alakult, de kontingenssel nem bíró ipari szeszfőzdek oly kibővítésére, mely a termelést fokozza, telepengedély nem adható. A verseny kizárása egyformán kedves a meglévő mezőgazdasági és ipari szeszgyáraknak s a törvény a szeszkartell útjából a legfontosabb akadályt hántotta el. A kincstár az új telepek létesítésével nem szenvedett kárt, sőt annyiban előnyös is volt ez reá nézve, mert az árak csökkenése folytán a szeszfogyasztás, s így az adóbevétel is emelkedett. Kivételt tett a törvény a cukorgyárak részére oly szeszgyárak felállítását illetőleg, melyek kizárólag a melaszt, a cukorgyártásnak ezt a melléktermékét szeszé égetik ki, mert az agráriusok attól féltek, hogy ellenkező esetben a cukorrépa ára esni fog.

A mezőgazdasági szeszfőzdek az általuk termelt alkohol után a napi termelés mennyiségével fordított arányban növekedő jutalmat élveznek. E jutalmakat az 1908: XXVIII. t.-c. felére szállította le, de idevonatkozó intézkedései még hatályba nem léptek. A termelési jutalmak összege 1888-1911 között 1,167.420 K-ról 5,657.433 K-ra*** emelkedett.

A földbirtoknak az iparral szemben további jelentős kedvezményt biztosít a gyümölcspálinka megadóztatásánál alkalmazott átalányozási rendszer. A gyümölcspálinka főzése termelési adó alá esik, melynek tétele a fogyasztási adó kisebb tételével azonos, tehát jelenleg 1 K 40 fill. Az adó

* E törvény létrejöttének indokairól 1. Ludwig Rudolf Wassermann cikkét *Schanz Finanz Archiv* 1912. 29 kt. 293 l.

** 1890. *Der Beilage zu den sten. Protokollen des Abgeordnetenhauses* XXI. Session 1913. *Bericht des Finanzausschusses über die Branntweinsteuernovelle.* 8-10 l.

*** 1911. évi *Zárszámadás* III. füzet 83. 1.

azonban nem a termelvény mennyisége alapján állapítatik meg, hanem a szeszfőzőkészülék termelőképesége szerint. Az 1899: XX. t.-c. a naponként kifőzhető cefremennyiséget a főzésre használt üst töltési képességének háromszoros mennyiségével vette számításba. A gyümölcspálinkát termelő szeszfőződé technikai berendezésének tökéletesedése folytán a tényleges napi termelőképeség az üst töltőképességét 18-30-szor is meghaladta,* s így az általányozásnál alapul vett mérvnél 6-10-szer is nagyobb lett. Az államkincstárnak ebből származó adóvesztését a kormány 1908-ban évi 17*6 millió koronára tette,** de a valóságos veszteség ma már a 30 millió K-t is meghaladja. Az állam azáltal is jelentékeny károsodást szenvedett, hogy az Ausztriába bevitt gyümölcspálinka után, amely után az adónak csak egy csekély részét vette be, Ausztriának az adót teljes összegében megtérítette. Agrárius részről azt szokták az általányozási rendszer védelmére felhozni, hogy egyedül így lehetséges a gyümölcsstermes gazdaságos értékesítése, de ezzel szemben hivatalos helyről megállapított, hogy pálinkafőzésre jelentékeny mennyiségű külföldi, boszniai és szerb szilvát szoktak felhasználni.*** Bár az államkincstár érdeke az általányozási rendszer teljes megszüntetését követelte volna, de mivel gyümölcspálinka főzésével nemcsak a kisgazdák, hanem a közép- és nagybirtokosok is foglalkoznak, a kormány nem mert e rendszabályhoz nyúlni, hanem csupán az általányozási mérveket emelte fel úgy, hogy adóztatási alapul a naponkénti 3 töltés helyett 4 töltést állapít meg, s ezt a mérvet igen mérsékelten fokozza oly szeszfőződéknél, melyeknek termelőkészülékei technikailag fejlettebbek. A törvény idevágó intézkedései azonban máig hatályba nem léptek.

A dohánymonopólium lehetetlenné teszi a dohányipart és erősen korlátozza a dohánykereskedelmet. A földbirtokra azonban a mai rendszer rendkívül előnyös, mert a dohánybeváltási árat a kormány állapítja meg, a kormány könnyebben befolyásolható, mint szabad verseny esetén a világpiaci ár. A földbirtokosság befolyása nemcsak az árak megállapításánál, hanem az átvett dohány osztályozásánál is hathatósan érvényesül. A kincstár 1911-ben 629.942 mm. után 29,398.663 K beváltási árat fizetett ki.†

A boritaladónál a földbirtokosok a saját fogyasztásra szolgáló bor után kedvezményes adóteleket fizetnek, a saját használatra történt átvágások és ölesek pedig a húsfogyasztási adó alól mentesek.

A bélyeg és jogilleték körében a bevétel jelentékeny része szintén a merchant elemekre esik. Egy pillantás az illetéki díjjegyzékre mutatja, hogy a megadóztatott jogügyletek túlnyomóan a kereskedelmi forgalomban fordulnak elő. Vannak oly tételek (értékpapír forg. adó 842.673 K, vasúti fuvarlevél 1,554.835 K) melyek egészen a kereskedelmi forgalomra esnek, a váltóúrlapok eladásából és felülbélyegzésből bevett 7,932.217 K 75-80%-ban a kereskedelmi forgalmat terheli. A jogilletékek címén 1911-ben befolyt 111,680.437 K-ból már nagyobb az agrár elemek részesedése, mivel túlnyomóan ingatlanokkal összefüggő jogügyletekről van szó, de azért a kereskedelmi elemek és városi lakosság részvétele is igen jelentékeny. A szerződés

* *Országgyűlési Értesítő* 1913 jún. 14-ki képviselőházi ülés.

** 1908. évi szeszedőjavaslat. Ind. 65. 1.

*** 1908. évi szeszedőjavaslat. Ind. 65. 1.

† *Magy. Stat. Évkönyv.* 1911. 192. 1.

utján bekövetkezett birtokváltozások összes pénzértéke 1911-ben igen nagy összegre 1.459,890 000 K-ra emelkedett a városi telekspekuláció és a parcel-lázási láz folytán.* Az átruházási illeték (4-3%) 52,775.270 K volt, ebből 17,943.602 (34%) esett házakra. 1908-ban a szerződés útján bekövetkezett birtokváltozások értéke 831.536.000 K volt. Ebből Budapestre esett 67,904.807 K,** tehát 82%, mely részesedés az 1909-1911 folyamán megindult nagy-arányú építkezés folytán 10%-ra emelkedett. A készpénzben fizetendő ille-tékek közül még jelentős bevételt szolgáltatnak az Ítéletek, részvényosztalék-szelvények, biztosítási ügyletek, egyezségek után fizetendő illetékek, stb. melyek túlnyomóan a kereskedelmet terhelik.***

A M. Á. V. bevételei körében a városi lakosság döntő szerepét már beigazoltuk. Hogy a posta- és távírda körében az ipar és kereskedelem részesedése mily fokú, elég arra hivatkozni, hogy míg a magyar birodalom egész területén egy lakosra 29.6 drb levélpostai küldemény és 0.5 drb. távirat, esik, addig az arány az ipar- kereskedelmi centrumokban a következő volt: Budapest 1598 és 2.7, Kassa 1135 és 2.5, Nagyvárad 1286 és 1.8, Temesvár 118.8 és 19, Zágráb 113.3 és 24. Az összes távbeszélő állomások száma 1911-ben 69.321 drb volt. ebből Budapestre esett 22.193 drb. tehát 32%.†

* * *

Már előzetesen említettük, hogy a *Hansa Bund* a német birodalomra nézve munkálatot készített, mely feltünteti, minő arányban vesz részt a földbirtok, az ipar és kereskedelem a közterhekben. Ezt a munkát†† Ausztriára nézve Sigmund Schilder végezte el, aki alapos és lelkiismeretes, bár egyes részleteiben kifogásolható számítások alapján megállapította, hogy az agrár lakosság, mely az 1900. évi népszámlálás szerint a lakosoknak 52.43%-át tette ki, az állami bevételekhez csak 31.375%-al járul, míg a nem agrár lakosság (47.57%) a bevételekben 68.625%-al vesz részt, tehát 2.41-szer oly terhet visel, mint az agrár lakosság.††† Ez az arány az utóbbi 10 évben még jelentékenyebben eltolódott. Jövő gazdasági, vám és adópolitikánk irányítása szempontjából feltétlenül szükséges, hogy a társadalmi osztályok és foglalkozási ágak

* *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 82 l.

** *Föv. Stat Évkönyv* 1908. 212 l.

*** A kimutatásokat 1903 évig l. *A magy.kir. pénzügyminiszterium tíz évi működése* 1895-1905. 763-67 11.

† *Magy. Stat. Évkönyv* 1911. 282 és köv. 11.

†† Az *Institut International de Statistique* kiadásában Alfred Neymarck és Moron szerkesztésében 1903-ban egy 27 oldalas füzet jelent meg, melynek célja, hogy összehasonlítsa az egyes államok iparosainak és kereskedőinek adóterhét. A füzet igen általánosságban mozog s néhány adattól eltekintve, olvasása semmi gyakorlati haszonnal nem jár.

††† Dr. Sig mund ochilder: *Agrarische Bevölkerung und Staatseinnahmen in Oesterreich*. 4-5 l.

ez a részesedése a magyar államháztartás körében is kimutattassék. Az idevonatkozó előmunkálatokat már elvégeztük, de ezek folyamán kitűnt, hogy az utolsó tíz évben az osztály és gazdasági viszonyokban bekövetkezett nagy eltolódások miatt pontos eredményekhez mindaddig nem lehet jutni, míg az 1910. évi foglalkozási statisztika fontosabb adatai közzé nem tétetnek. Mihelyt ez megtörténik, dolgozatunkat nyilvánosságra fogjuk hozni.

VI.

A kisbirtokos parasztság sokkal több hasznot húzott az adóreformból, mint a városi lakosság, mert mint előzetesen kifejtettük, a nagybirtok csak úgy juthatott a kedvezmények egy részéhez, ha azokban a kisgazdák is részesültek. A földadó kulcs leszállítása megindokolható a legkisebb hozadékoknál, — de a nagy és középbirtoknál teljesen jogosulatlan volt. A nagyobb hozadékok adókulcsának leszállítása helyett úgy kellett volna intézkedni, hogy mindazok az adófizetők, kiknek összjövedelme 800 koronán alul marad, nemcsak az általános jövedelmi adó, hanem a kataszteri földadó fizetése alól is fölmentendők. Ebből azonban a nagybirtoknak semmi haszna nem lett volna, s így ragaszkodott mereven ahhoz az elvhez, hogy hozadéki adóknál a létminimum adómentességének helye nincs.

Az 1909. V. t. c. csak a földadókataszter kiigazításáról és a földadókulcs leszállításáról intézkedett, de változatlanul hagyta a régibb törvényeknek a földadóra vonatkozó intézkedéseit. A földadómentesség esetei (rendkívüli költséggel használhatóvá tett földek, erdősítések stb.) továbbra is úgy vannak megállapítva, hogy azokból a kisbirtokosoknak nem sok hasznuk lehet, s legfeljebb új szőlők telepítése alapján juthatnak adómentességhez. Az elemi csapások által okozott károk folytán nyújtott adóelengedések feltételei oly bonyolult módon vannak szabályozva, hogy a kisbirtok alig juthat általok könnyebbséghez.

A kataszteri kiigazításnak hangosan hirdetett célja a kataszteri munkálatokban foglalt aránytalanságok kiegyenlítése lett volna. Ez az aránytalanság részben úgy állt elő, hogy a művelési ágakban bekövetkezett változások a kataszterben nem vitettek keresztül s ezért a nagybirtok adóterhe kisebb maradt. A kisbirtok szempontjából sokkal sérelmesebb volt, hogy a földrészek osztálybesorozása alkalmával a jobb minőségű földek alacsonyabb, a rosszabb földek pedig magasabb jövedelmi fokozatba soroltattak, s mint az hivatalosan, az adójavaslatok indokolásában is többször elismertetett, elsősorban a kisbirtok rovására. A törvény 2. §-a elrendelte, hogy a kiigazítási eljárás az osztálybesorozás aránytalanságaira is kiterjedjen, de az eljárás szabályo-

zásánál féltő gondal ügyel arra, hogy a nagybirtok köreit megzavarni ne lehessen. A művelési ágakban beállott változásoknál a kiigazítás hivatalból történik, ellenben az új osztálybesorozás kérdésében, a kiigazítás felett az országos földadóbizottság végérvényesen dönt. Az eredeti javaslat szerint, mint már említettük, az eljárás megindításának joga a pénzügyminisztert illette volna meg, de a pénzügyi bizottság agrárius többsége nem találta a pénzügyminisztert eléggé megbízhatónak s csupán véleményező joggal ruházta fel, hogy véleményének kimondása előtt a vármegyei földadóbizottság véleményét is meghallgatni köteles. Ezzel szemben csupán megtevesztési célzatú pohintés volt a törvény 10, §-ba felvett ama módosítás, hogy a vármegyei földadóbizottság tagjai a kis-, közép- és nagybirtokosok közül megfelelő arányban választandók. Ha ezt a törvényt lelkiismeretesen akarták volna végrehajtani, kisbirtokosoknak kellett volna minden vármegyében többségbe jutniok. Annak idején figyelemmel kísértük a bizottságok megalakulását, s megállapítottuk, hogy azokban a kisbirtokosok csak elenyésző számban választottak be, a kik résztvettek, azok is inkább ú- n. alibi parasztok voltak, kiknek jelenléte szentesített minden egyoldalúságot. E szabályok mellett előrelátható volt, hogy a közép- és nagybirtok nemcsak adóemelés nélkül kerül ki a kataszteri kiigazításból, hanem adóterhe még csökkenni fog. A munkálatok befejezése teljesen igazolta ezt a várakozást. Nem valószínű, hogy a kormány ezeket a munkálatokat közzé fogja tenni, de a mennyiben ez meg fog történni, egyike lesz a legérdekesebb kortörténeti dokumentumoknak. A földadó-reform végső eredménye tehát az, hogy ott ahol a nagybirtok csak a kisbirtokkal együtt juthatott adócsökkenéshez, a kisbirtok is kapott engedményeket, ellenben ott, ahol az érdekek különválaszthatók, vágyj ellentétesek voltak, a kisbirtok adóterhének aránytalansága fenmaradt.

Ugyanezen szempontok voltak irányadók a II. oszt. kereseti adó eltörlésénél is. Ezen adónem brutális és igazságtalan volta annyira köztudomású volt, hogy az oly adóreform, mely a szociális igazságosság mezében akart megjelenni, tovább fenn nem tarthatta. De eltörléséhez nagy mértékben hozzájárult az is, hogy nemcsak a kisbirtokosok, hanem az összes föld- és házbirtokosok is kötelezve voltak fizetésére. A nagy adóhátralékok, valamint a behajtási költségek túlnyomó része is a II. oszt. kereseti adó terhére volt irandó, mely 10 K-nál 60%-át (egy családtagot számítva), 20 K-nál 30%-át, sőt még 100 K-nál is 6%-át tette ki egymagában a kataszteri tisztajövedelemnek. Ezért Wekerle már az adóreform tárgyalása előtt

keresztülvitte az 1908: V. t.-c.-et, mely azon adózókat, kiknek adóalapja 10 koronán alul maradt, a II. oszt. kereseti adó fizetése alól felmentette, 10-40 K adóalagnál pedig az adótételt 4 koronáról 2 koronára szállította le. E változások folytán 1907-ről 1908-ra az adóköteles családfők száma 2,891.028-ról 1,238.843-ra, az adóelőírás összege pedig 19,836.117 koronáról 9,290.756 koronára csökkent.* Ha az adótörvények sokáig nem lépnek életbe, úgy a II. oszt. kereseti adót azokra nézve, kiknek adóalapja 100 koronánál kevesebb, meg kell szüntetni, s a hiány pótlására a 100 K-nál nagyobb adóalapok fejadóját fokozatosan felemelni. Ez ugyan szépséghiba a modern adóztatás szempontjából, – de a fejadó csak addig barbár és igazságtalan, a míg az alsóbb néposztályokra nehezedik, de meg lehet vele barátkozni, ha csupán a vagyonosabb «lemeket éri.

Mint már említettük, az adóreform eltörölte a családtagok fejadóját, s helyébe a háztartások szerinti adózást tette. Ez a kisbirtokosságra nézve is rendkívül sérelmes, annál is inkább, mert a jövedelmi adóról szóló 1909: X. t.-c. 3. §-a kifejezetten kimondja, hogy a családfő gazdaságában vagy iparüzletében alkalmazott kiskorú gyermekeknek és unokáknak ezen alkalmaztatásukból eredő keresete azonban mindenkor a családfő jövedelméhez számítandó. Minthogy a nagy- és középbirtokosok sem maguk, sem pedig családtagjaik a gazdálkodásban közvetlen munkával nem vesznek részt, ez az intézkedés a kisbirtokosokra aránytalanul súlyosabb.

A házosztályadó reformja a kisbirtok részére könnyítést egyáltalában nem hozott, sőt a harmadik fokozatban az 1-2 lakrészszel bíró házak adótételeit fel is emelte. A 6 szobás házaktól felfelé a törvény 20-30%-al emelte ugyan az adótételeket, – de hogy az emelés mily mérsékelt, mutatja, hogy egy 14 szobás ház, illetőleg kastély az I. fokozatban az emelés dacára is csupán 90 K-t fizet. A törvény kifejezetten hangsúlyozta, hogy a lakrészek nagyobb, vagy kisebb térfogata az osztályozásra befolyással nincsen, valamint az sem kerül elbírálás alá, mily anyagból épült a ház. Már pedig ezen tényezők lényegesen befolyásolják az adózóképességet, s hogy e szempont tekintetbevételé első sorban a kisbirtokos parasztság érdeke, kitűnik abból, hogy 1910-ben az összes lakóházak 31.5% a épült fából és 37.5%-a volt náddal és zsúppal fedve.**

A földadó kulcsának leszállítása és a II. oszt. kereseti adó eltörlése a községi adózás terén, – mivel erre a reform nem terjedt

* *Egyenesadó Stat.* X. kt. 61. 1.

** *1910. évi népszámlálás* I. kt. 36. 1.

ki, – fogja hatását éreztetni. Az adóalap csökkenése folytán a községek jelentékeny részének nem marad más hátra, mint a községi pótdadó kulcsát megfelelő arányban felemelni. Ellenben kétségtelenül üdvös az 3 909: XII. t.-c. 6. §-a, mely még 1911. jan. 1-én életbe lépett, s eltörölte a községi törvény amaz intézkedését, hogy a községhez csatolt önálló puszták, havasok és erdőtestek állami adójuknak csak félösszege után fizetnek pótdadót, valamint megszüntette azt a kedvezményt is, hogy ezen puszták stb. tulajdonosai községi adójukra nézve 6 évenként külön egyezményt köthessenek. Ellenben nem szüntette meg a törvény azt a visszaélést, mely a fenti intézkedés hatását ellensúlyozni alkalmas, t. i. hogy a nagybirtokosok uradalmait külön községekké alakítják.

Változatlanul maradt a hadmentességi díj, a törvényhatósági útdadó és a közmunka váltság minimalis adótételeikkel egyetemben, melyek az alapul szolgáló egyenes állami adót gyakran 200 és 300%-al meghaladják. Változatlanul maradt a vízszabályozási társulatok alakításának és a járulékok megsabályozásának rendje, mely a parasztságot védtelenül kiszolgáltatja a nagybirtok majorizálásának. Végül rendíthetlenül áll az egyházi adózás rendje, melyre nézve az 1893. évi Emlékirat a következőket mondja: * Az egyházi adók különösen a párbérben a szegényebb sorsú néposztályra szerfelett nagy terhet rónak és sok esetben egymagukban véve többet tesznek ki, mint az összes többi szolgáltatások együttvéve”.

Azt a könnyebbséget, melyet a parasztságnak az egyenes adóreform némely intézkedései nyújtottak, ellensúlyozta a szeszadónak, a dohánygyártmányoknak és az államvasúti díjzabásoknak időközben történt felemelése. A fogyasztási adók túltengése ép oly egyoldalúan terhes a kisgazdákra, mint az alsóbb néposztályok egyéb rétegeire. Az 1910. évi választójogi statisztika szerint az összes földbirtokosok száma 1,251.000, míg a 100 holdon felüli közép és nagy gazdaságok (a birtokosok száma valamivel kevesebb) száma 24.774.** A fogyasztási adótehernek túlnyomó része tehát a kisbirtokosok számlájára esik, sőt vannak egyes adónemek, amelyek bevételehez létszámunknál nagyobb arányban járulnak, így pl. a sójövédéknél, mert a rosszabbul táplálkozó egyének több sót fogyasztanak, mint a vagyonosabb elemek. Poroszországban egy 5 tagú napszámos családé 25-30 kg.*** A szeszadóbevétel is ily természetű, egyrészt mert a pálinkafogyasztás az alsóbb nép-

* 1893. évi Emlékirat 6 I.

** *Magy. Stat. Évkönyv* id. m. 80. 1.

*** Conrad id. m. 109 1.

osztályokban jobban el van terjedve, másrészt pedig a legfinomabb asztali bor, vagy pezsgő sem visel oly adóterhet, mint a burgonyából készült pálinka.

A szeszadó terén a földbirtok részére juttatott kedvezményekből a kisgazdáknak csak szerény morzsák jutnak. A kontingens és termelési jutalom reájok nézve ismeretlen fogalmak. A kontingensben való részletetés feltételei úgy vannak megállapítva, hogy azoknak csak a nagyobb földbirtokosok tudnak megfelelni. A szeszfőzdeknek a mezőgazdasággal úgy kell egybekötve lenni, hogy az kizárólag, vagy legnagyobb részben az illető mezőgazdaságból nyerje a szesztermeléshez szükséges anyagokat. A szesztermelésnél nyert moslékot, takarmányt vagy legalább is ezen moslékon hizlalt marhától származó trágyát az illető mezőgazdaságnak kell juttatni. A szeszfőzde tulajdonosának annyi istálló álljon rendelkezésére, hogy a kifőzendő cefre minden hektoliterje után számított 1 drb nagy szarvasmarha befogadására elég legyen. Mindeme feltételeknek okszerű gazdálkodás mellett napi 2 hl. termelést véve alapul csak nagyobb, legalább 600 holdon felüli gazdaságok tudnak megfelelni, annál is inkább, mivel a pénzügyi szabályoknak megfelelő szeszfőzde berendezése és üzemeltetése körülbelül 80-90.000 K tőkét igényel. A feltételek betartása kisebb birtokoknál csak az okszerű gazdálkodás elveinek teljes elhanyagolásával lehetséges. A statisztika szerint az 1907/8 termelési időszakban a fogyasztási adó alá eső mezőgazdasági szeszfőzdek száma 625, a részökre kiosztott kontingens 575.328 hektoliter, a hozzájuk tartozó mezőgazdasági földterület 654.196 kat. hold volt,* tehát egy szeszfőzdegre esett 928 hektoliter kontingens és 1046 kat. hold. A kontingens tehát tipikus nagybirtoki intézmény. Ausztriában a kontingens következőképpen oszlik meg: nagybirtokosok 84.2%, ipar 13%, szövetkezetek 2.4%, parasztság (Grossbauern) 0.4%) a kontingenssel megajándékozott szeszfőzdeknek több mint fele Ausztria leggazdagabb családjainak kezében van.** Magyarországon a kép teljesen hasonló. A megajándékozottak túlnyomó részben a történeti osztály tagjai, de szép számmal szerepel közöttük a „nouveau riche” elem, a kormányzó párttal üzleti kapcsolatban levő és kortesszolgálatokat teljesítő zsidó földbirtokosság. A megajándékozottakról pontos hivatalos kimutatás nem létezik. Ausztriában pedig a kormány a képviselőház pénzügyi bizottságának hatá-

* 1908. évi szeszadójavaslat. D. kimutatás.

** 1890. der Beilagen etc. Anlage A. *Minoritätsbericht über die Branntweinsieuernovelle* 4. 1.

rozott felhívására sem terjesztette elő a kiváltságosak névsorát.* A szeszkontingens döntő fontosságú tényezője a parlamenti és közéleti korrupciónak. Hogy a kisbirtok is részesülhessen a kontingens áldásaiban, az 1908. évi törvény megengedi a szövetkezeti szeszgyárak létesítését. Ily gyárak alakulásáról azonban alig van tudomásunk, s a magyar szövetkezeti mozgalom háttérét ismerve, bizonyosra vehető, hogy szövetkezeti mezben nem a kisbirtokosok, hanem oly érdekeltek fognak kedvezményeket nyerni, kik a törvény feltételeinek nem felelnek meg, vagy már van azonkívül is kontingensök.

Az üstönfőzésnél fennálló mérsékelt átalányadótételek az egyedi kedvezmény, melyben a szeszadó körében a kisbirtok is részesül. De épen ez az érdekeltség magyarázza meg, hogy míg az 1908: XXVIII. t.-c. a kontingens terén a mezőgazdasági szeszfőzőknek újabb kedvezményeket hozott, az átalány ozási mérveket felemelte. A kincstár érdekei csak ott letek méltánylásra, ahol az nem ütközött a nagybirtok kizárólagos érdekébe. A régi törvények nyújtotta azt a kedvezményt, hogy öntermesztette anyagokból házi szükségletre legalább 50 fokú pálinkát évente 1 hl-t meg nem haladó mennyiségben lehessen főzni, ami a legkisebb birtokosok kedvezménye volt, még az 1899: XX. t.-c. eltörölte.

A dohánytermesztés előnyeiből a kisgazdák teljesen ki vannak zárva. A törvény által előírt ellenőrzési feltételek oly beruházásokat tesznek szükségessé, hogy azokat a kisebb birtokosok egyáltalában nem képesek létesíteni.

A bélyeg- és illeték terén elért bevételből a földbirtokosság körében az oroszánrész szintén a kisgazdáké. Főleg az ingatlanok átruházása és a telekkönyvi bejegyzések után fizetendő illetékek nehezdednek rájuk, mert ezeket mindig a vevő viseli, kitűnik ez abból is, hogy 1911-ben a szerződés útján tulajdonost cserélt telekkönyvi birtoktestek száma 1,459.890, egy birtoktest átlagos értéke 2937 K volt, s a jelzálogkölcsonök 84-9%-a 4000 koronán alul marad.**

VII.

A teljesség okából meg kell végűi emlékeznünk arról a mozgalomról, mely az adótörvényeknek bizonytalan időre való elhalasztását eredményezte. Az 1912 év folyamán az uralkodó pénzdrágaság álta-

* *Minoritätsbericht* 16. 1.

** *Magy. Stat Évkönyv.* 83. és 298. 11.

lános gazdasági válsággá fajult el. Az év vége felé, midőn a balkáni háború folytán az a veszély fenyegetett, hogy az osztrák-magyar monarchia fegyveresen be fog avatkozni, s a mozgósítás nagy mérvben indult meg, a közvélemény mind hangosabban kezdte követelni, hogy az adótörvények végrehajtása nyugodtabb időkre halasztassék, annál is inkább, mert a kereskedői és iparos polgárság tisztában volt vele, hogy a kormány minden ígérete és biztatása dacára a fölbirtoknak adott engedményeket vele fogják megfizettetni. A közhangulat, de különösen a városi képviselők nyomása alatt a kormány kénytelen volt az 1913. évi költségvetési törvénybe oly módosítást beiktatni, hogy az új adótörvények csak a gazdasági helyzet megjavulásával hajthatók végre, s ha a javulás az 1913. év első felében be nem következne, úgy az év végéig a régi törvények maradnak hatályban. Minthogy alaposan lehetett attól tartani, hogy a pénzügyminiszter, mihelyt az életbeléptetés munkálataival elkészül, annak kijelentésével, hogy véleménye szerint a gazdasági viszonyok megjavultak, a törvényeket életbe fogja léptetni, a mozgalom tovább folyt. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága Vázsonyi Vilmos indítványára a kormánynak bizalmatlanságot szavazott, s a mire még nem volt példa, – az OMKE vezetése mellett – 110 ipari és kereskedelmi egyesület állott össze és a vidéki városokban is egymást érték a tiltakozó gyűlések. Ugyanebben az időben terjesztette elő a kormány a választójogi törvényjavaslatot, mely a munkásság és radikális polgárság körében mély elkeseredést váltott ki, s még a kormányhoz szító rétegekben is lehangoltságot és kiábrándulást okozott. Ez az időbeli egybeesés igen élenken érzékeltette a polgárság előtt az a tény, hogy addig, míg a törvényhozás demokratikus alapra nem helyeztetik, érdekeinek tekintetbe vételét nem remélheti. Az adó- és választójogi agitáció eleinte félénken, de azután mindegyre határozottabban fonódott össze, a gyűlések az általános választójog körüli tüntetésekből kulmináltak, sőt midőn a munkásság a választójogi törvényjavaslat erőltetése esetére a tömegsztrájkot proklamálta, mind általánosabbá vált a meggyőződés, hogy azt a polgárságnak anyagilag és erkölcsileg támogatnia kell. A mozgalom oly mértéket öltött, hogy a kormány végül a futás széken, de hasznos útjára volt kénytelen lépni, s kijelentette, hogy 1913-ban a meglévő törvények maradnak érvényben, s hajlandó azok sérelmes intézkedéseit végrehajtás előtt revízió alá venni. Az 1913: VI. t.-c. mely a szükségessé vált intézkedéseket foglalja magában, – az életbeléptetés napját nem is említi, s Tisza István gróf, aki a mozgalmat kezdetben szuverén megvetéssel kezelte, s úgy nyilatkozott „később majd azok fogják

restelni a dolgot legjobban, akik ezt a mozgalmat alacsony zseb-
 érdekből kezdeményezték” s a mozgalom résztvevőit azzal vádolta,
 hogy a „zavarosban akarnak halászni”, 1913. jun. 12-én tartott
 miniszterelnöki programbeszédében már úgy nyilatkozott: „Azokról
 a reformtörekvésekről, melyeknek végrehajtása felfüggesztetett, nézetem
 szerint mindaddig le kell tennünk, amíg oly állami, közgazdasági és
 pénzügyi helyzetben vehetjük fel ismét az egyenes adójok reformjának
 fonalát . . . melyet azután kézmegnyugvással és közmegelegedéssel
 fogadhat az egész magyar társadalom. Addig... tartózkodni fog a
 kormány attól, hogy újból napirendre hozza a kérdést.
 Tisza István nagyon jól tudja, mikor hasznos a futás, s az 1915.
 évi választások lezajlása előtt nem próbálkozik „az alacsony zseb-
 érdek” harcosaival ujjat húzni.

Bármily nagy és teljes volt a győzelem, a demokratikus hala-
 adás és az általános választói jog szempontjából, kissé korán jött.
 Mihelyt az első kormánynyilatkozat megtörtént, a mozgalom iránti
 lelkesedés megcsappant, s midőn az elhalasztás bizonyossággá vált,
 a polgárság túlnyomó része már nem lelkesedett a választói jogért,
 s tétlenül nézte a választói javaslat törvényné erősökölését és a
 tömegsztrájk bukását: Upton Sinclair néhány évvel ezelőtt világszerte
 óriási feltűnést keltett *The Jungle* c. művével, melyben leleplezte,
 hogy a húströszt chicagói telepén (*Union Stock Yard*) a munkásság
 kizsákmányolása mily fokú, s az üzemben mily nagy a tisztatlanság.
 Az egész amerikai közvélemény megmozdult, a hatás nem is maradt
 el, de csak abban az irányban, hogy szigorú egészségügyi és tiszta-
 sági szabályok léptek életbe, ellenben a munkások kizsákmányolása
 maradt a régiiben. Ezen eredmény láttára mondta Sinclair ama híressé
 vált szavakat: *I wanted to hit them in their hearts, but I hit them in their
 stomachs!* Szívükön szerettem volna őket találni, de a gyomrukat
 találtam el! Ez volt a lefolyása az adóforradalomnak is. A szívekre,
 irányult, de a zsebeket érte, s mihelyt a közvetlen veszély megszűnt,
 a lelkesedés is elült.

Mndazonáltal nem lehet e mozgalom jelentőségét kétségbe-
 vonni, mert a polgárság oly öntudatosságról és szervezetségről tett
 tanúságot, mely páratlanul áll a magyar történelemben. S bár a
 küzdelmet nem folytatta teljes következetességgel, de azért nem sza-
 bad elfelejteni, hogy a múlthoz képest már ez is óriási haladás, mert
 ezelőtt a polgárság még akkor sem mozdult meg, midőn legközvet-
 lenebb anyagi érdekei forogtak kockán. Az adóreform rövid időn
 belül újra napirendre kerül, mert az államháztartás megromlott hely-
 zete elkerülhetlenné teszi új jövedelmi források nyitását. A polgár-

ság ismét és súlyosabb feltételek mellett lesz kénytelen megvívni a maga csatáját, s akkor végleg keresztül fog köreiben törni az a meggyőződés, hogy az igazságos és arányos adórendszer a törvényhozás demokráciájával válhatatlan kapcsolatban van, s mégis valóra válik az a tétel, melyet már 1909-ben hirdettünk, a melyről azt reméltük, hogy már most megvalósul: „Kevés oly kérdés van, mely az általános választói jogot közelebb vinné a megvalósuláshoz, mint az adóreform és a vele kapcsolatos osztályellentét.”*

* Szerző: *A magyar adórendszer jövője. Huszadik Század* 1910 jan. 255.1.